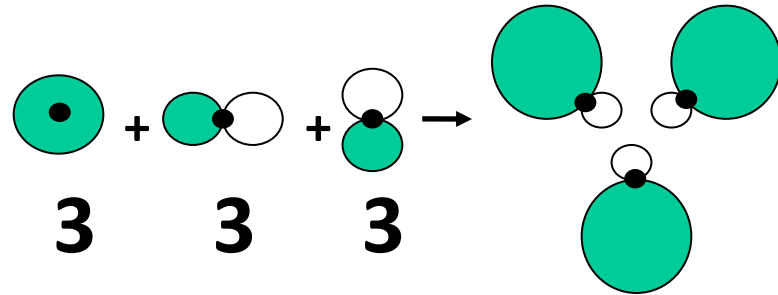

Addíció (bevezető gondolatok)

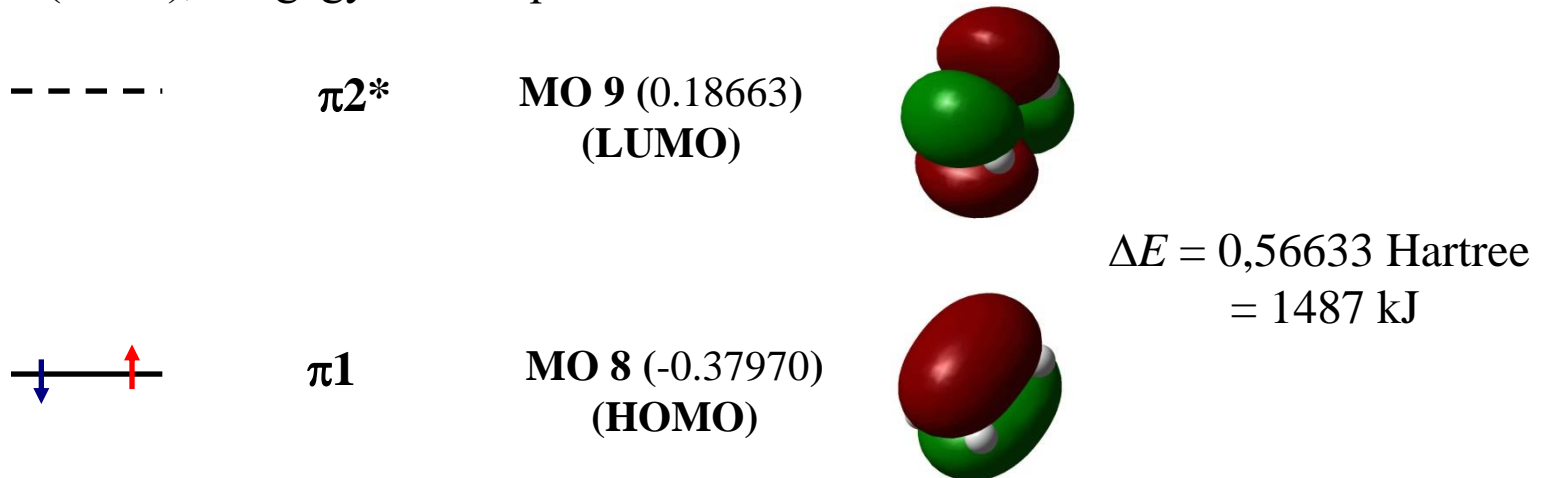
megfigyelés: Mivel addíció, ezért akár elektrofil (E^+), akár nukleofil (Nu^-), de minden esetben **elektronban gazdag** molekularészen következik be.

memo: a π -kötés (sp^2 hibridállapotú atomok $s+p_x+p_y$ [p_z hibridizálatlan]):

A reaktivitás szempontjából a lazábban kötött és delokalizált 2db π -elektron számít (etén, karbonil csoport stb.)

Az etén (etilén), a legegyszerűbb példa a π -elektron rendszerre:

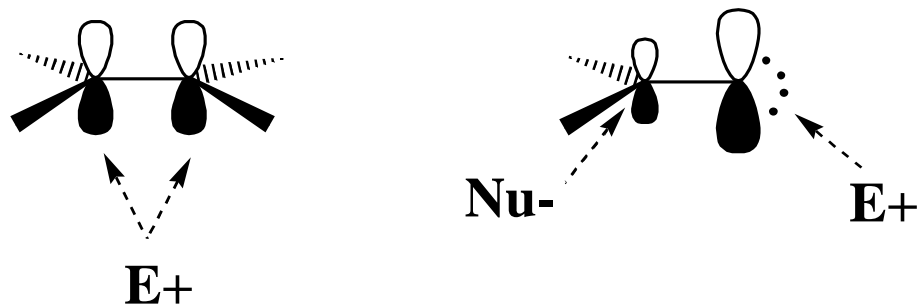

TD
 $\rho = 0.0004 \text{ a.u.}$

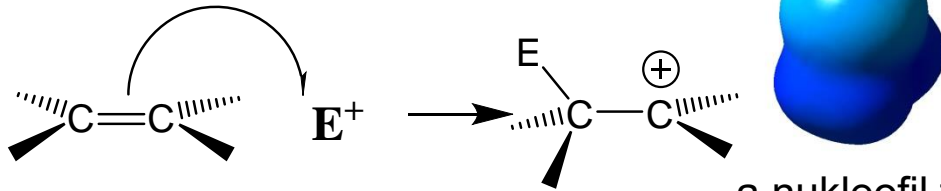
Az oxigén jobban viseli a negatív parciális töltést, mint a szénatom az azonos nagyságú, de ellentétes előjelű parciális töltést.

A szénatom így válik a molekula „gyenge láncszemévé”.

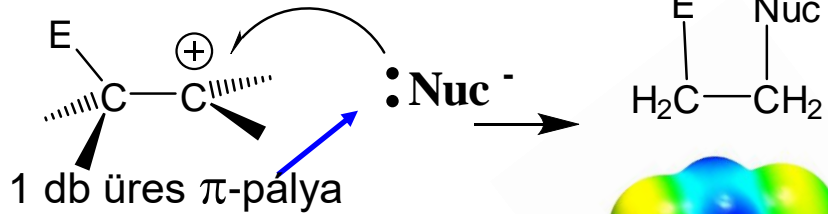

Elektrofil addíció

a π -kötés támad az elektrofilra

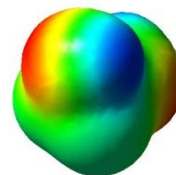
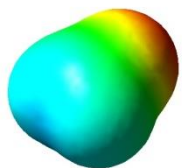
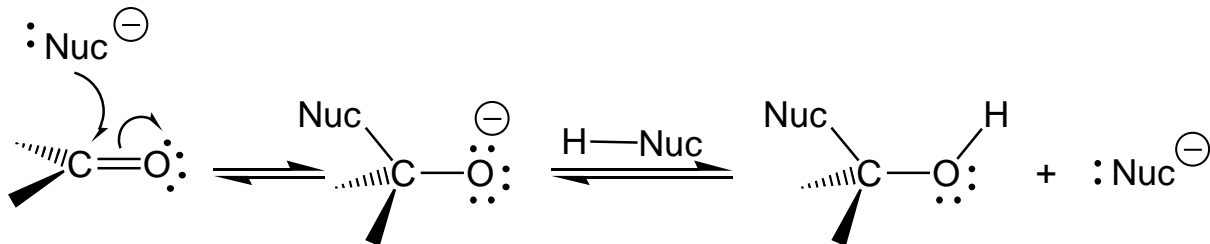
a nukleofil támad a karbokationra

1 db üres π -pálya

$\text{E}^+ = \text{Br}^+$ és $\text{Nuc}^- = \text{Br}^-$

Nukleofil addíció

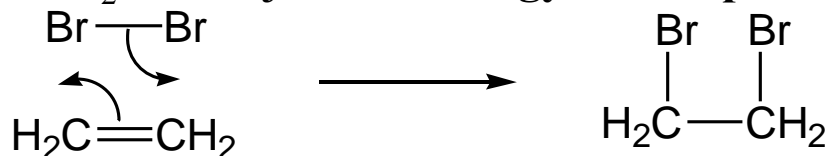

$\text{H}-\text{Nuc} = \text{H}-\text{OH}$

IV. Elektrofil addíció

memo: Szerves molekulákban a kettős kötés kimutatására ismert analitikai módszer a Br_2 -os vagy a KMnO_4 -os reakció.

kérdés: Vajon a Br_2 addíciója az alábbi **egyszerű lépéssel** magyarázható-e?

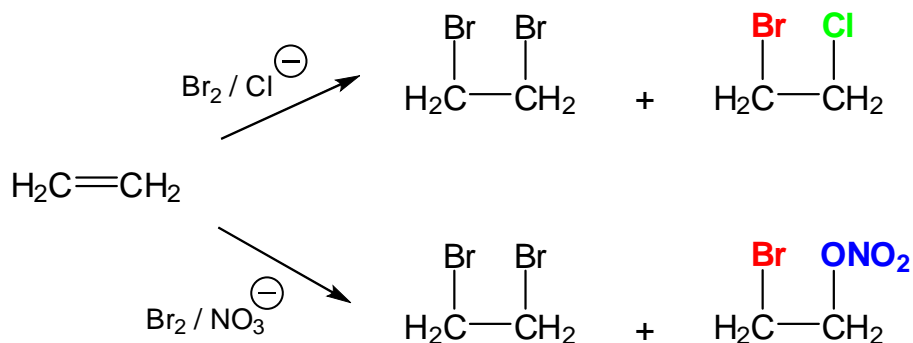

válasz: nem!

magyarázat: nem ilyen egyszerű a mechanizmus!

ha ugyanis a reakció során a brómból lehasadó bromid anion mellett **további nukleofilt** (aniont) is tartalmaz a reakcióelegy (pl. Cl^- vagy NO_3^-), akkor az alábbi „vegyes” terméket kapjuk:

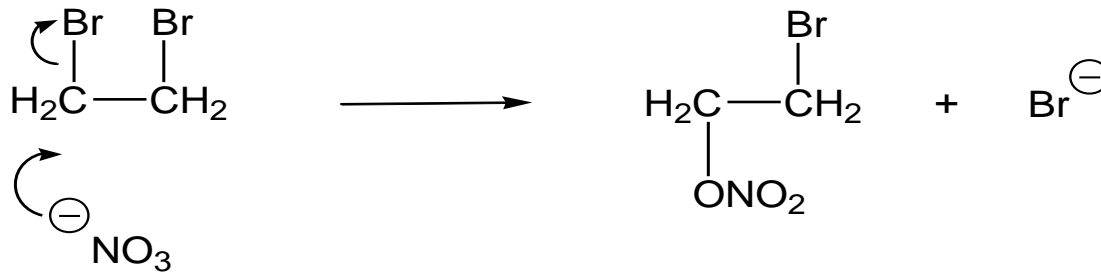

Tehát **nem egyetlen** lépés az addíció, s a Br_2 vélhetőleg **heterolitikusan** bomlik.

kérdés: akkor tehát az A_E kétlépéses mechanizmus szerint megy?

válasz: igen

megjegyzés: elvileg ugyan elképzelhető volna az alábbi brómozást követő második (kísérő) lépés:

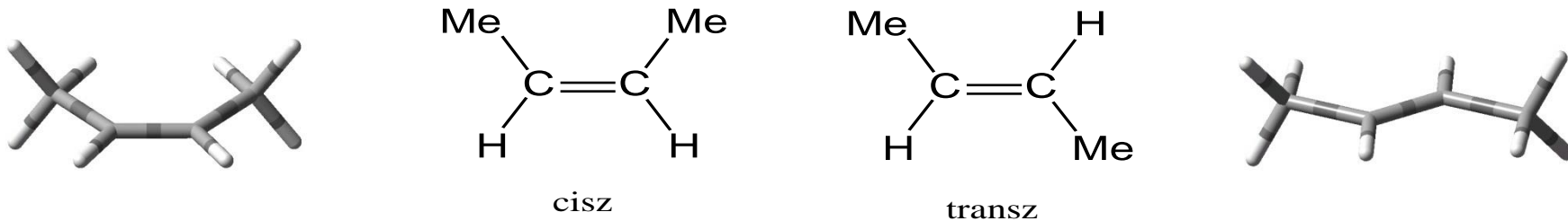

de nem ez az eset áll fenn,
nem ez a magyarázat,
nem ez a tényleges mechanizmus!

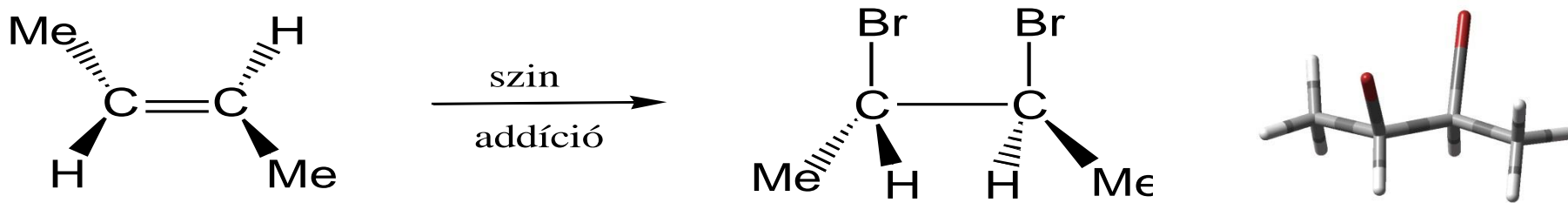
(a megoldást alább megtalálhatjuk majd.)

kérdés: Miért nem ez a helyzet, hogy **először** a dibromalkán keletkezik, **majd** kialakul a vegyes termék? (két lépéses mechanizmus)

memo: A but-2-én molekulának két izomerje lehetséges:
a *cisz* és a *transz* formák.

Tekintsük a *transz-but-2-ént*. Tegyük fel hogy a Br₂ **egy lépésben** addicionálnádna, ám ekkor mindkét brómatom a szénhidrogén **egyazon oldalára** kell hogy kerüljön: ez a sztereokémiájú reakció a **szin-addíció**.

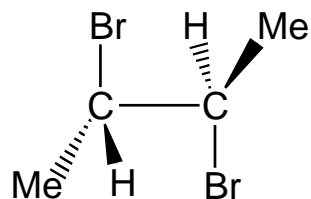
szin-addíció esetén a várt termék konfigurációja:

(2*S*,3*S*)-2,3-dibrómbután, vagy
(2*R*,3*R*)-2,3-dibrómbután.

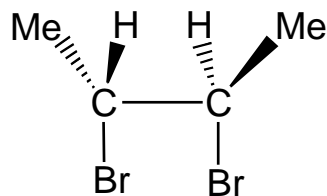
tapasztalat: De **nem** ezt az (2*S*,3*S*), **hanem** a „váratlan” (2*R*,3*S*) terméket kapjuk!

(A ténylegesen kapott termékben, ha a két brómatomot fedőállásba hozzuk, akkor az iménti feltételezéstől eltérően a két Me-csoportot a molekula egyazon térfelére esik.)

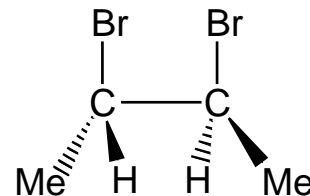
megfigyelés: Tehát **nem** az imént várt ($2S,3S$), **hanem** a „váratlan” ($2R,3S$) terméket kapjuk! A kapott termékben, ha a két brómatomot fedőállásba hozzuk, akkor a feltételezéstől eltérően a két Me-csoportot a molekula egyazon térfelén található.

a kapott, de **nem várt termék**
 $2R,3S$

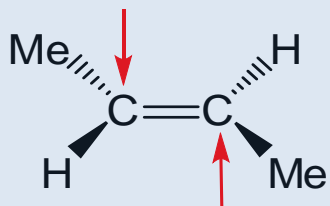

a várt, de nem kapott termékek
 $2R,3R$ és $2S,3S$

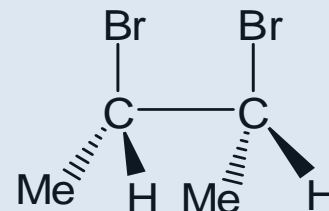
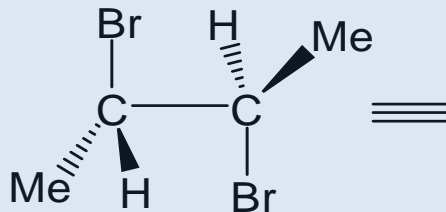

következtetés: Tehát **nem** a feltételezett *szin*-addíciós mechanizmus szerint megy a reakció!
kérdés: De akkor hogyan?

memo: Létezik ugyan *anti*-addíció is, amely során kaphatnánk a ($2S,3R$)-konfigurációjú terméket. **De** ez a mechanizmus a jelen esetben nem lehetséges ugyanis ekkor egyazon brómmolekulának **egyszerre** az alkén **mindkét oldalán** kellene támadnia.

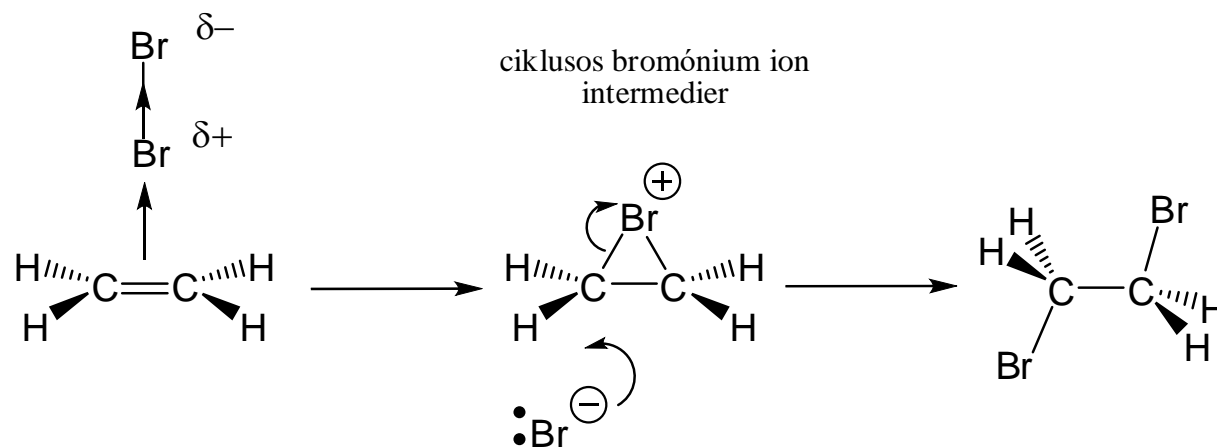
anti
addíció

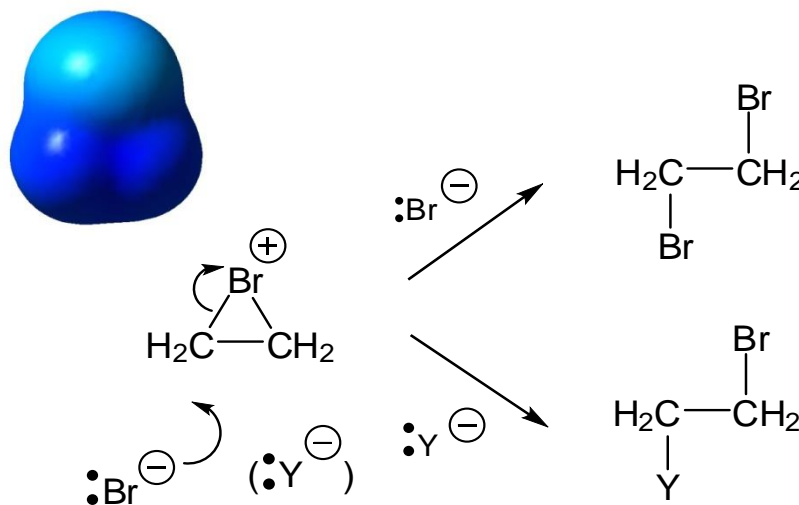
belső szimmetriával
rendelkező termék

kérdés: Mi történik tehát a brómmolekula addíciója során?

válasz:

1. A Br_2 molekula külső (N-) héján összesen 14 közös elektron van, ezért az **elektronhiányosnak** tekintendő.
2. Koordinálódik a π -elektronhoz, ami polarizálja a Br_2 molekulát.
3. A Br_2 **heterolitikusan hasad**, s így kialakul a bróm kation, amely mint elektrofil addicionálódik a π -rendszerre, létrehozva a ciklusos bromónium köztterméket.
4. Erre támad a **bromid anion** (vagy más) nukleofil.
5. A **hátoldali támadás** oka a bromónium híd által lefedett térrész árnyékoló hatásában rejlik (**szterikus gátlás**).

memo: ez egy valódi $\text{S}_{\text{N}}2$ lépés azaz hátoldali támadás

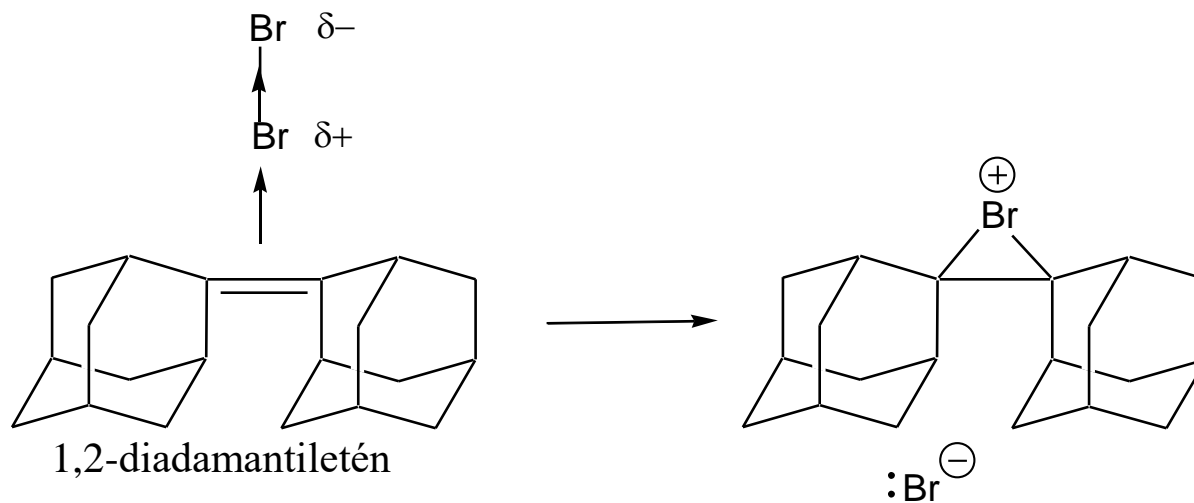
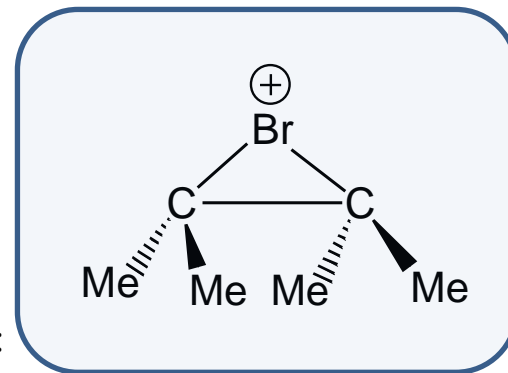

kérdés: Lehet-e bizonyítani a ciklusos bromónium kation (**köztitermék**) létét?

válasz: *igen*

1. **spektroszkópai** módszerrel bizonyítható a 2,3 dimetilbut-2-én kiindulási molekula esetében

2. valamint **izolálták** az alábbi addíció köztitermékét:

memo: a 2 db. adamantil csoport elektronküldő hatása miatt a köztitermék stabilitása megnő és izolálhatóvá válik.

kérdés: Lehet-e **más halogéneket** is addícionálni?

válasz: igen, de

- F₂ esetén túl **heves** a reakció!

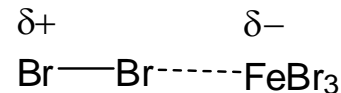
- Cl₂ esetén a ciklusos klorónium vegyület nem alakul ki, mert a klór elektronegativitása nagyobb mint a brómé és ezért nem „osztózik” az elektronpáron a szénnel:

ezért a klór addíció mind *szin-* mind *anti-* mechanizmussal megy.

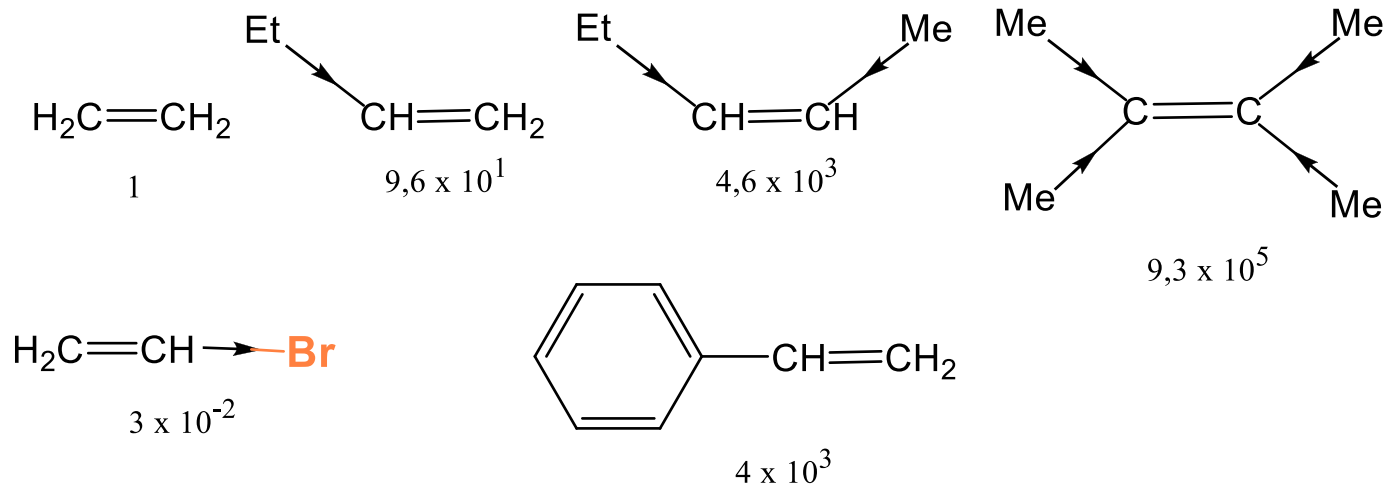
- I₂ esetén olyan a mechanizmus mint a brómnál megfigyelt csak a reakció **lomhább**.

memo: **Lewis-savak segítik** az addíciót,
mivel polarizálják a halogénmolekulát.

kérdés: Hogyan befolyásolja az alkén **konstitúciója** a halogénaddíció sebességét?

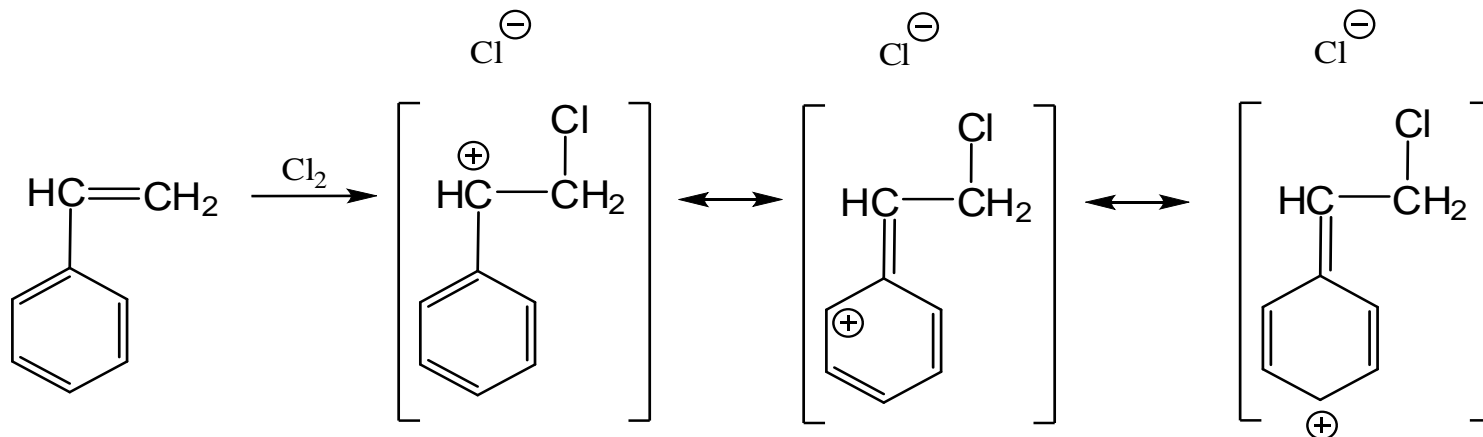
tapasztalat: a relatív sebességi együtthatók (k) a következő módon alakulnak:

- elektronküldő csoportok **fokozzák** (a Me- csoportok **szterikus gátlása** másodlagos),
- **elektronvonzó** csoportok **csökkentik** a reakciósebességet.

kérdés: A sztirolban a fenilcsoport hogyan gyorsítja a reakciót?

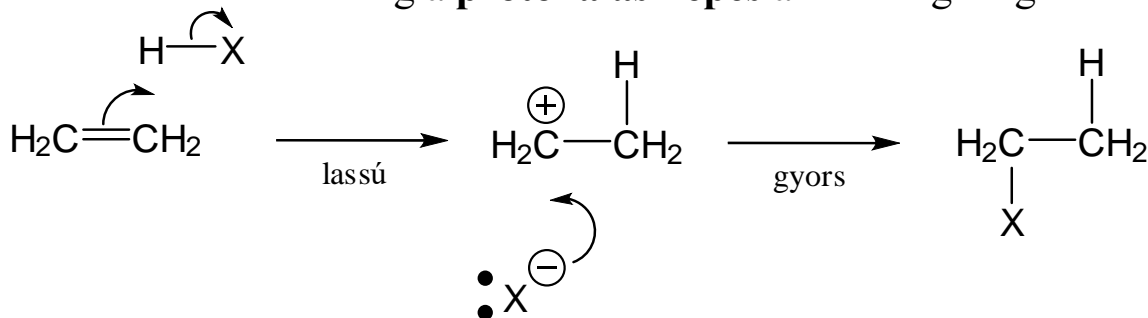
magyarázat: a reakció első lépését követően kialakuló **karbokation** intermedier a fenilcsoport révén **delokalizálódni tud**, s ezáltal csökkenti a köztitermék aktiválási szabadentalpiáját!

kérdés: Lehet-e egy **szimmetrikus** alkénre pl. egy hidrogén-halogenideket (H-X ahol X = F, Cl, Br és I): addicionálni?

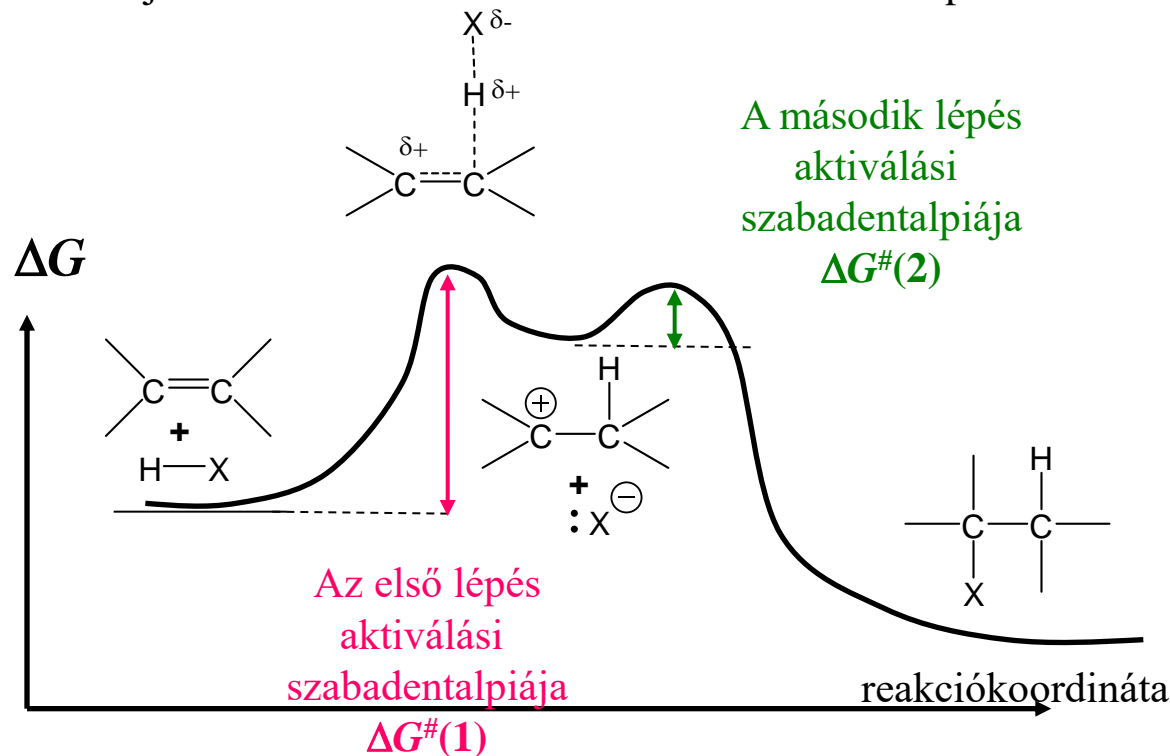
válasz: igen

tapasztalat: A reagens savierőssége (HI > HBr > HCl > HF) határozza meg az addíció sebességét. Így vélhetőleg a **protonálási lépés** a sebesség meghatározó.

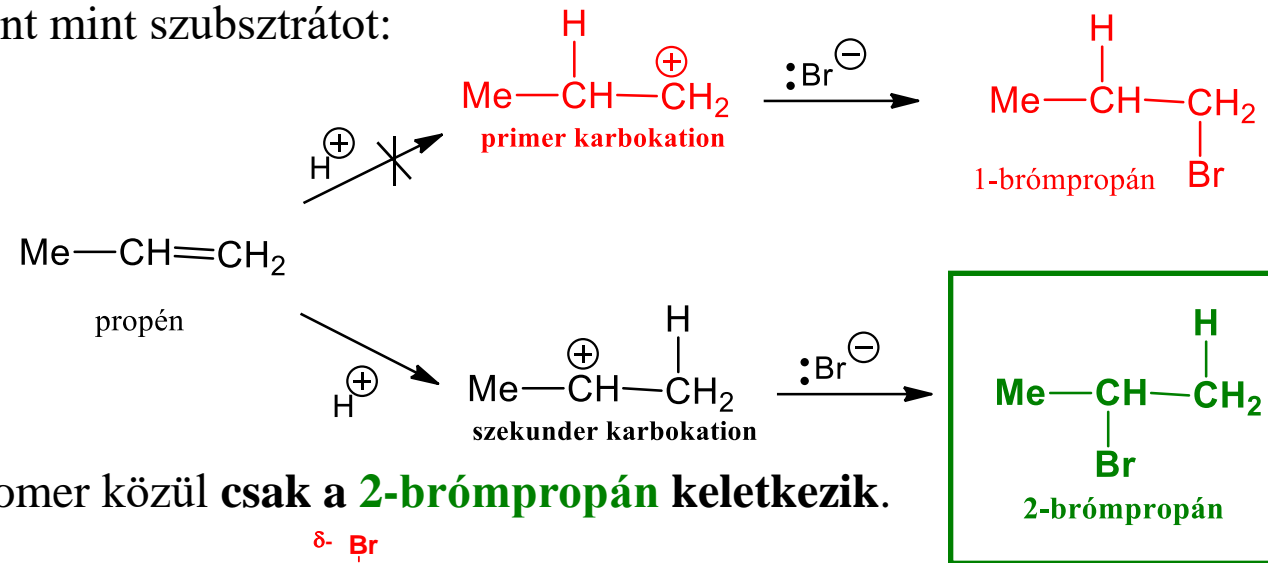
memo: Mivel a hidrogénnek nincs „elektronpárja” így a köztitermék a „nyílt” és nem a ciklusos karbokation.

A **szimmetrikus** konstitúciójú szubsztrátra történő HX addíció szabadentalpia változása:

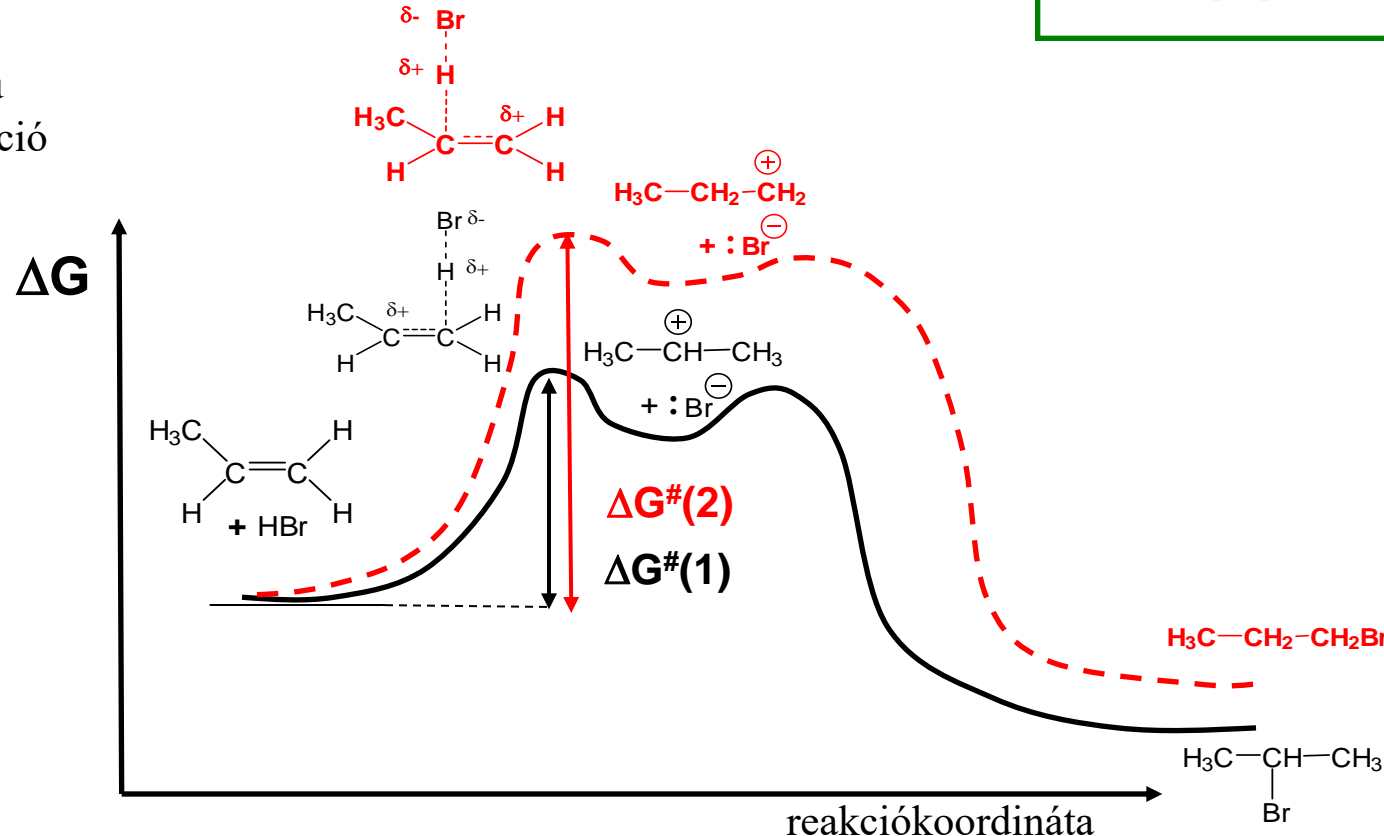
kérdés: Hogyan addicionálódik a HX egy **nem szimmetrikus** konstitúciójú szubsztrátra?

tapasztalat: tekintsük a propént mint szubsztrátot:

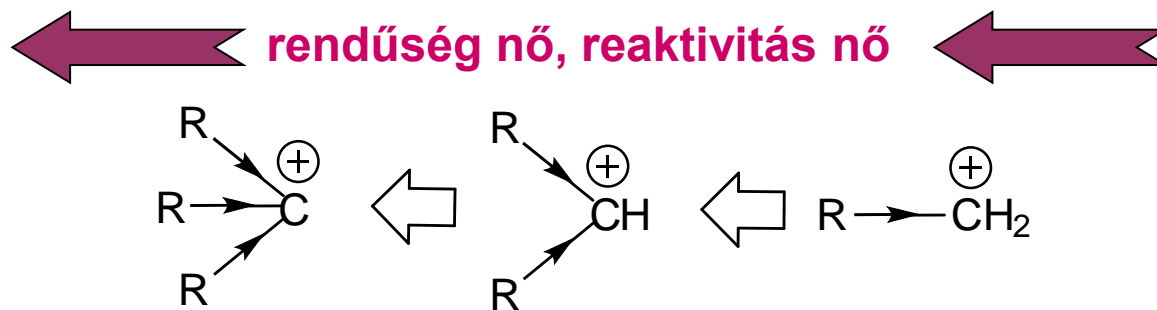

A két lehetséges izomer közül **csak a 2-brómpropán keletkezik.**

Aszimmetrikus konstitúciójú szubsztrátra történő HX addíció szabadentalpia változása:

magyarázat: az első esetben szekunder-, míg a második esetben primer karbokation köztiterméken keresztül megy az addíció. Ismerve hogy a rendűséggel fokozatosan **nő** a karbokationok **stabilitása**

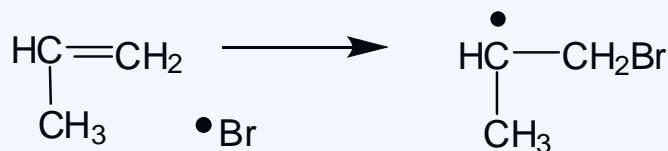

érthető, hogy miért nem képződik 1-brómpropán.

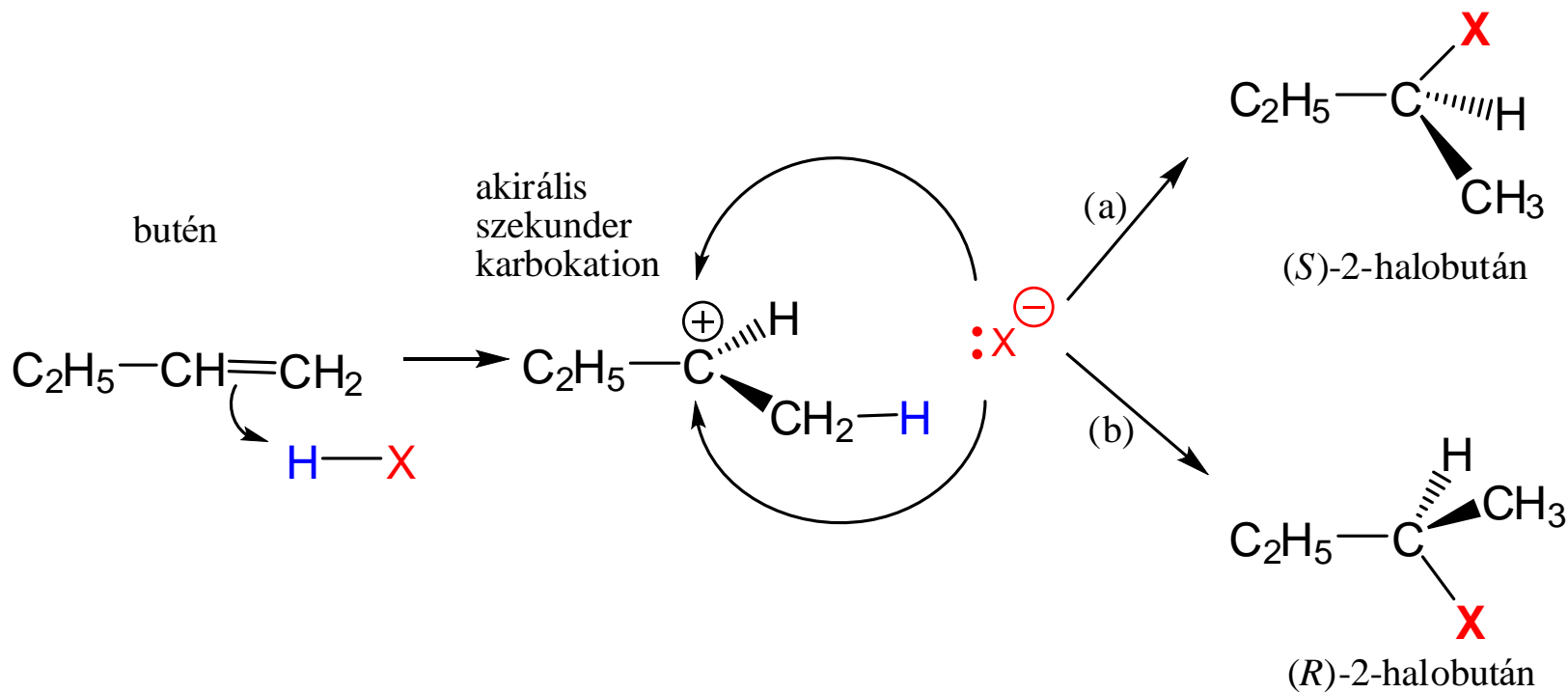
Ez a Markovnyikov-szabály:

- poláros közegben aszimmetrikus reagens és szubsztrát reakciója esetén **arra az sp^2 szénre** megy a nukleofil, amelyiken **több elektronküldő szubsztituens** található,
  - más szóval a „H a H-ban” gazdagabb szénre megy.
- (A nukleofil arra a telítetlen szénre támad, amelyhez több elektronküldő csoport kapcsolódik.)

memo: gyökös mechanizmusú addíció ellenkező konstitúciójú terméket eredményez (ez az *anti-Markovnyikov*-addíció), ugyanis a H-Br-ből lehasadó bromid gyök a „szélen” támad, hogy a kialakuló alkilbromid gyök stabilabb legyen.

kérdés: Milyen a HX addíció sztereokémiája?

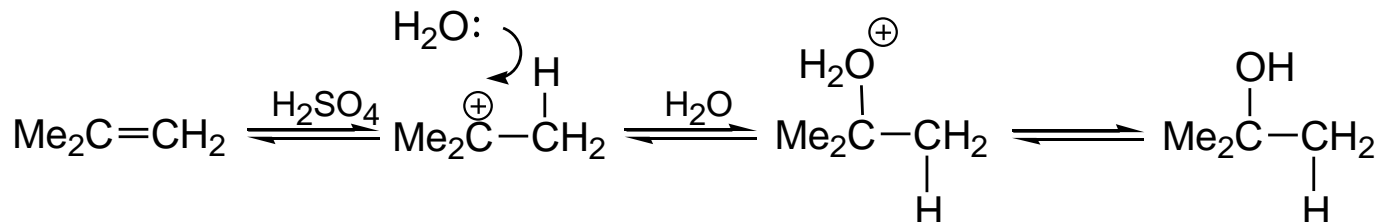

tapasztalat: Az akirális köztitermék trigonális planáris szerkezetű, így a halogenid egyenlő eséllyel lép be mind az (a) mind a (b) úton **racemátot** eredményezve.

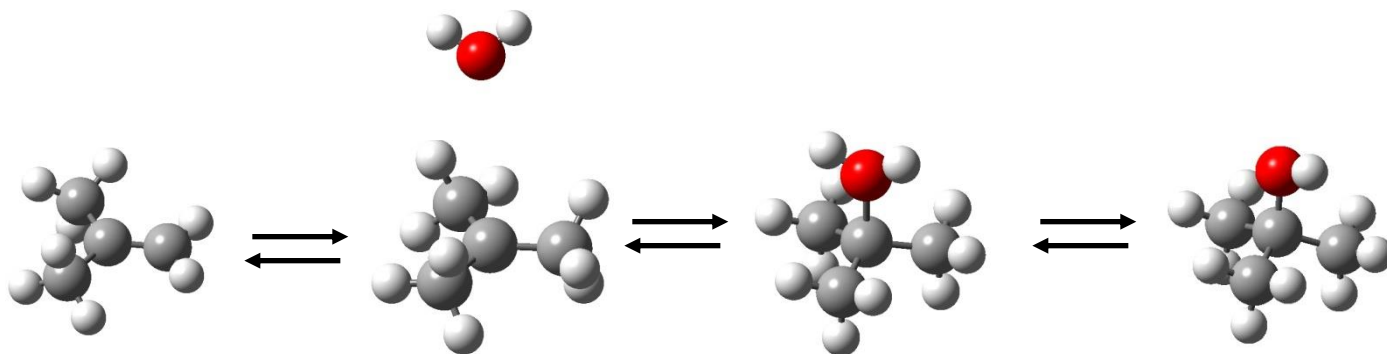
válasz: az addíció **nem sztereoszelektív**.

kérdés: Lehet-e H₂O-t addicionálni?

tapasztalat: ha olyan sav van jelen, amelynek **anionja gyenge nukleofil** (pl. H₂SO₄ ⇒ HSO₄⁻) akkor a vízaddíció eredményes és a következő módon megy:

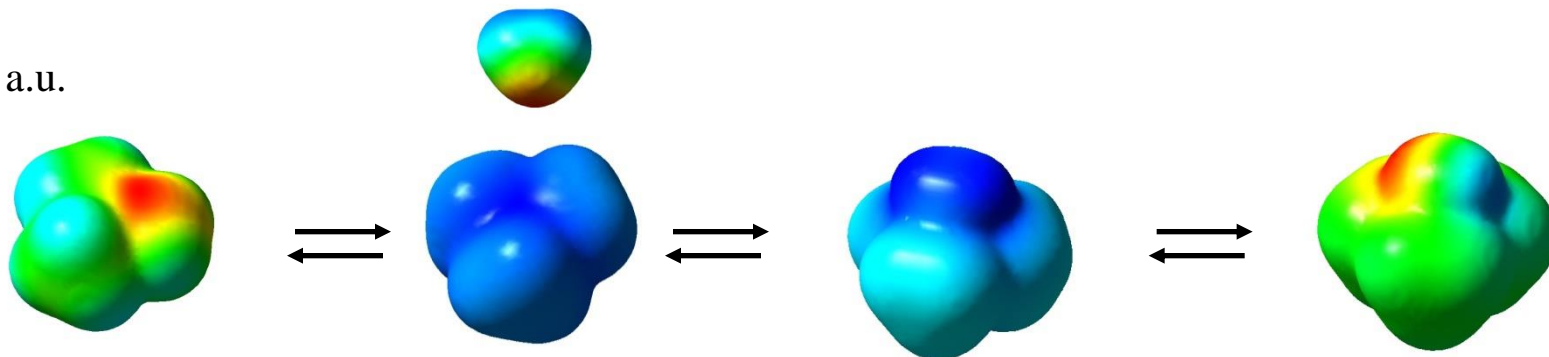

magyarázat: a víz a sav anionjánál (HSO₄⁻) **erősebb**, de legalább is **eredményesebb** nukleofil. (Ez egy savkatalizált addíció.)

TD

$\rho = 0.0004$ a.u.

$-0.02 \leq \text{töltés.} \leq 0.02$

$-0.22 \leq \text{töltés.} \leq 0.22$

$-0.26 \leq \text{töltés.} \leq 0.26$

$-0.07 \leq \text{töltés.} \leq 0.07$

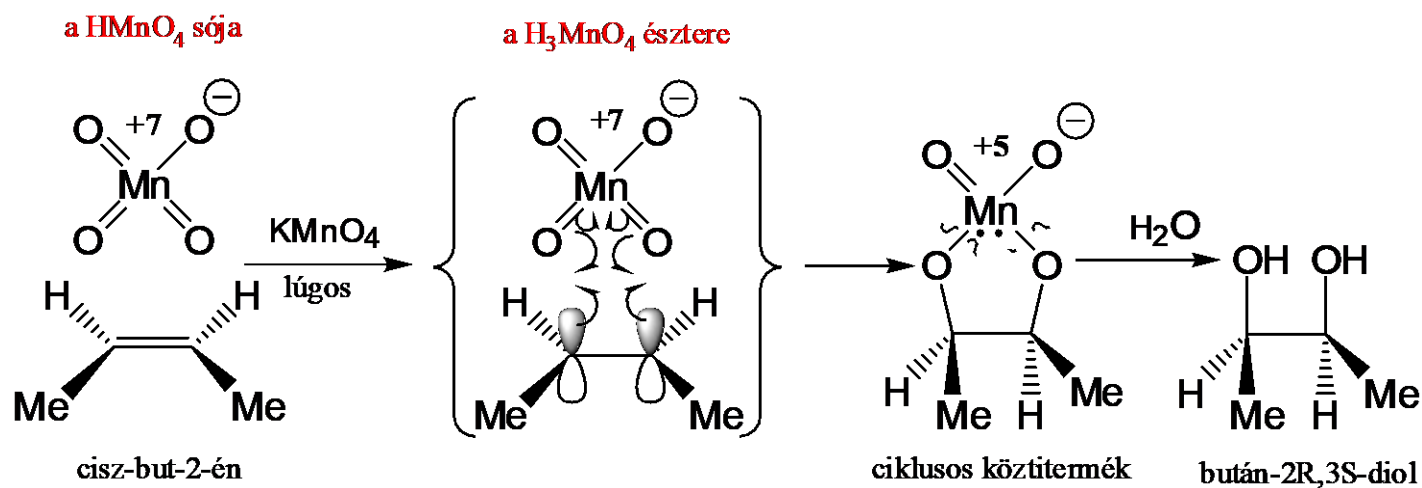
EPS

kérdés: hogy lehetne mind a két sp^2 szénre $-OH$ csoportot bevinni?

memo: ez a reakció a hidroxilezés

tapasztalat: az alábbi reakció jól megy:

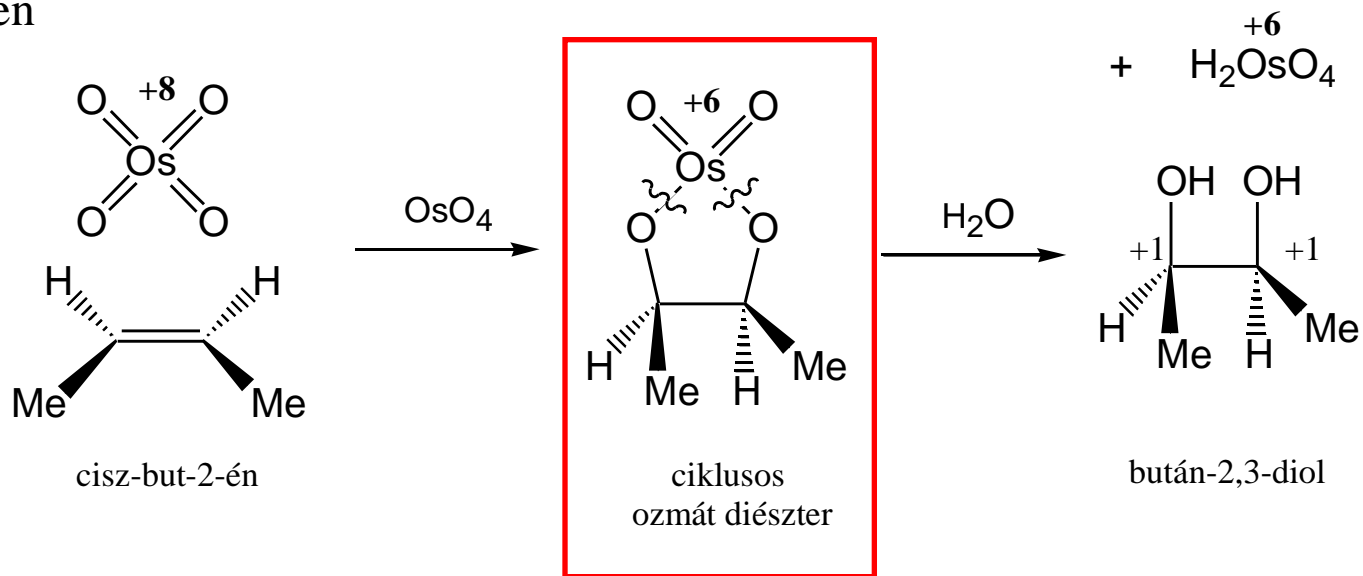

leírás: oxido-redukciós folyamat: a Mn^{+7} -ből lesz Mn^{+5} (redukálódik)
azaz a Mn^{+7} az **elektrofil** és -1 -es C-ből 0 -as C lesz: oxidálódik.

memo: a kálium-permanganát aspecifikus oxidálószer, ezért nem használható ez a reakció bármely telítetlen molekula hidroxilezésére.

kérdés: lehet a ciklusos köztiterméket **izolálni**?

válasz: igen

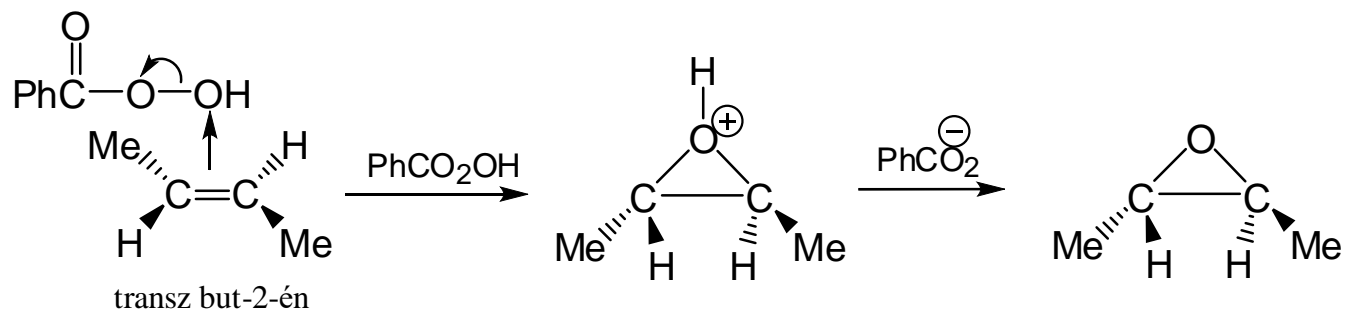
memo:

- a reakciókban a Mn⁺⁷ és az Os⁺⁸ mint elektroncsapdák szerepelnek
- mindkét reakció **szin-mechanizmusú addíció**,
- az OsO₄ felettébb drága és igen toxikus.

kérdés: Lehet-e **anti-mechanizmussal** addíciót kivitelezni?

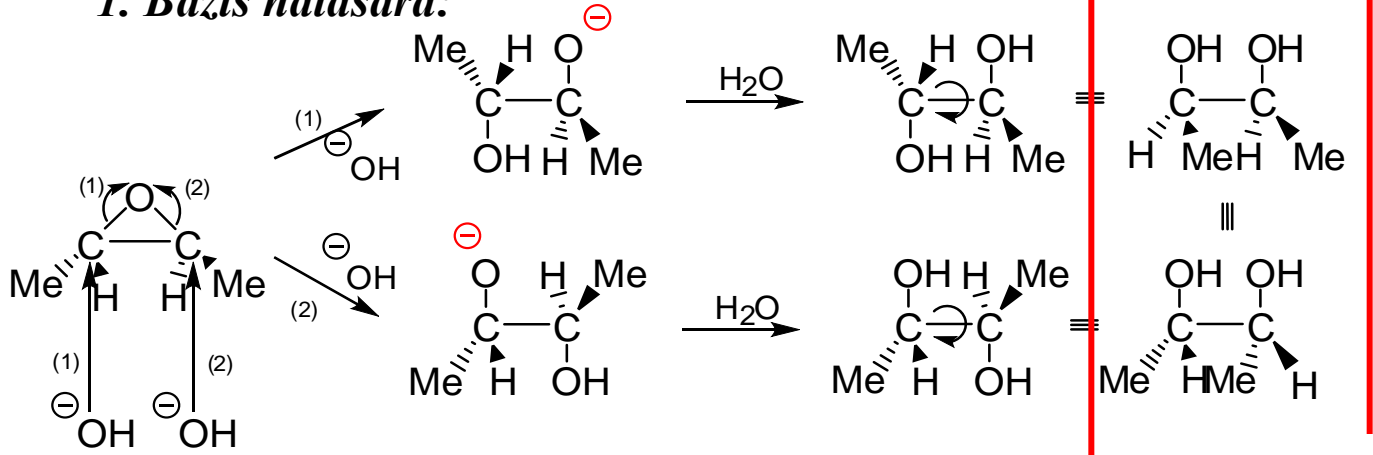
válasz: igen, peroxisavakkal:

Ph = C₆H₅

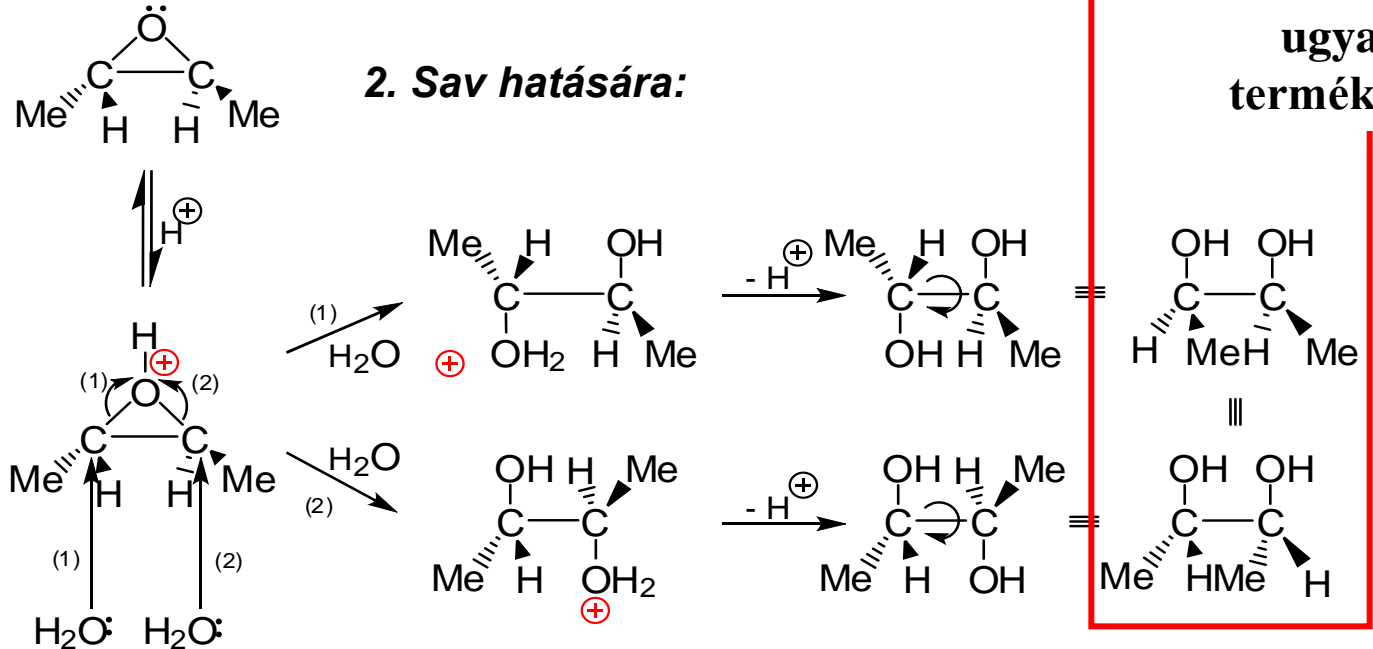

tapasztalat: epoxid képződésen keresztül megy a reakció, amely vegyület bár stabilis, azért „felnyitható”:

1. Bázis hatására:

2. Sav hatására:

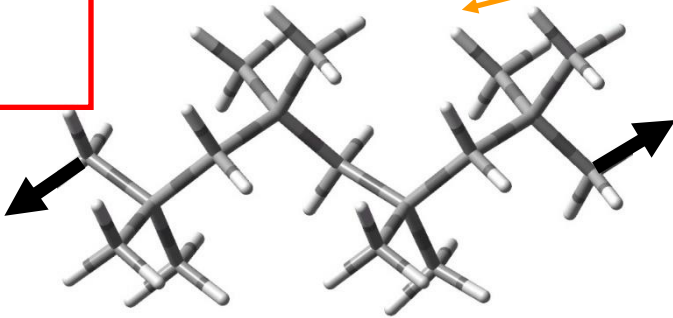
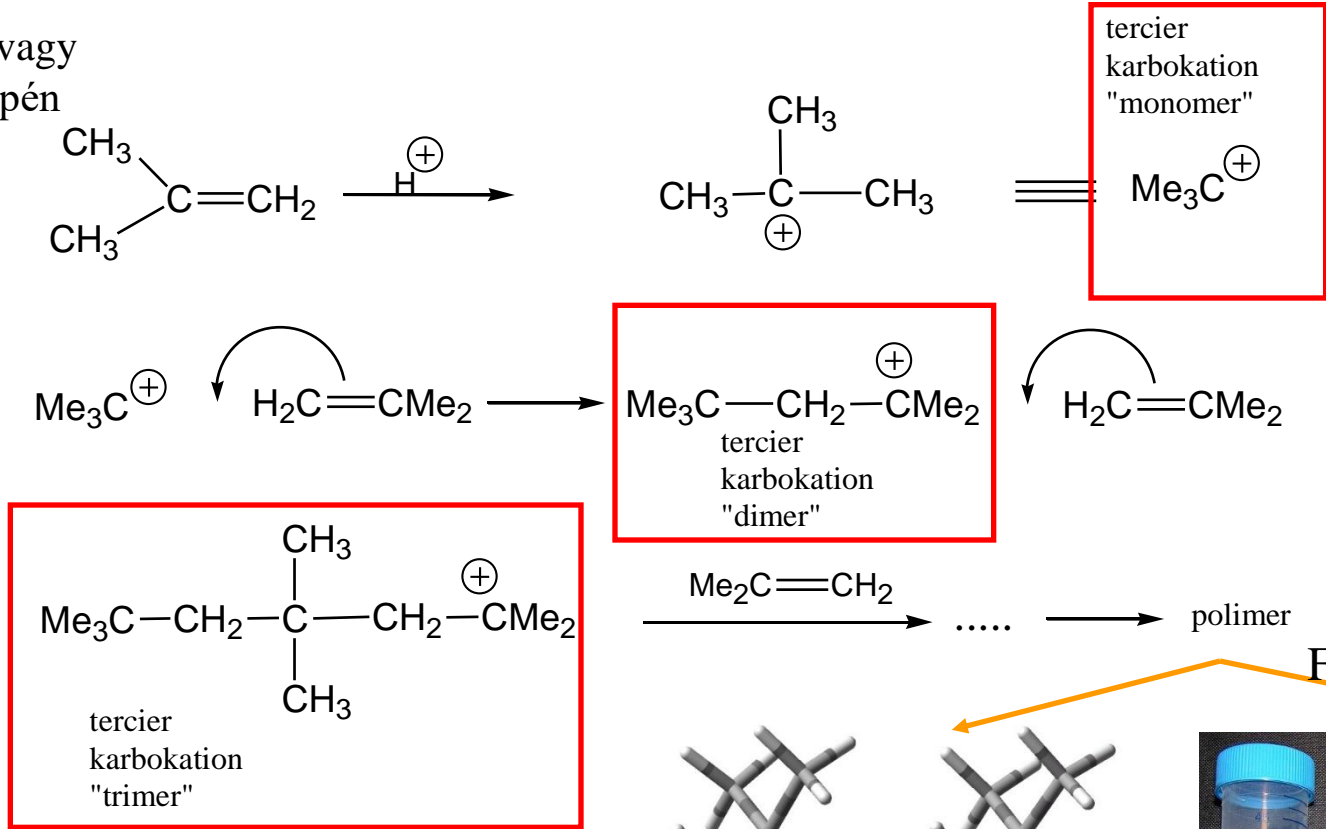
minden esetben
ugyanazt a
terméket kapjuk

konklúzió: mind a négy esetben *anti* mechanizmusú az addíció, amely ugyanazt a bután-2,3-diol-t eredményezi.

memo: Az ilyen típusú addíciós reakció felhasználható a **polimer** kémiában

tapasztalat: a kettős kötés a **2-metilpropén** molekulában protonálódik és egy **karbokation** (^tBu kation) eredményez (láncreakció első lépése). Ez a molekula elektrofil, ahogy a folyamatot iniciáló H⁺ is az volt. Megfelelő feltételek mellett egy következő 2-metilpropénre addicionálódva (Ad_E) létrejön a „dimer” (2,2,4-trimetilpentil kation), amely szintén egy karbokation és így hatékony elektrofil.

izobutilén vagy
2-metilpropén

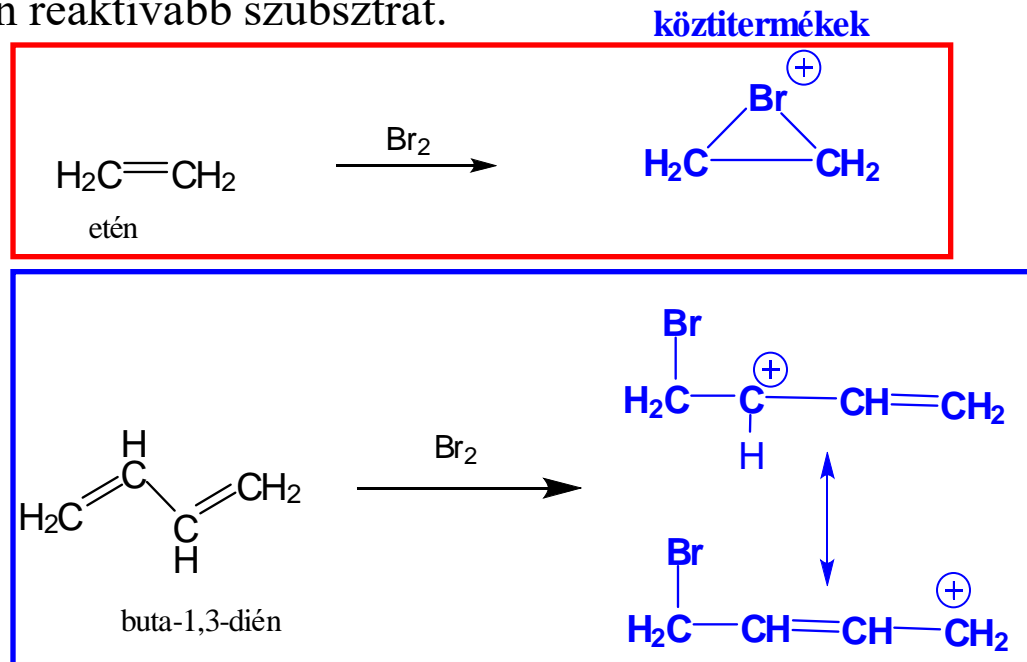
polimer **Polipropilén:**
Falkon csövek, stb.

kérdés: Konjugált kettős kötések tartalmazó molekula hogyan vesz részt Ad_E-reakcióban?

válasz: hasonlóan mint az egyszeres kettős kötésű molekula, de egy konjugált „dién” (pl. buta-1,3-dién) általában reaktívabb szubsztrát.

tapasztalat:

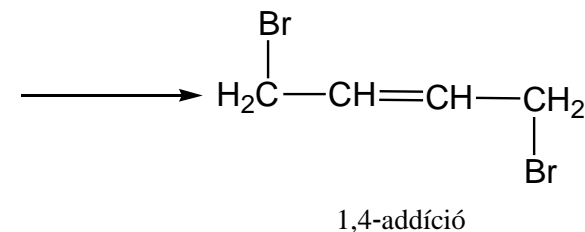
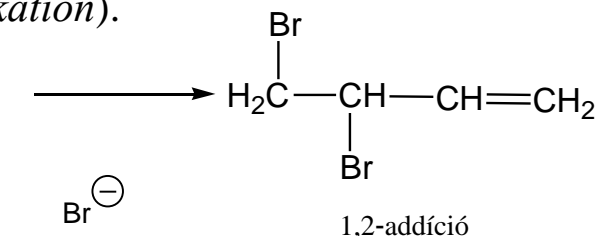

memo: a két **közti-termék** eltérő módon stabilizálódik:

- **izolált kettős kötés** esetén ciklusos kation formájában,
- **konjugált kettős kötés** esetén delokalizáció révén (lásd allilkation).

eredmény: egy keverék:

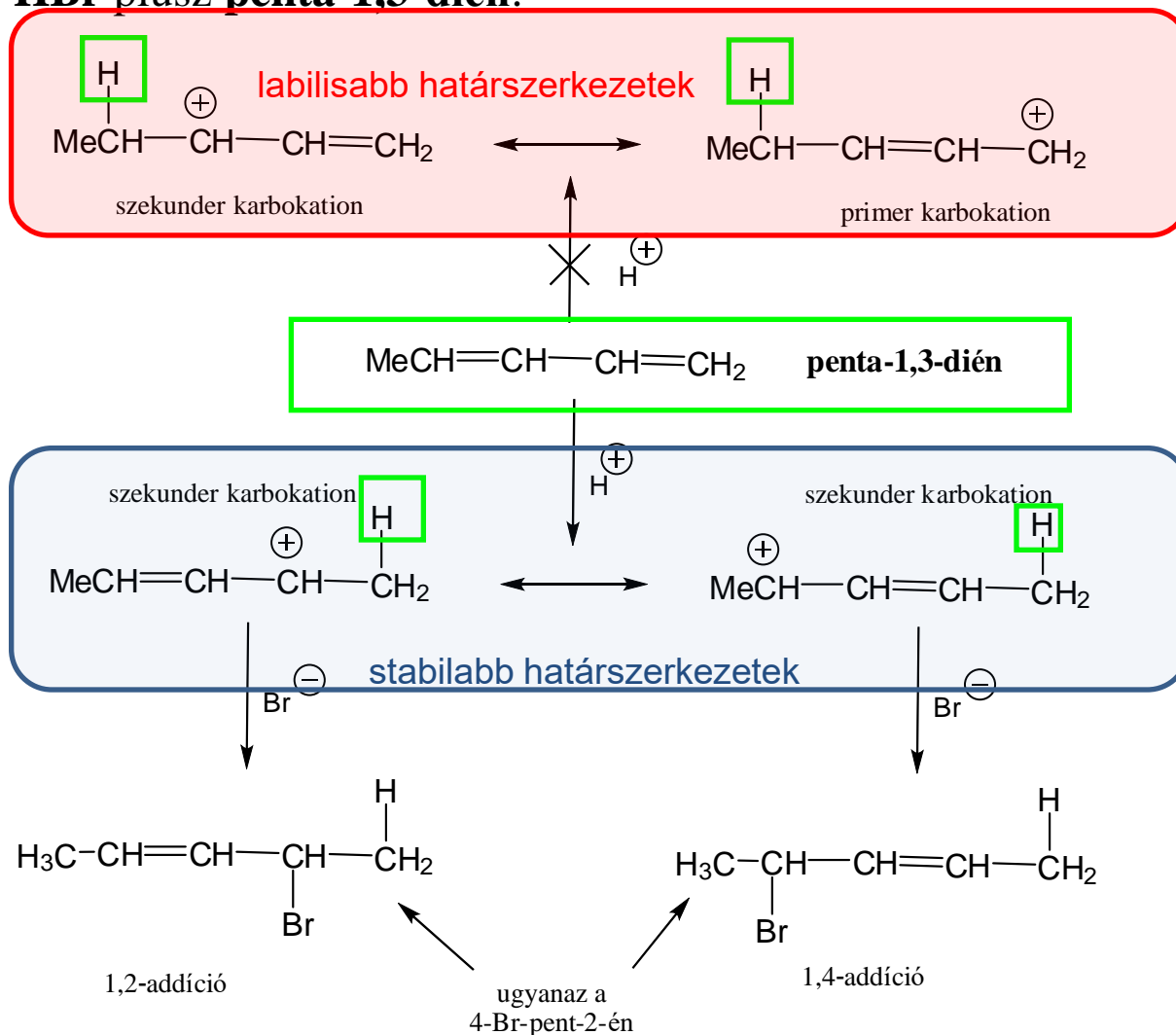
- a 3,4-dibrómbut-1-én
- a 1,4-dibómbut-2-én

memo: a termékarány befolyásolható pl. a hőmérséklettel

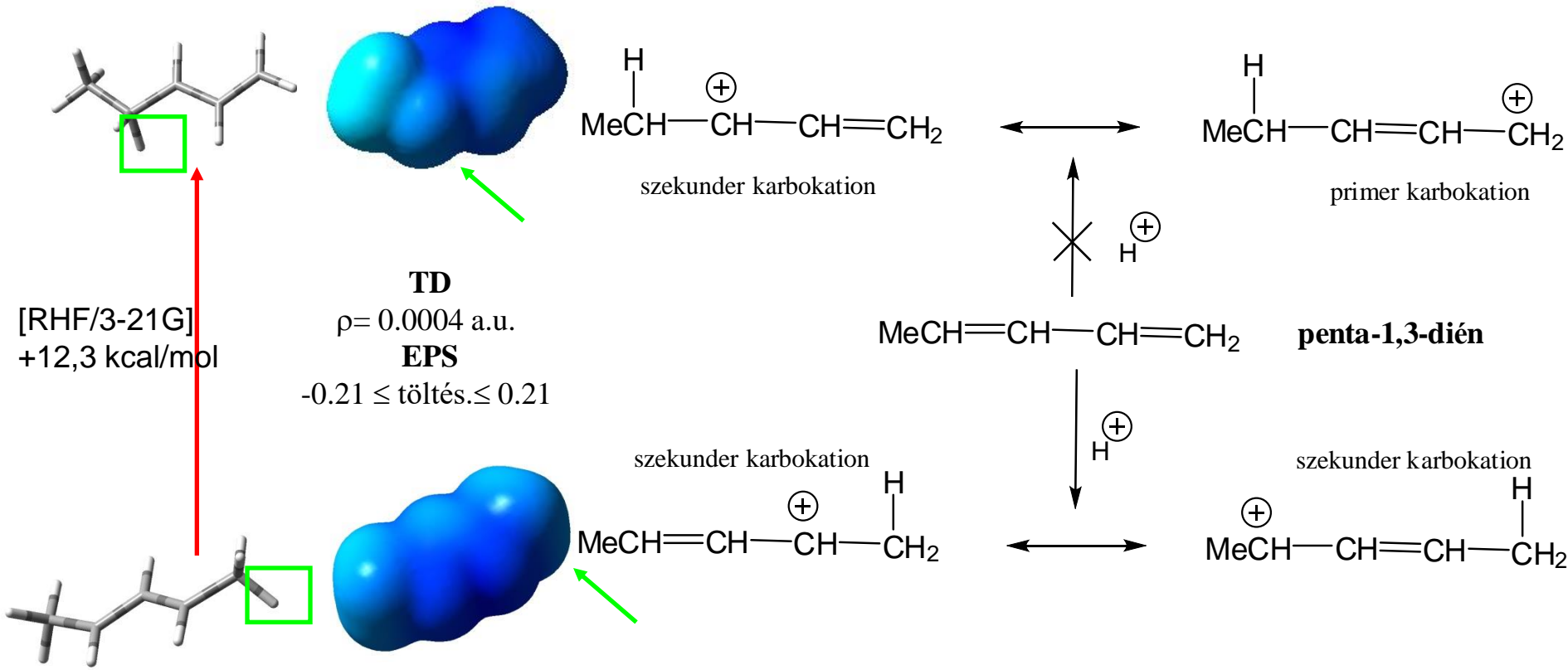
kérdés: Mit eredményez egy **nem szimmetrikus konjugált kettős** kötések tartalmazó molekula Ad_E -reakciója egy nem szimmetrikus reagenssel?

kivitelezés: **HBr plusz penta-1,3-dién:**

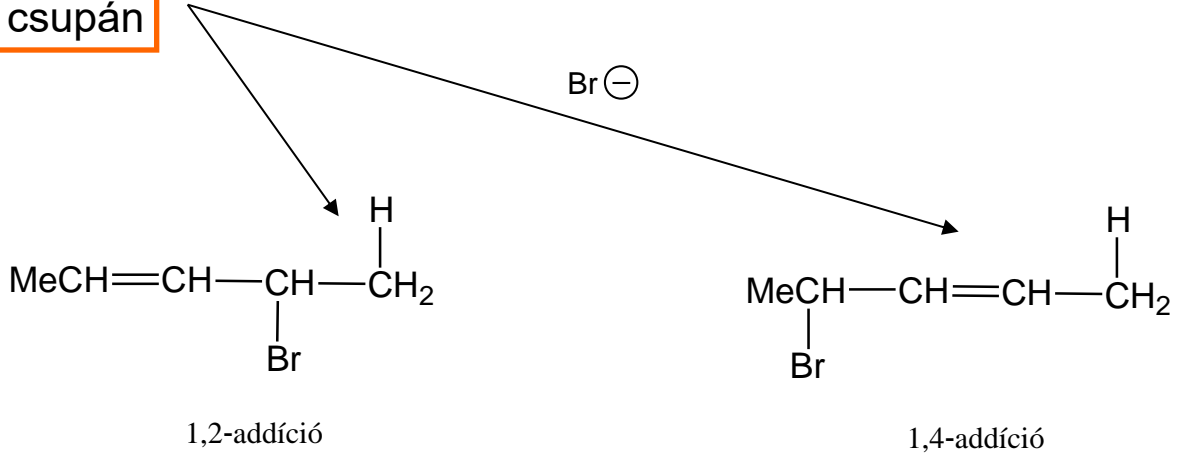

memo: A stabilabb közttermék az amelynek a képződését magyarázó határszerkezetben a karbokation rendűsége magasabb.

A *Markovnyikov*-szabály itt is érvényes: a H^+ oda megy ahol több a H.

az alacsonyabb energiájú köztitermék képződik csupán

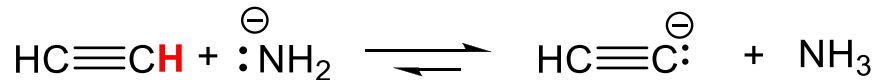

kérdés: Megfigyelhetünk-e Ad_E-reakciót **alkin szubsztrátok** esetén?

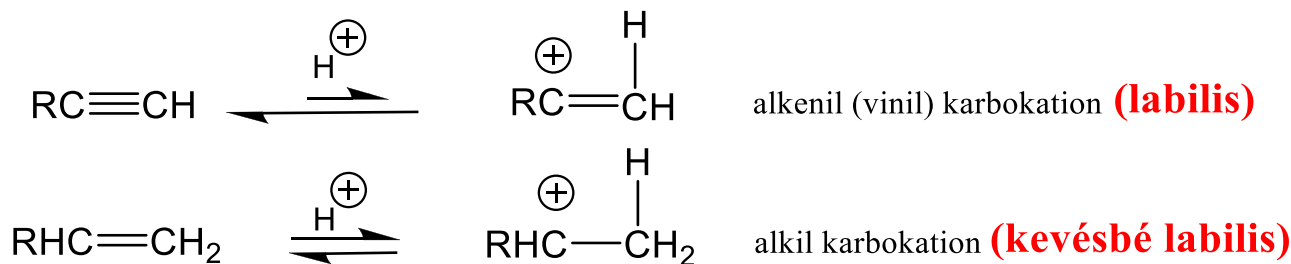
válasz: **igen**, bár látszólag furcsa módon **a reakció lomhább** mint az alkének esetében. **Miért?**

tapasztalatok:

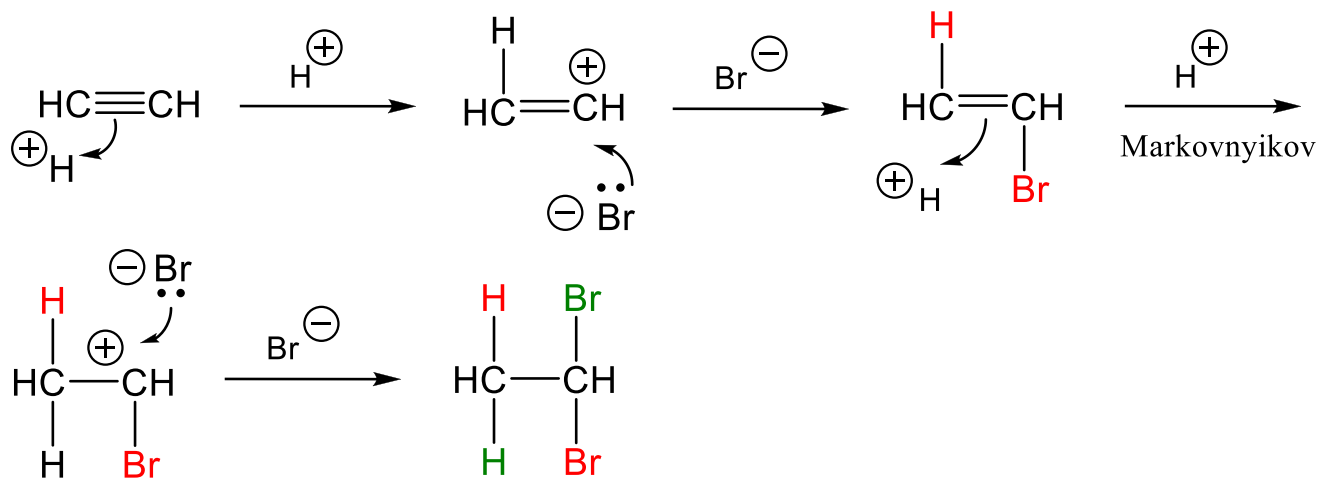
- **egyrészt** az alkinek viszonylag **erős savak**, s ezért a proton átadás lesz az uralkodó pl:

- **másrészt** a keletkező telítetlen karbokation (pl. vinil kation CH₂=CR⁺) sokkal kevésbé stabilis mint telített analógja, s ezért nem megy az Ad_E reakció olyan könnyen:

- továbbá, pl. a HBr addíció akár félúton leállítható, mivel a második HBr addíciója elektronszerkezeti és sztérikus (térbeli) okok miatt lassabb.

IV. Nukleofil addíció

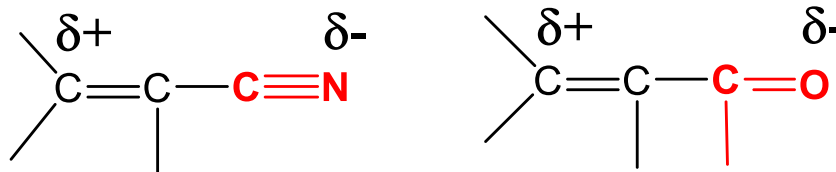
I) Addíció C=C kettős kötésre

memo: a C=C rendszerek **jellegzetesen Ad_E** reakcióban vesznek részt.

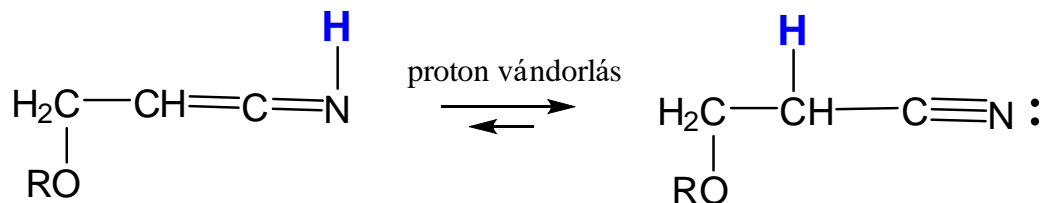
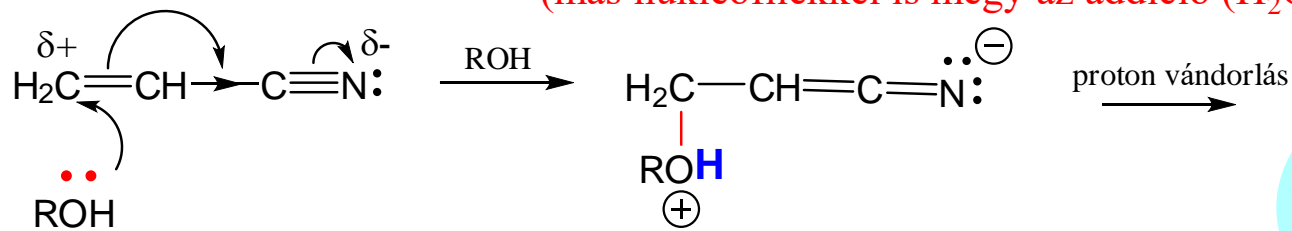
kérdés: Megfigyelhetünk-e Ad_N-reakciót alkének esetében?

válasz: igen, ha például a C=C alaprendszer tartalmaz **konjugált helyzetben** egy **elektronszívó** csoportot, pl: C=O C≡N

Az így kapott, cianoetilén illetve karboniletilén szerkezetek pozitív polaritású etilén része Ad_N reakcióban vehet részt, pl.:

1. példa: akrilnitril alkoholízise (más nukleofilekkel is megy az addíció (H₂O, H₂S, RNH₂))

a keletkező bipoláris köztitermék egy O⇒N vagy N⇒C intramolekuláris protontranszferrel stabilizálódik.

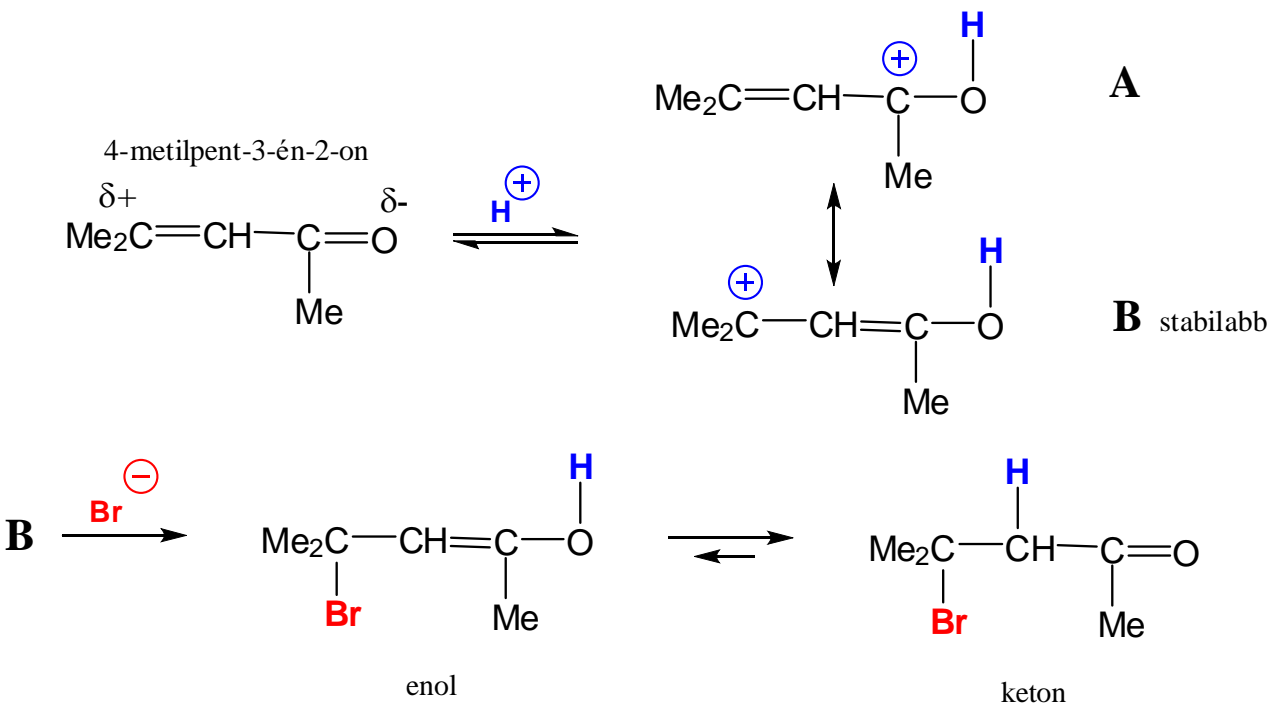
memo: - a nukleofil a **pozitívabb** (a szubsztituátlan sp²-es) szénatomra támad,
- a **nitrilcsoport** látszólag nem vesz részt a reakcióban,
- ha bázis van jelen, akkor a reakció gyorsabban megy, mivel a bázis hatására az ROH-ból a lényegesen jobb RO⁻ (alkoxidanion) nukleofil képződik.

2. példa: karboniletilén rendszer Ad_N -reakciói :

memo: a karbonil csoport közvetlenül is reagál nukleofilekkel (lásd később), most viszont mint elektronszívó csoportot tárgyaljuk.

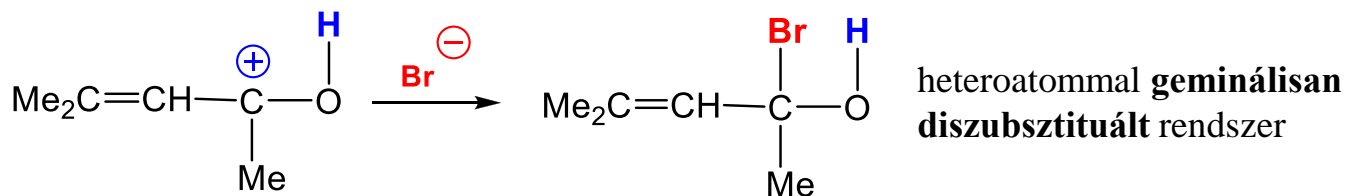
memo: több nukleofil is szóba jöhet pl. HBr-ből a bromidion, Grignard-reagensből az alkil- vagy aril-rész:

2.1. példa alkil-alkenil-keton reakciója hidrogén-bromiddal:

megjegyzés: a nyitó protonálódási lépés során (amely tekinthető akár Ad_E -nak is) kialakul az alkenil-enol kation. A kation két felírt határszerkezete közül a **B a stabilisabb** a két Me-csoport elektronküldő hatása miatt. Ezért az utóbbin mutatjuk be a nukleofil (Br^-) hatását. A záró lépés egy **keto-enol tautomerizáció**.

memo: a Br^- nukleofil a karbonil szénre is támadhat, ám az így kapott termék labilisabb és ezért visszaalakul:

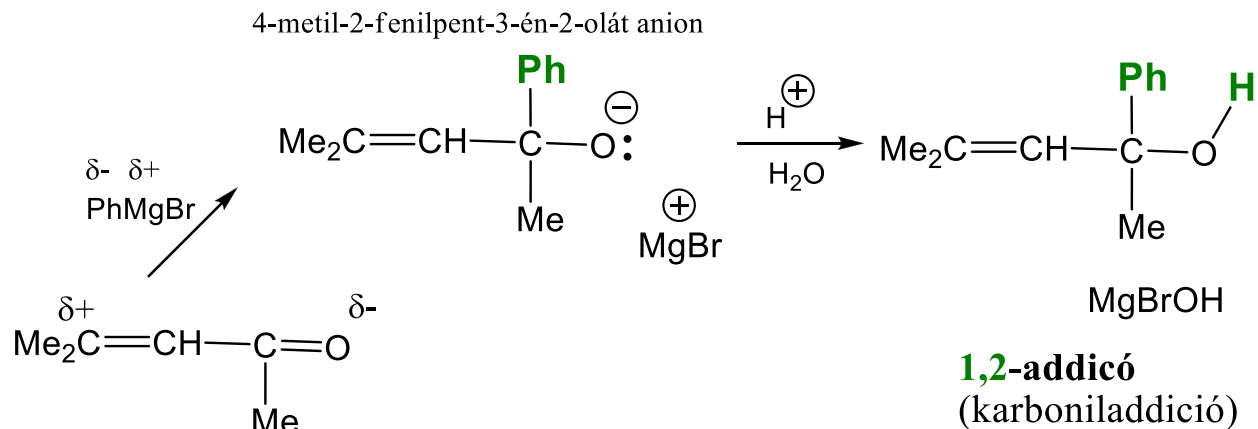

kérdés: mi a helyzet ha a kiindulási keton helyett **aldehid** vagy **karbonsav** szerepel?

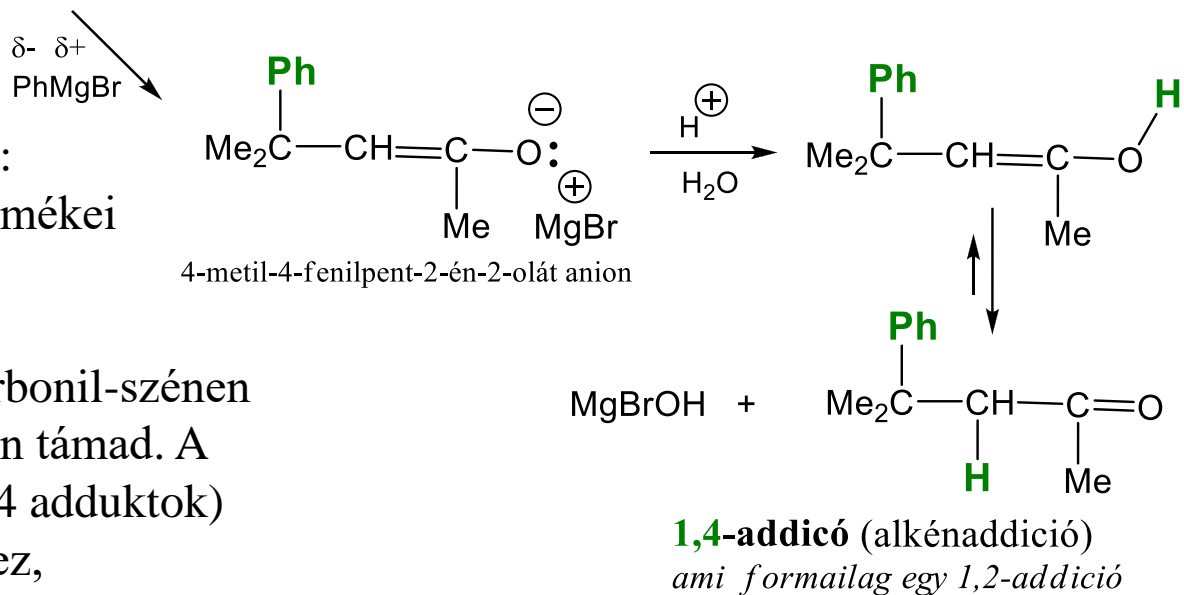
válasz: a reakció így is megy, de karbonsav esetén lomhább a reakció.

2.2. példa alkil-alkenil-ke-ton reakciója Grignard reagenssel:

memo: más fémorganikus reagenssel is megy az addíció (RLi, R₂CuLi, ..)

megjegyzés: két termék lehetséges:
az 1,2 addíció és az 1,4 addíció termékei

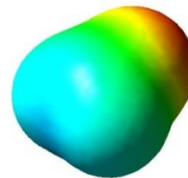
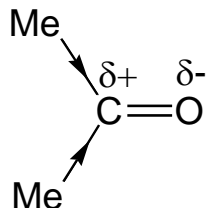
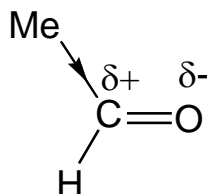
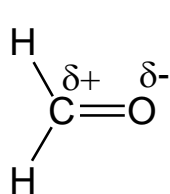
leírás: a nukleofil (Ph^{δ-}) vagy a karbonil-szénen vagy az alkén („stabilisabb”) szénén támad. A kapott ionos termékek (1,2 vagy 1,4 adduktok) protikus közegben enolt eredményez, amely 1,4 addukt esetében tautomerizálódhat.

fontos eredmény: egy C-C kötést hoztunk kíméletesen létre!

II) Addíció C=O (karbonil) csoportra

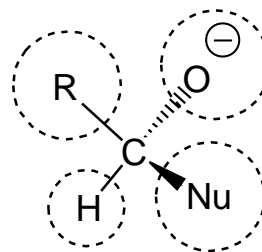
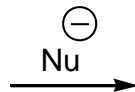
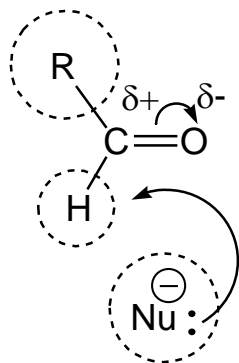
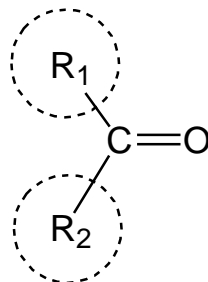
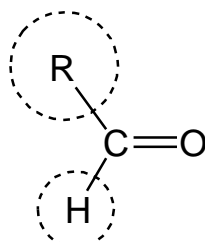
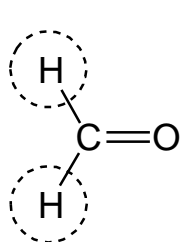
kérdés: milyen szerepe van az $R_1R_2C=O$ molekula reaktivitásában az R_1 és R_2 csoportnak?

1. válasz: az **elektronikus hatás** jelentősen befolyásolja a reakciót

EPS
 $-0.06 \leq \text{töltés} \leq 0.06$

2. válasz: a **szterikus hatás** jelentősen befolyásolja a reakciót

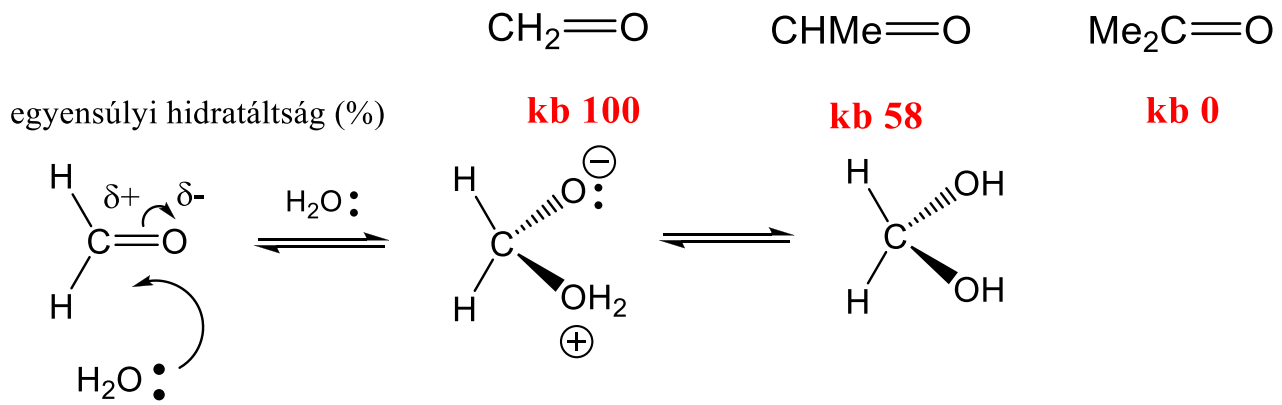

planáris

tetraéderez

következmény: több és nagyobb alkilcsoport **nehezíti a nukleofil hozzáférést**, valamint **csökkenti** a karbonil szén pozitivitását, tehát összességében nehezedik a reakció.

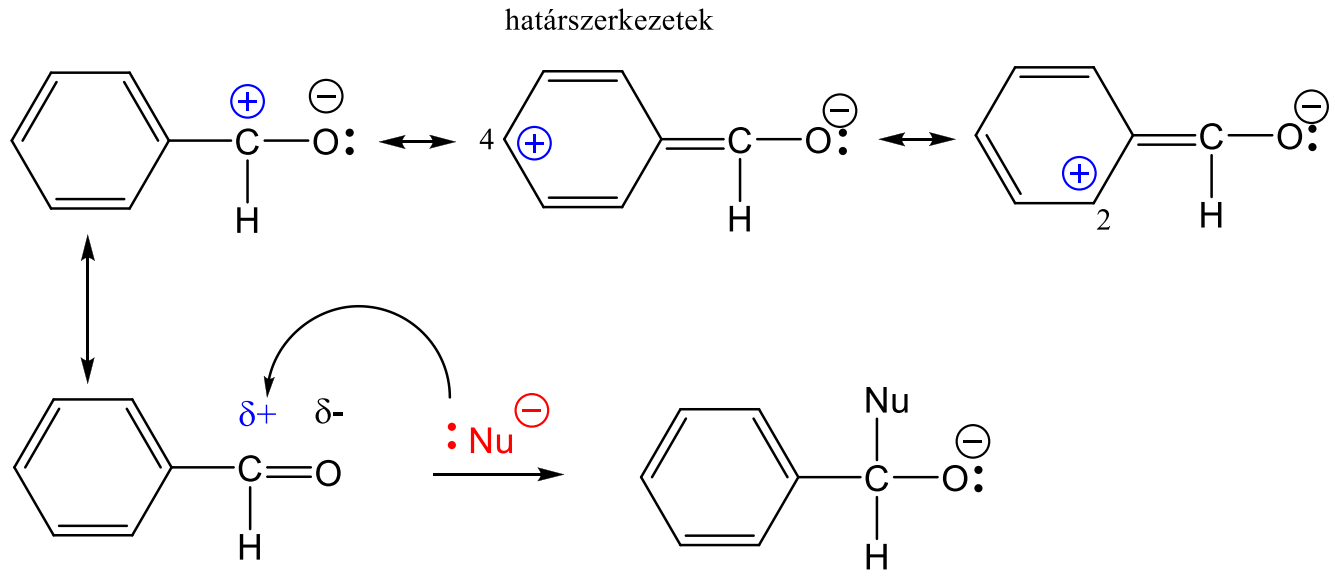
1. példa: víz addíciója formaldehidre, acetaldehidre, dimetil-kezonra (aceton)

tapasztalat: míg formaldehid esetében tökéletesen megy a Ad_N reakció, aceton esetében egyáltalán nem.

megjegyzés: Ha **R aromás**, akkor tovább **lassul** a reakció, pl: benzaldehid lomhább mint az acetaldehid

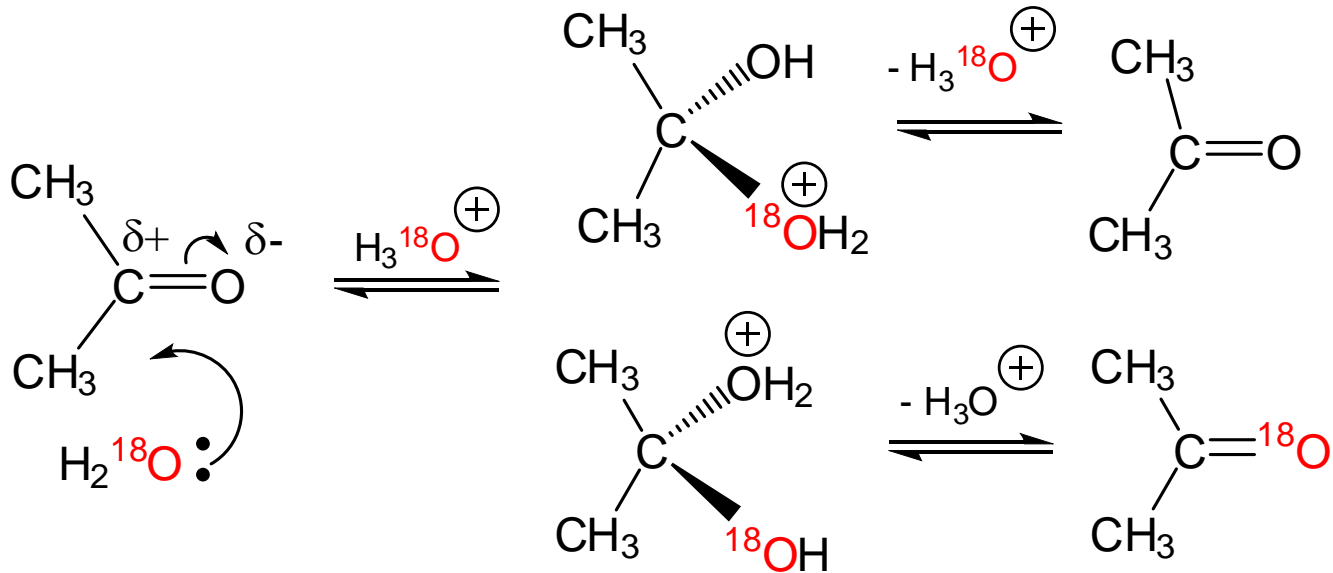
magyarázat: az aromás csoport további **delokalizációs** lehetőséget biztosít a karbonil szén pozitív töltésének (nehezítve ezzel a Nu helyzetét):

memo: 2,4- helyzetben elektronszívó csoport tovább fokozza a delokalizációt, s így **tovább lassítja az eredeti reakciót.**

kérdés: hogyan bizonyítható be hogy még az aceton esetében is egy **egyensúlyi reakcióról** van szó, noha látszólag nem is történik semmilyen reakció sem?

módszer: H_2^{18}O -ban vizsgáljuk az egyensúlyt

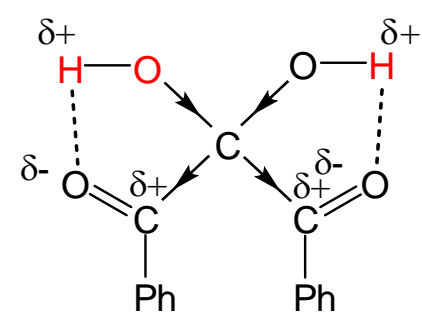
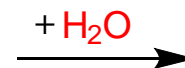
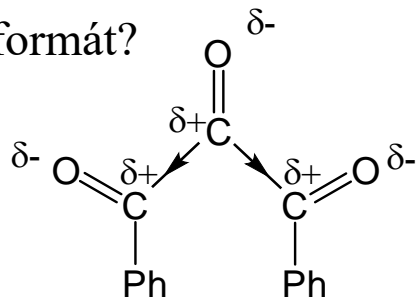
válasz: a geminális diol (hidrát) bomlása során közel azonos valószínűséggel távozik az $^{18}\text{OH}_2^+$ vagy az $^{16}\text{OH}_2^+$ szubsztituens. Lévén hogy molárisan sokkal több víz, mint aceton van a rendszerben a $\text{Me}_2\text{C}=\text{O}$ feldúsul, amely tény az egyensúly egyértelmű bizonyítéka.

memo: a dúsulás $\text{pH}=7$ esetén lassú, ám savas pH -n pillanatszerű

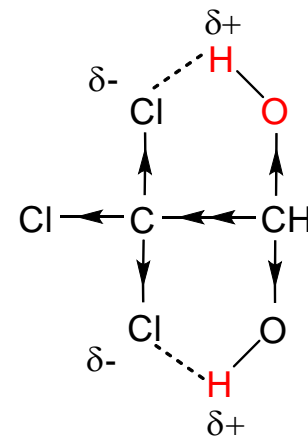
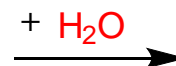
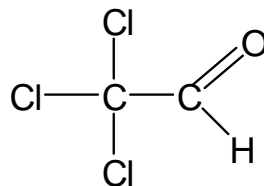
kérdés: hogyan bizonyítjuk a hidrát formát?

válasz: tipikusan IR spektroszkópiával
(pl. acetaldehid)

memo: speciális esetben akár izolálható
is a hidrát forma:

1,3-difenilpropán-1,2,3-trion

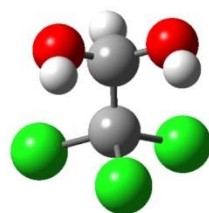

triklóracetaldehid
klorál
(olaj)

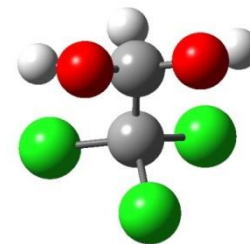
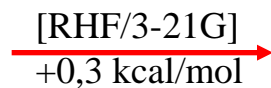
triklóracetaldehid-hidrát
klorálhidrát
(kristályos anyag)

magyarázat: az extra stabilitás szerkezeti magyarázata a **hidrogén kötésben** rejlik

memo: kloralhidrát konformációs tulajdonságai:

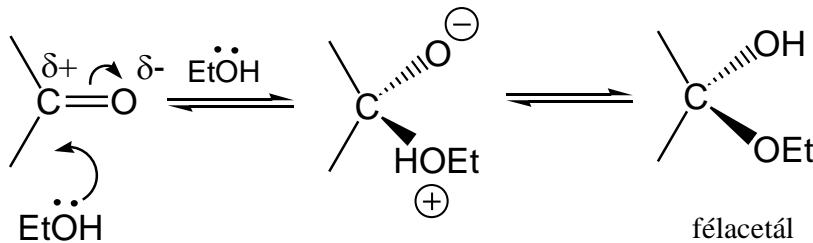
bifurkációs H-híd

két független H-híd

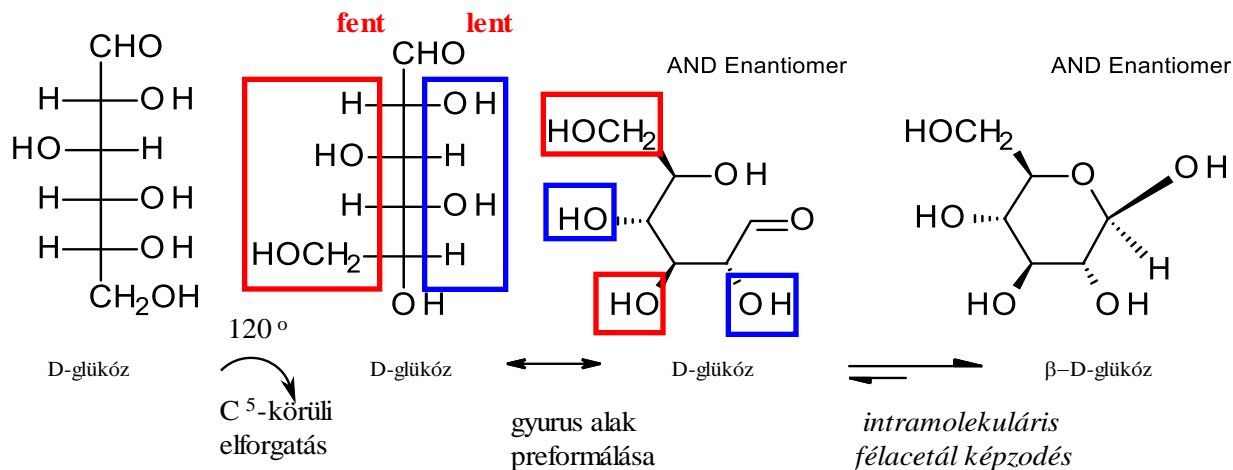
2. példa: alkoholok addíciója C=O karbonilra

memo: mivel az alkoholok gyengébb nukleofilek (bázisok) mint a víz, ezért lomhább a reakció:

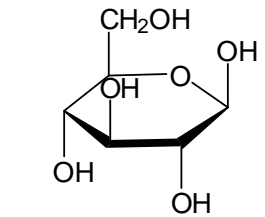
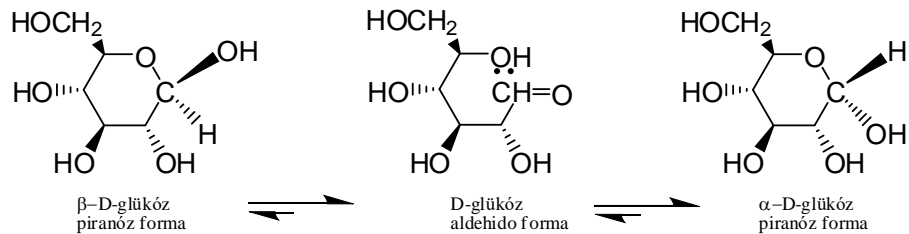
	pK _b
H ₂ O	15,7
MeOH	16,0
EtOH	16,4

memo: gyűrűs félacetálok (aldózok és ketózok piranóz és furanóz gyűrűi)

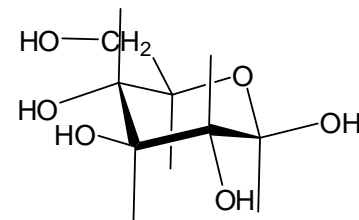

memo: gyűrűs és a nyílt forma egyensúlyáról van szó: **mutarotáció**

memo: a β-D-glükóz piranóz gyűrűs szerkezetének különböző ábrázolása

Haworth Böeseken képlet
síkkalkat impresszió

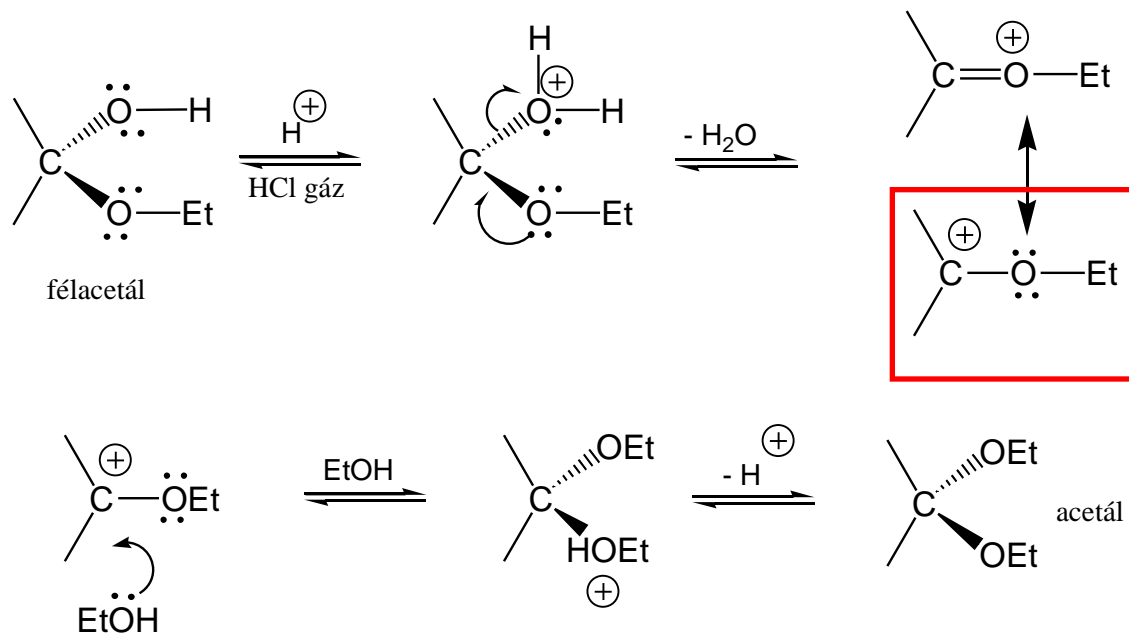

Reeves képlet

kérdés: csak egy molekula **alkohol** tud a C=O csoportra addicionálódni?

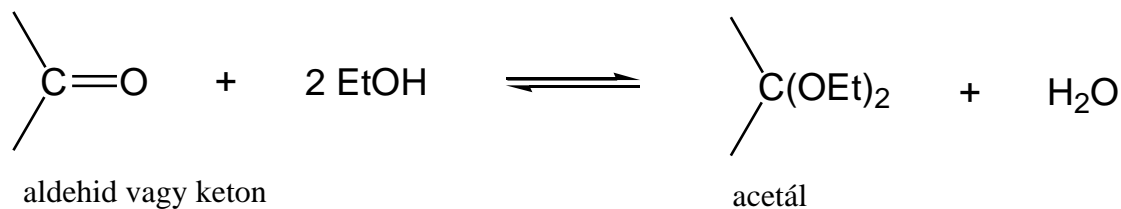
válasz: nem, savas (HCl gáz) és vízmentes közegben a félacetálból acetál lesz:

megjegyzés: ugyanez a reakció ketonok esetében lassabb mint aldehideknél.

magyarázat: a kulcsfontosságú határszerkezetben a karbokation ketonok esetében kevésbé pozitív az alkil csoportok elektronküldő hatása miatt.

összefoglaló egyenlet:

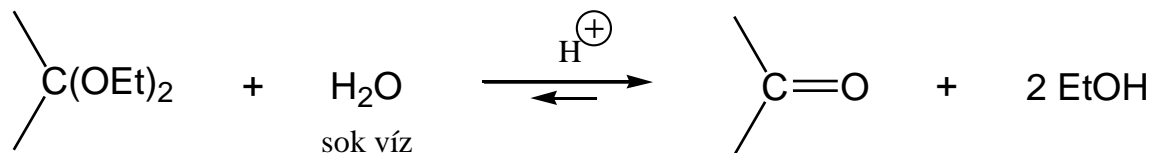

memo: az **egyensúly eltolható** az acetál irányba, ha nagy moláris feleslegben használjuk az alkoholt (pl. oldószerként), vagy **kidesztilláljuk a vizet**.

kérdés: mire használható az acetál képződés reverzibilis volta?

válasz: védőcsoportként való alkalmazásra.

memo: egy aldehid érzékeny pl. oxidációra redukcióra, míg az acetál nem!

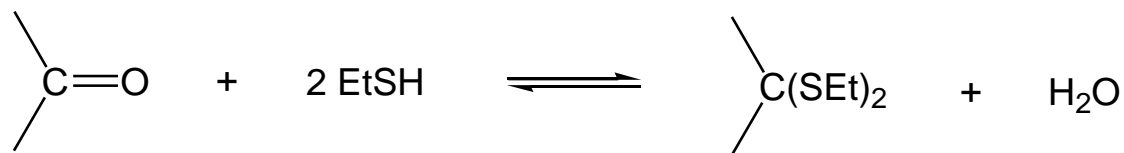

megoldás: elkészítjük az acetált, majd elhidrolizáljuk enyhén savas közegben.

memo: az acetálok bázisos közegben viszont stabilak.

3. példa: tiolok addíciója C=O csoportra

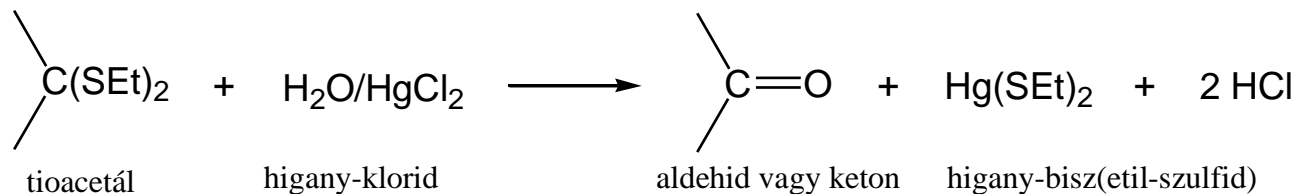
memo: mivel a tiol (-SH) **erősebb nukleofil** mint a megfelelő alkohol, ezért a tiofélacetál és tioacetál képződés **gyorsabb**:

1. megjegyzés: a jobb nukleofil jelleg miatt jól megy ketonokkal is a reakció

2. megjegyzés: nehezebben hidrolizálnak a tioacetálok mint az acetálok

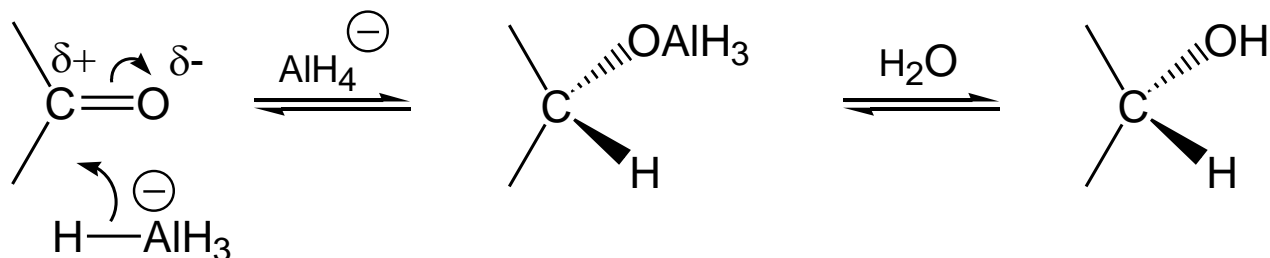
megoldás: nem egyensúlyi reakcióval távolítjuk el a védőcsoportot:

4. példa: hidrogén addíciója C=O csoportra

(aldehidek és ketonok redukciója)

memo: hidridion (H^-) -on keresztül megy a reakció. (H^- a H_2 heterolitikus bomlásából levezethető anion, amely jó nukleofil.) Egyszerű hidridek (pl. Na^+H^-) **túl reaktívak** ezért helyettük komplex hidridek (pl. $\text{Li}^+\text{AlH}_4^-$, Na^+BH_4^- használandók.)

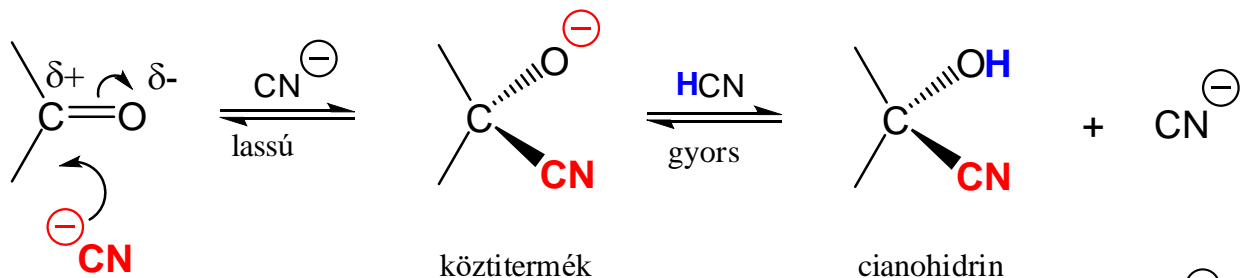
memo: A $\text{Li}^+\text{AlH}_4^-$ mind a négy hidrogénje aktívan redukál: 1/4 mol is elég!

A komplex hidridek reaktivitása és mechanizmusa igen eltérő és így különböző típusú vegyületek redukciójára kitűnően használhatók .

memo2: vizsgáljuk meg a reakciót oxidációs számok segítségével.

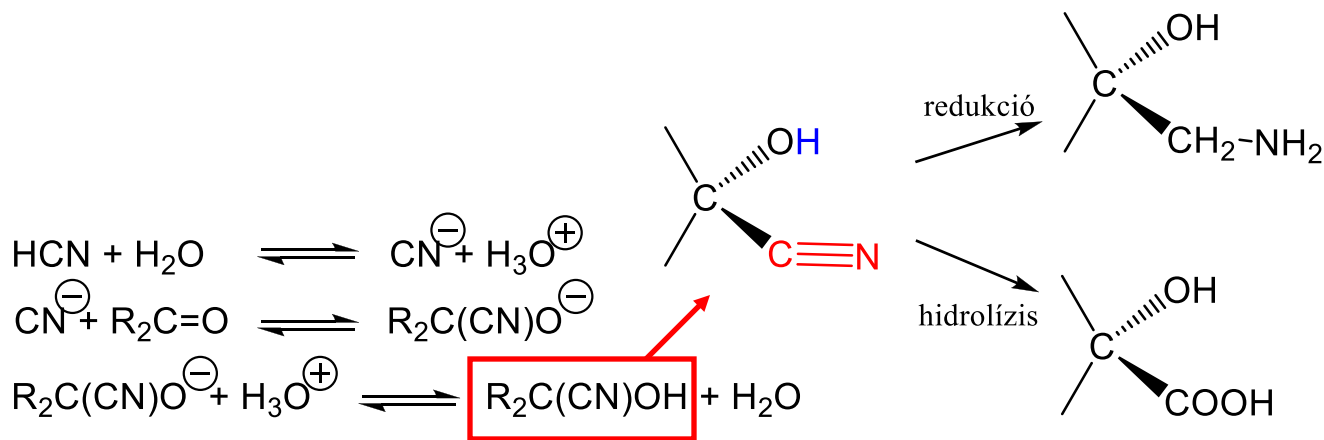
5. példa: hidrogén-cianid (HCN) addíciója C=O csoportra

- memo:**
- ez volt a legelső szerves reakció amelynek mechanizmusát kinetikai módszerekkel derítették fel (Lapworth 1903) Bruckner I/1 526
  - HCN (kéksav, megtalálható pl. keserűmandulában a benzaldehidcianohidrin $C_6H_5CH(OH)CN$ formájában [ennek hidrolizátuma a mandulasav $C_6H_5CH(OH)COOH$]

kivitelezés: nem HCN-t használunk mert az gyenge sav (és kicsi a $-CN^-$ nukleofil koncentrációja), hanem valamilyen só (pl. NaCN, KCN) !!ne savanyítsuk meg!!

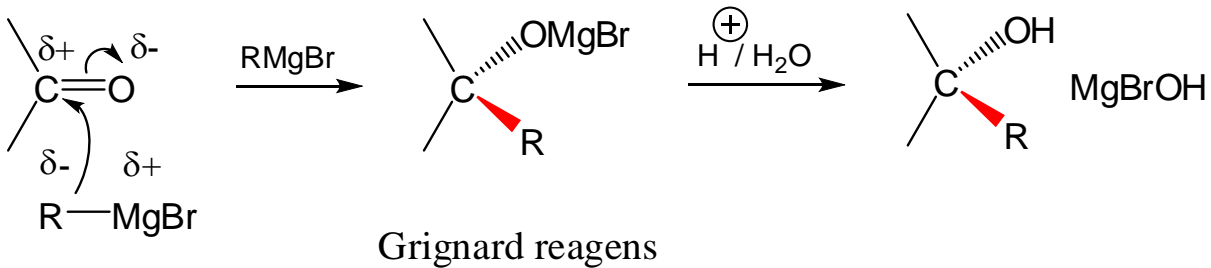
felhasználás: a cianohidrin tovább alakítható:

6. példa: szén nukleofilok addíciója C=O rendszerekre

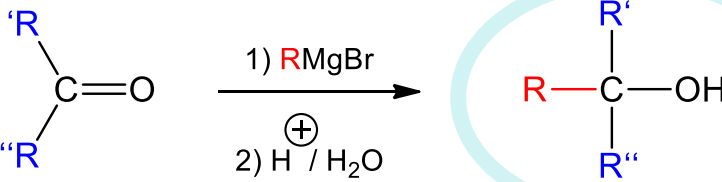
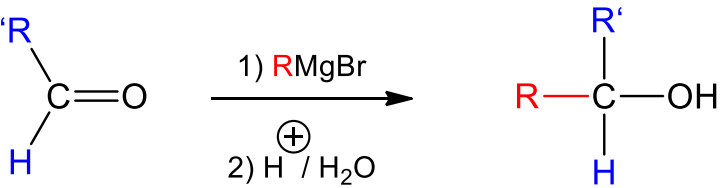
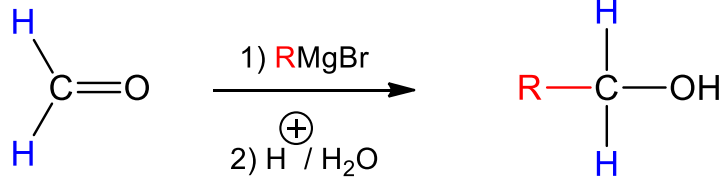
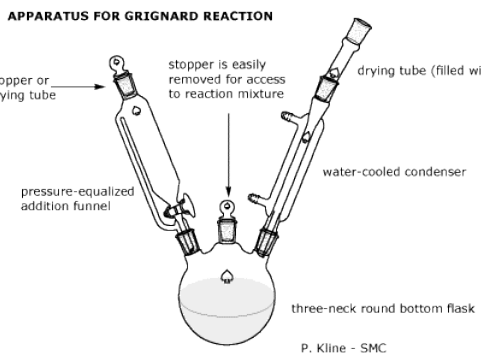
cél: új szén-szén kötés kialakítása

1. megoldás: karbanion fémorganikus-, Grignard-vegyületekből R-MgX

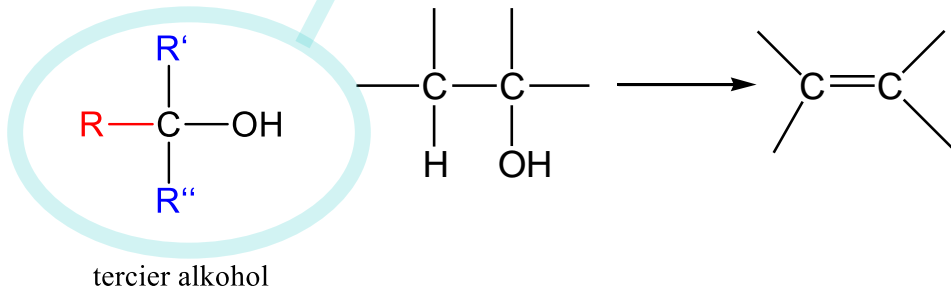

François Auguste Victor Grignard (1871-1935) Kémiai Nobeldíj: 1912

A reakció felhasználása:

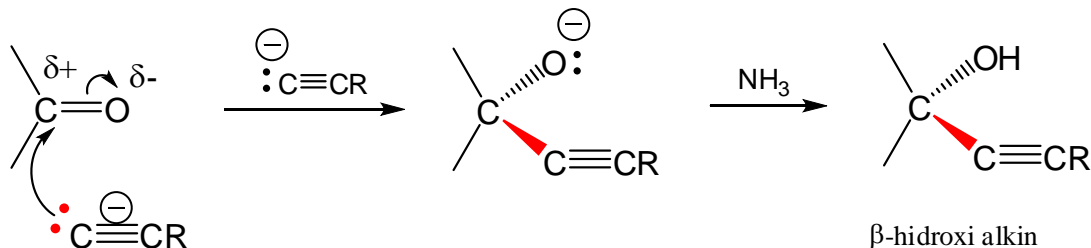

memo: az alkoholok tovább alakíthatók: S_N reakcióval halogénszármazékká, vagy vízvesztéssel az alkoholból (lsd később) alkén állítható elő:

2. megoldás: **karbanion** acetilén származékokból

a megfelelő **alkin** (RCCH) erős bázis (NH_2^-) hatására **deprotonálódik** és visszamarad a **szén nukleofil** (RCC^-)

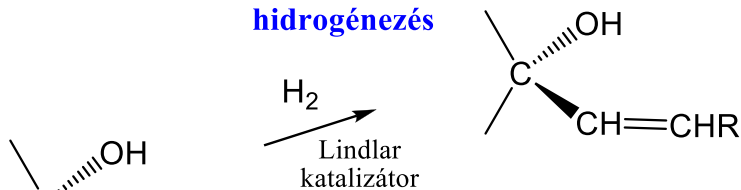

Liquid ammonia is the best-known and most widely studied nonaqueous ionising solvent.

kivitelezés: cseppfolyós ammóniában (fp. $-33,4\text{ }^\circ\text{C}$)

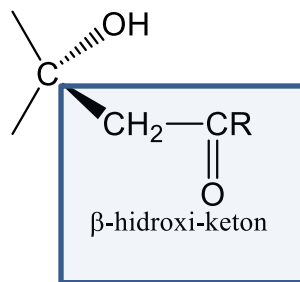
felhasználás: továbbalakítás

hidrogénezés

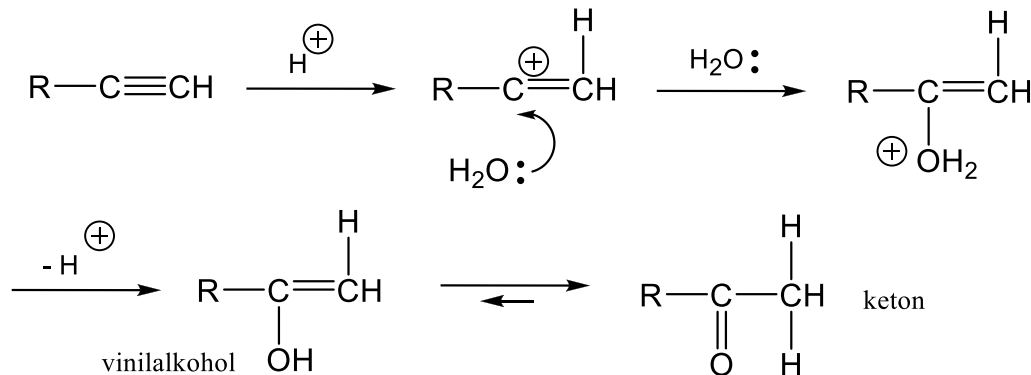

$\text{H}^+ / \text{H}_2\text{O}$
 Hg^{2+} sók

hidratálás

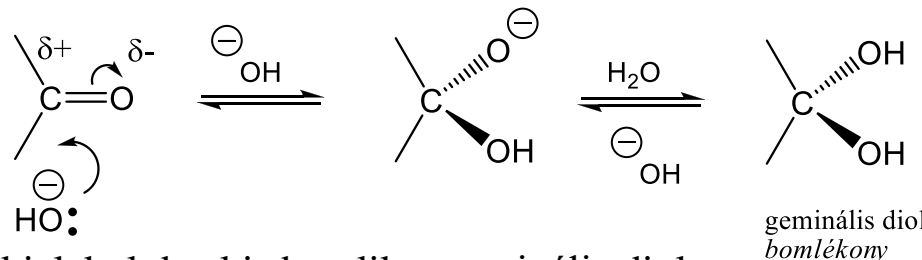

részletek: a **hidratáció** mint elektrofil addíció (Ad_E) nyitólépés után a Markovnyikov szabály szerint megy a reakció, majd egy keto-enol tautomerizáció zárja a sort:

3. megoldás: karbainion karbonilvegyületekből

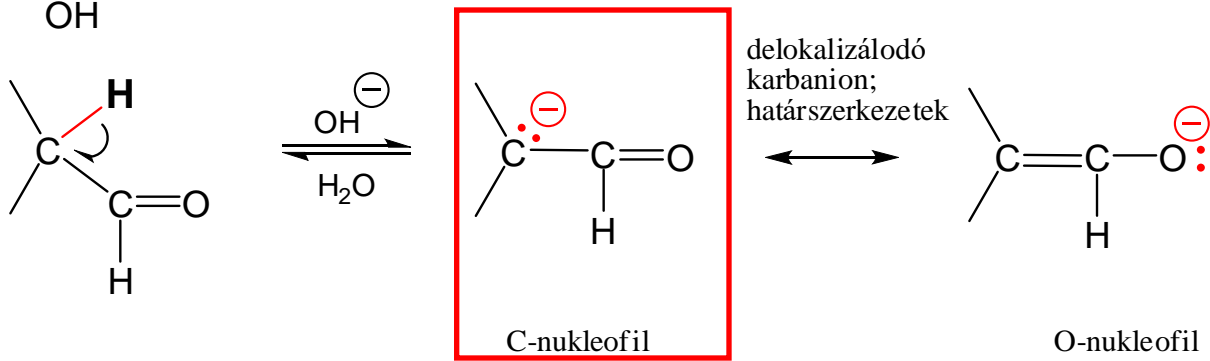
kérdés: **híg lúgos/vizes** oldatban (CaCO_3 , K_2CO_3), szobahőmérsékleten mi történik?

válasz: kialakul de el is bomlik a geminális diol,

ám ha a karbonil csoporthoz kapcsolódó szén **legalább egy hidrogént tartalmaz** ($[-\text{CH}-\text{CH}=\text{O}$, $-\text{CH}-\text{COR}$, $-\text{CH}-\text{COOR}$] aldehyd, keton, karbonsavszármazék), **akkor** ez az enyhén savas proton

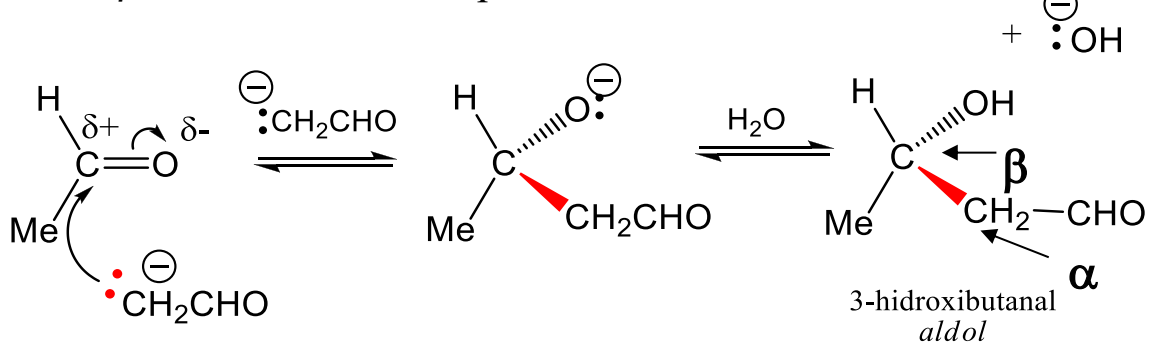
disszociálabilis (C-sav) és az alábbiit tapasztaljuk:

memo: tehát van már nukleofilunk egy Ad_N reakcióhoz

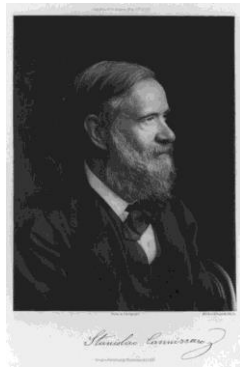
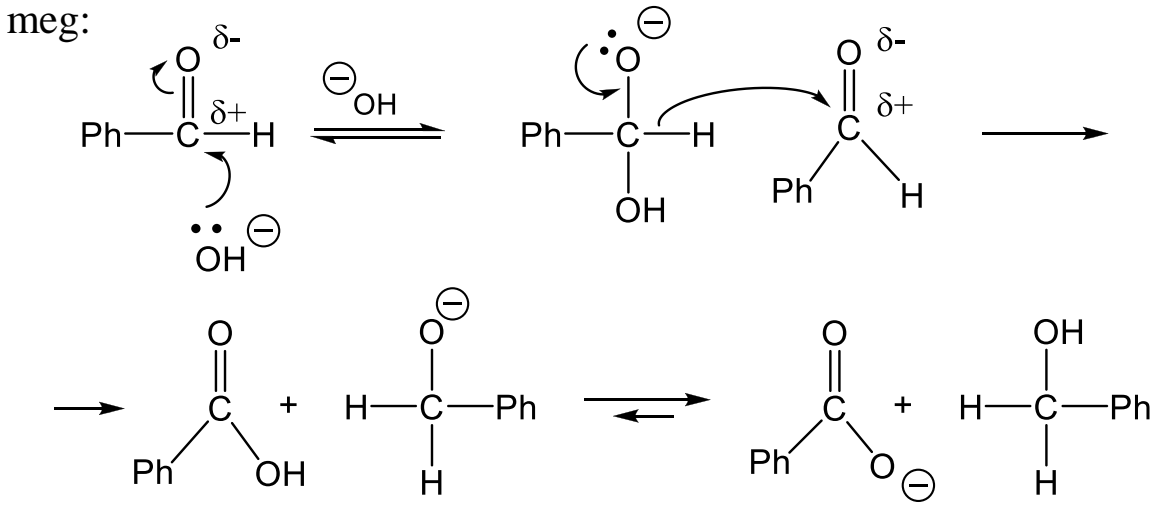
kérdés: mit tapasztalunk például az **acetaldehyd** esetében?

válasz: β -hidroxi-aldehyd képződik **aldoldimerizáció** révén:

memo: ismét létrhoztunk egy C-C kötést

kérdés: mi történik ha **tömény (NaOH) lúgos/vizes** oldatban vezetjük a reakciót, és a karbonil csoporthoz kapcsolódó szénen **nincs egyetlen hidrogénatom sem** ([Ph-CH=O])?
válasz: más reakció megy végbe (Cannizzaro- reakció), amelynek során diszproporcionálódást figyelhetünk meg:

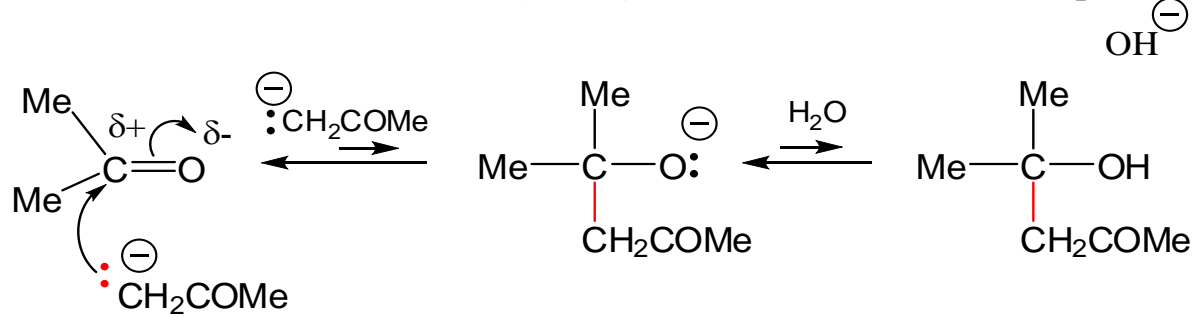
Stanislao Cannizzaro (1826-1910)

leírás: az O-nukleofillel kiváltott Ad_N nyitó lépés után kialakuló geminális diolát, egy **hidridion** (H⁻) átadásával stabilizálódik. A H⁻ egy Ad_N lépésben egy másik aldehid karboniljára megy, s így kialakul az alkohol, és a karbonsav anion végtermék.

memo: az O-nukleofil (OH⁻) oxidált, a H-nukleofil (H⁻) redukált egy-egy aldehid molekulát: ez a **diszproporcionálódás**.

kérdés: mit tapasztalunk **ketonok** (pl. aceton) esetében (**híg** lúgos oldatban)?

válasz: mivel a karbonilcsoporthoz kapcsolódó szén itt is tartalmaz **hidrogént** (hat darabot) ([CH₃-CO-CH₃], s ezek is disszociálhílsak (C-sav), ezért aldoldimerizáció típusú reakciót észlelünk:

memo: a reakció jóval lassabb mint a megfelelő aldehid esetében!!

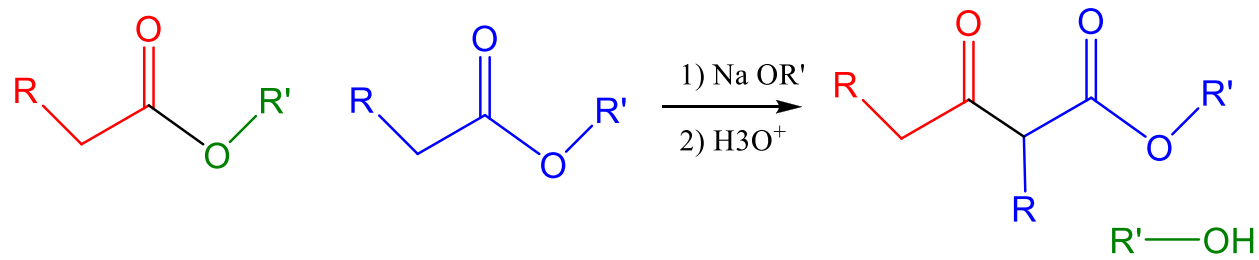
kérdés: mit tapasztalunk a karbonilcsoportot tartalmazó **észter** esetében ?

(pl. alkoholos oldatban, bázis jelenlétében Na⁺ EtO⁻)

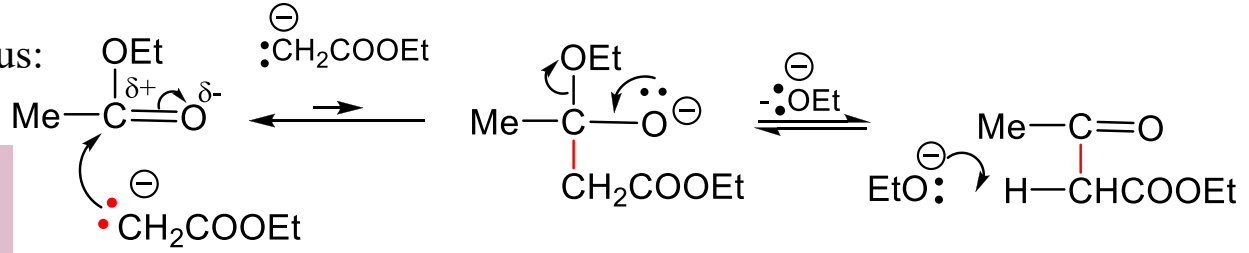
válasz: a reakció megy (**Claisen-kondenzáció**)

magyarázat: mivel a karbonilcsoporthoz kapcsolódó szén itt is tartalmaz **hidrogént** (3 darabot) ([CH₃-COO-C₂H₅], s ezek is disszociálhatsz (C-sav), ezért az aldoldimerizációhoz hasonló reakciót észlelünk:

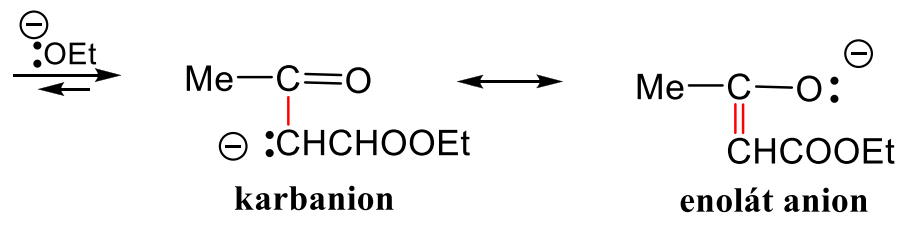
Bruttó reakció:

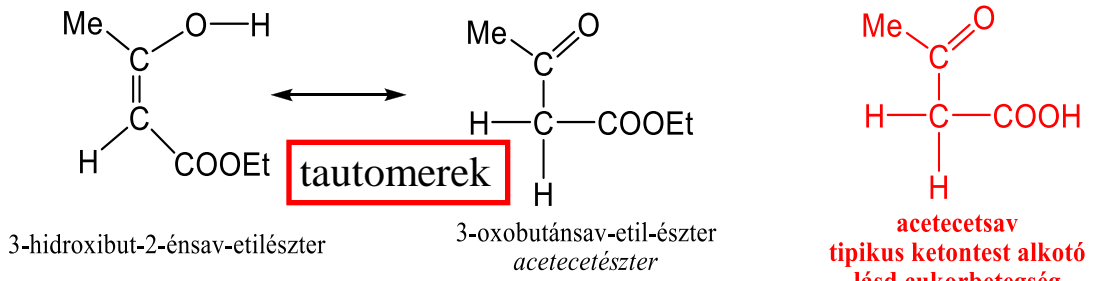
Részletes mechanizmus:

leírás: a C-nukleofillal kezdeményezett Ad_N nyitó lépés után az EtO⁻ (jó távozó csoport) lehasad az sp³-as szénről. Az így kialakuló β-ketoészter savanyú hidrogénje is lehasad és megkapjuk az acetecetészter anionját, amely enolát formában stabilis.

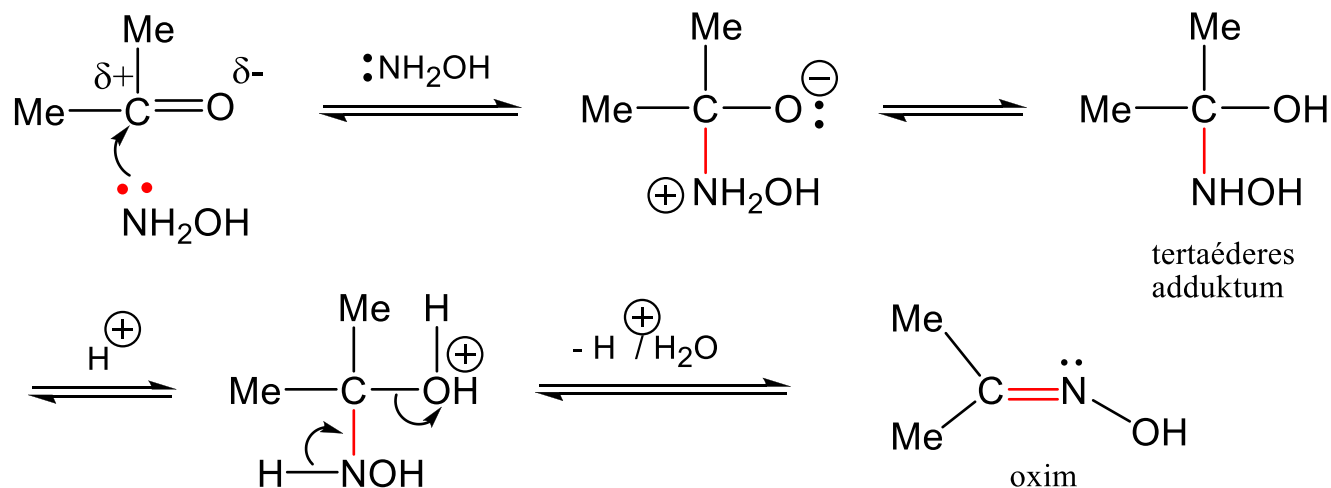

memo: savanyítás után acetecetészter keletkezik:

7. példa: nitrogén nukleofilok addíciója C=O csoportra

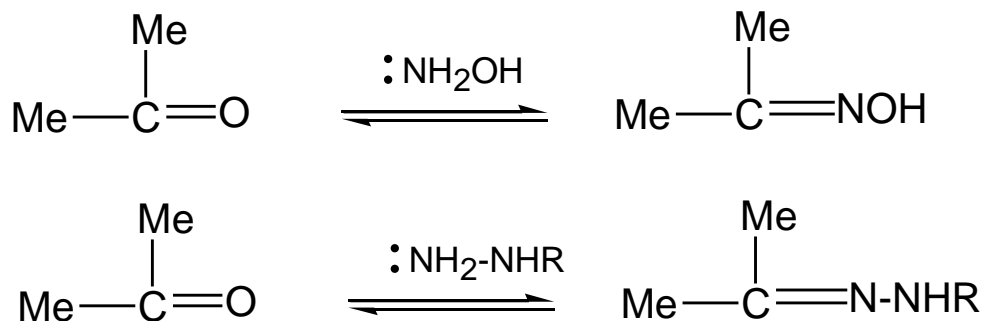
kivitelezés: aceton és hidroxilamin reakciója enyhén savas közegben (pH 4-5)

leírás: az N-nukleofillal kezdeményezett Ad_N nyitólépés **ikerion**hoz vezet, amelyből belső protontranszfer során kialakul a semleges addukt.

Ennek OH-ja protonálódás után vízforgájában távozik és így kapjuk a megfelelő oximot.

memo: karbonilcsoportot tartalmazó természetes vegyületek (pl. cukrok) egy sorát izolálták oxim vagy hidrazon formában:

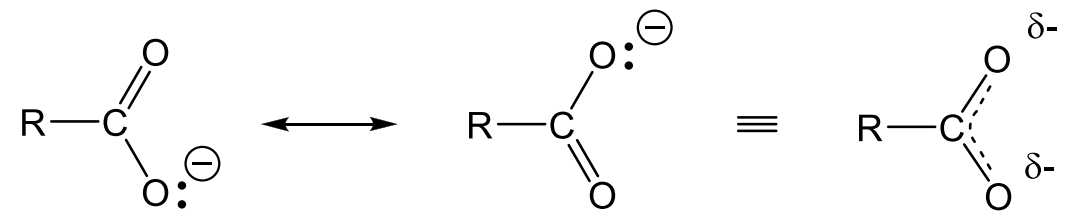
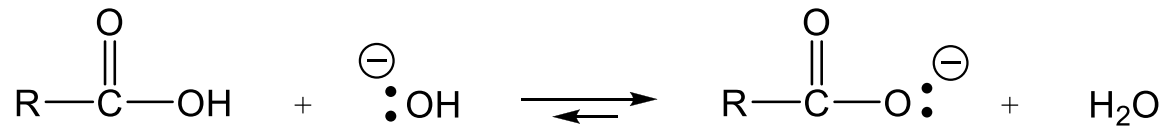
memo:

hidrazin helyett fenilhidrazint (R=Ph), vagy 2,4-dinitrofenilhidrazint (R=C₆H₃(NO₂)₂) használtak, a kapott szilárd termék azonosításra alkalmas.

Addíció RCOX (karbonsavszármazékokra)

kérdés: megy-e az Ad_N típusú reakció lúgos közegben **karbonsavakkal?**

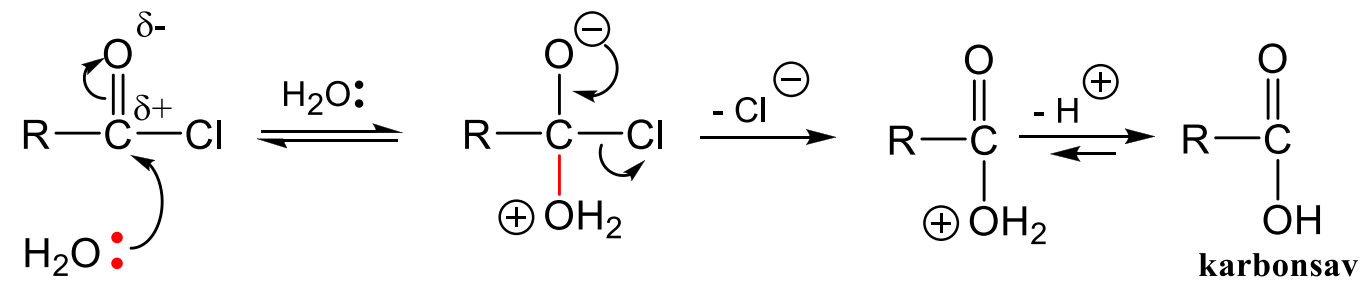
válasz: a reakció **nem megy!**

magyarázat: az O-nukleofil **egyben bázis is** (HO: ⁻), amely deprotonálja a karbonsavat. A karboxilát anion (-COO ⁻) viszont taszítja a nukleofilt!

kérdés: megy-e az Ad_N típusú reakció **karbonsav-halogenidekkel: RCOCl**, **karbonsav-észterekkel RCOOQ**, **karbonsav-anhidridekkel RCOOCOQ**?

válasz: a reakció végbemegy már akár a gyenge H₂O nukleofillal is:

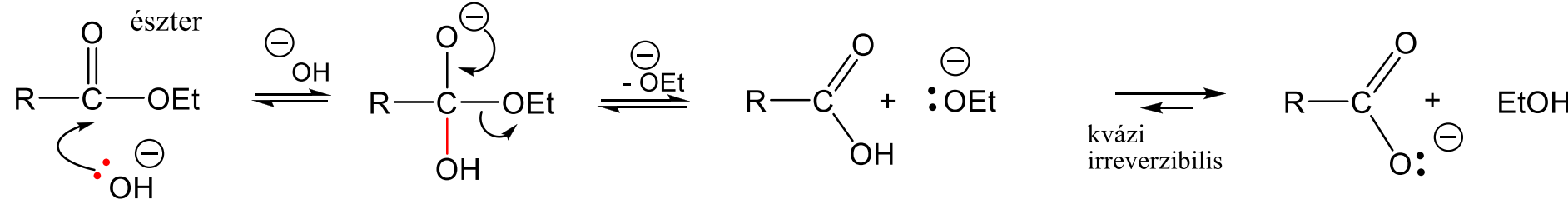

leírás: az O-nukleofillal kiváltott Ad_N nyitólépés után sp³-as szénatomot tartalmazó tetraédres adduktum keletkezik, amelyről a kloridion mint jó távozó csoport lehasad. Protonvesztés után karbonsavat kapunk, amely viszont már nem reagál ilyen körülmények között (lásd fent).

memo: minden azon áll vagy bukik, **hogy milyen jó a távozó csoport!**

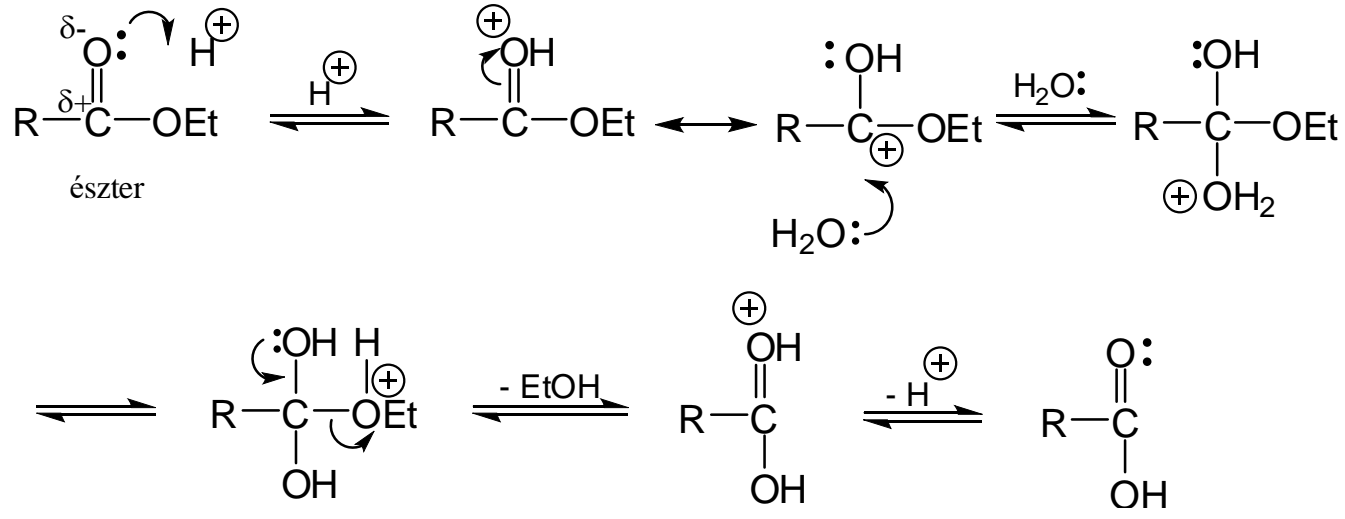
kérdés: elég jó távozó csoport-e lúgos közegben az alkoholt (EtO⁻)?

válasz: nem, de az észterek lúgos hidrolízise mégis végbemegy:

leírás: Az alkoxid és karbonsav egyensúly el van tolva az alkohol + karboxilát irányba.

memo: karbonsav-észterek savban is hidrolizálnak:

leírás: proton felvétellel kialakul az oxokation, amelynek a karbokation határszerkezete a stabilisabb. Egy vízmolekula megkötése során az Ad_N reakció útján kialakul az sp³-as szénatomot tartalmazó addukt. A belső protontranszfert követően távozik az alkohol (EtOH), majd protonvesztés után kapjuk a karbonsavat.

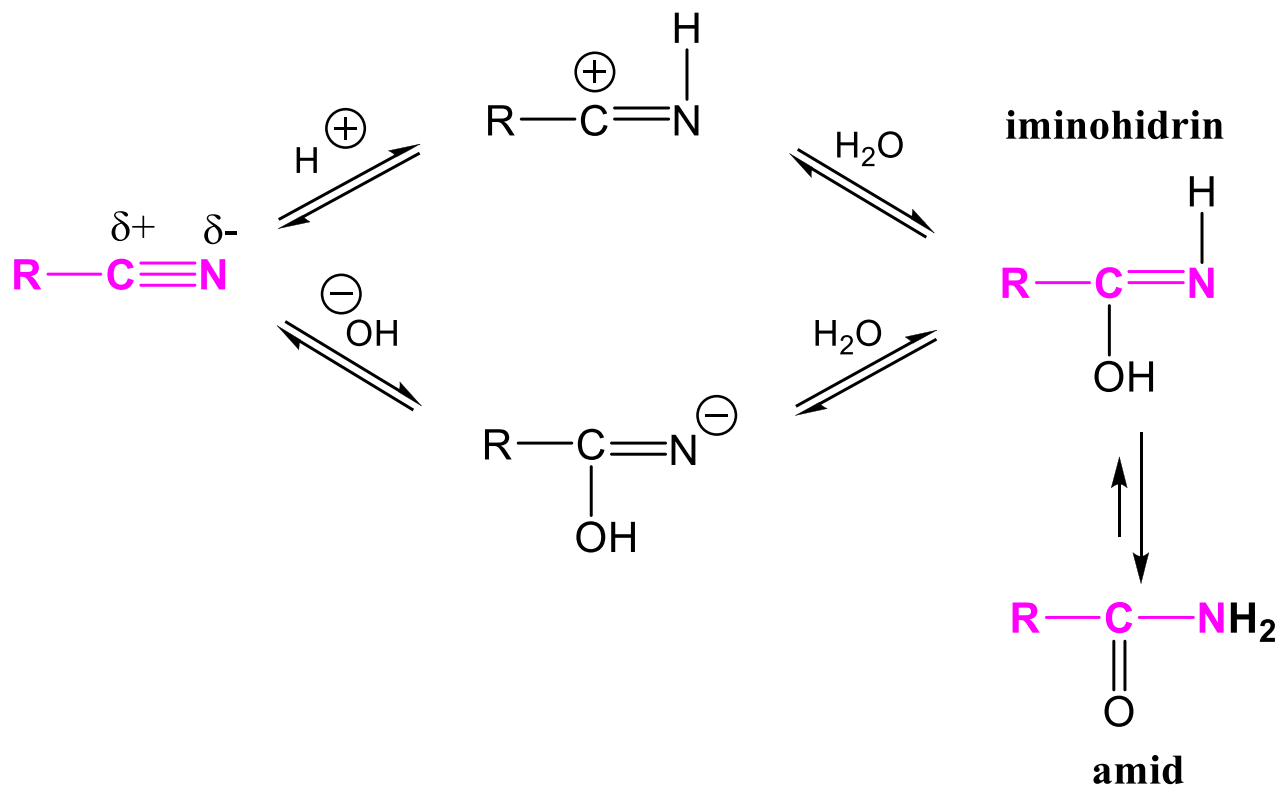
memo: a visszafele reakció a közvetlen észteresítés.

Addíció nem CO hanem -CN (ciano) csoportra

kérdés: megy-e az Ad_N típusú reakció **karbonsav-nitrilekkel:** RCN?

válasz: igen, mivel a karbonil- és a cianocsoportok polaritása hasonló.

Az alábbi példa a savas és a lúgos hidrolízist szemlélteti:

leírás: **Savkatalízis** esetén protonfelvétellel egy karbokation keletkezik, amelynek szénatomját víz támadja meg egy Ad_N-reakció keretében. Az iminohidrin tautomer alakon keresztül savamid képződik.

Báziskatalízis során az O-nukleofil Ad_N nyitólépést kezdeményez. A kialakuló anion vízfelvétele eredményezi a karbonsav-amidot.

Gyökös mechanizmusú reakciók

- biológia -

szervezetben előforduló gyökök:

•NO, HO•, O₂^{-•}, (triplet állapotú O₂)

PRO:

baktériumok elleni harc: granulociták,
makrofágok (reaktív oxigén tartalmú
toxinok)

KONTRA:

Sejthalál...öregedés, rák, Parkinson-kór,
infarktus, cukorbetegség

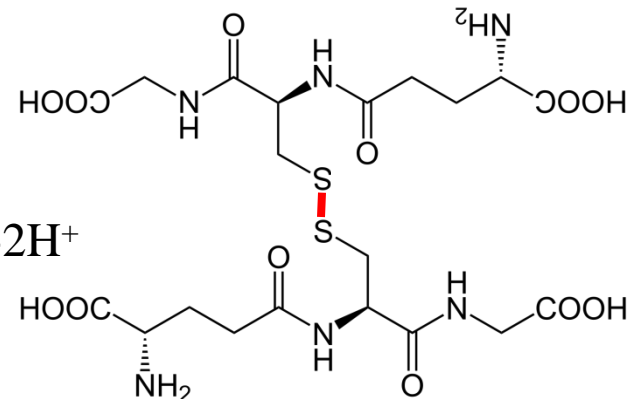
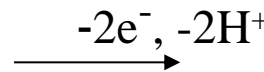
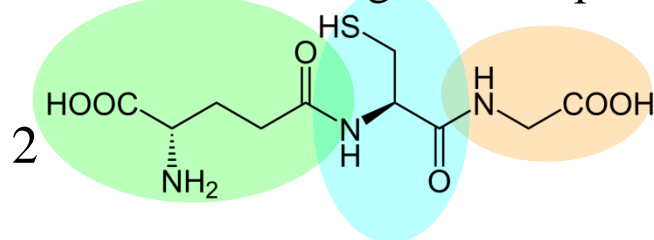
jelátviteli folyamatok (NO: másodlagos

Védekezés: hírvivő)

Szuperoxid-dizmutáz – Mn, Cu, Fe, Ni centrumok : $2\text{H}^+ + 2\text{O}_2^{\cdot-} \rightarrow \text{O}_2 + \text{H}_2\text{O}_2$

Kataláz : $2\text{H}_2\text{O}_2 \rightarrow 2\text{H}_2\text{O} + \text{O}_2$

Glutathion reduktáz, glutathion peroxidáz :

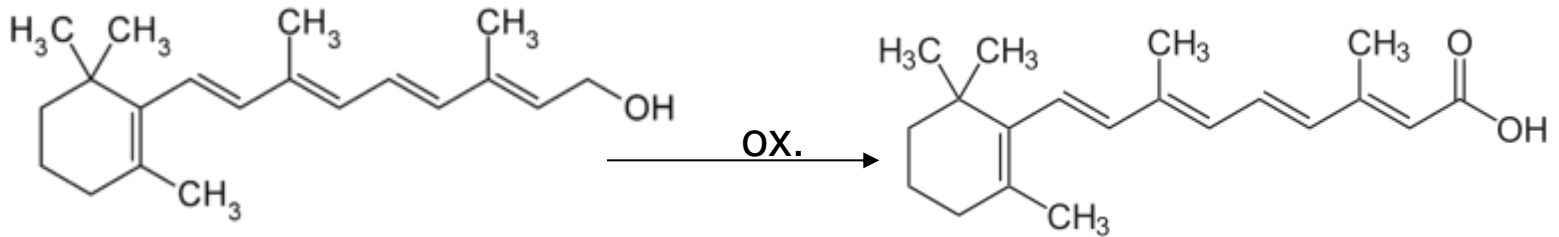

Gyökös mechanizmusú reakciók

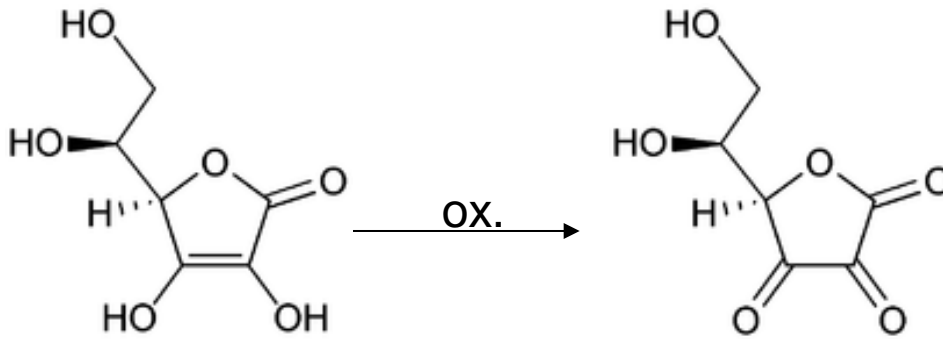
- biológia -

Védekezés:

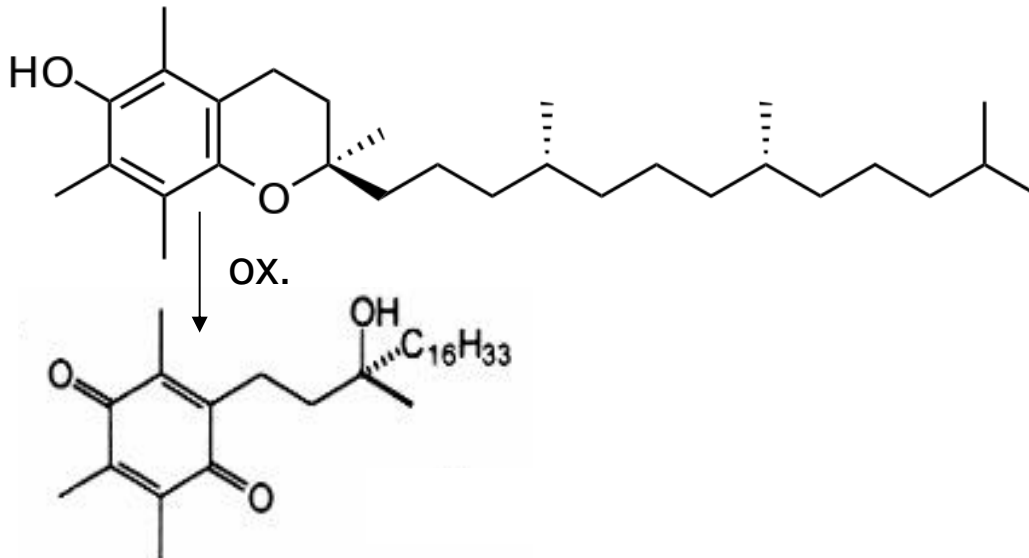
A-vitamin :

C-vitamin :

E-vitamin :

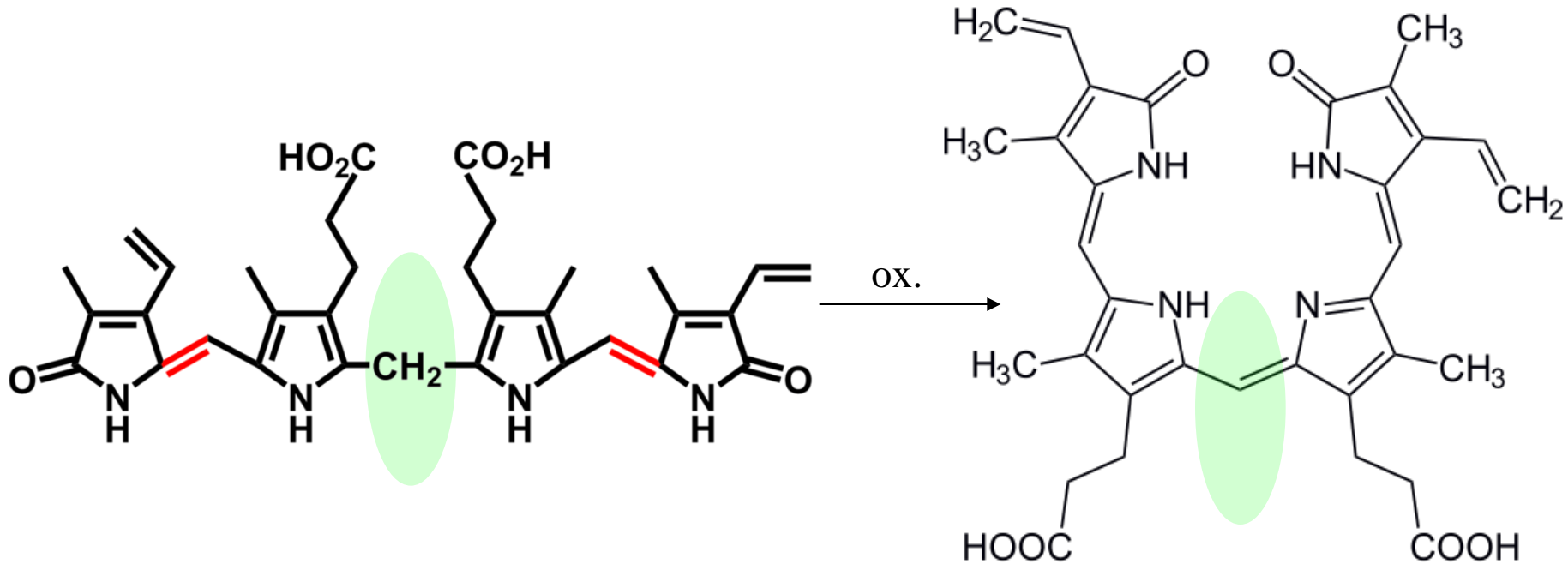

Gyökös mechanizmusú reakciók

- biológia -

Védekezés:

Bilverdin ↔ Bilirubin :

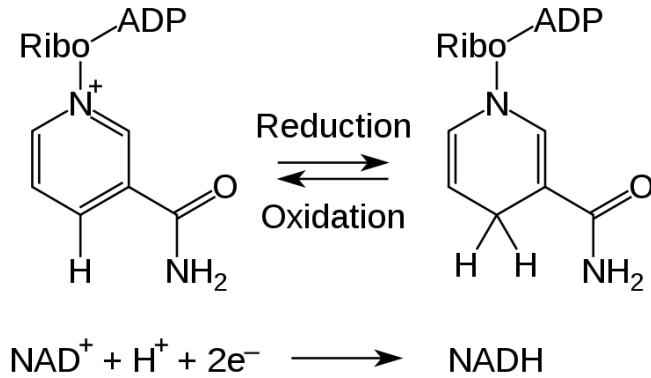
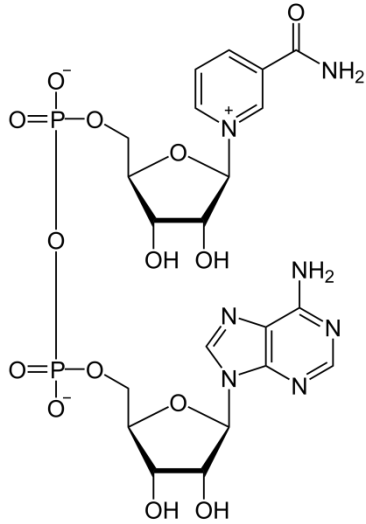
Gyökös mechanizmusú reakciók

- biológia -

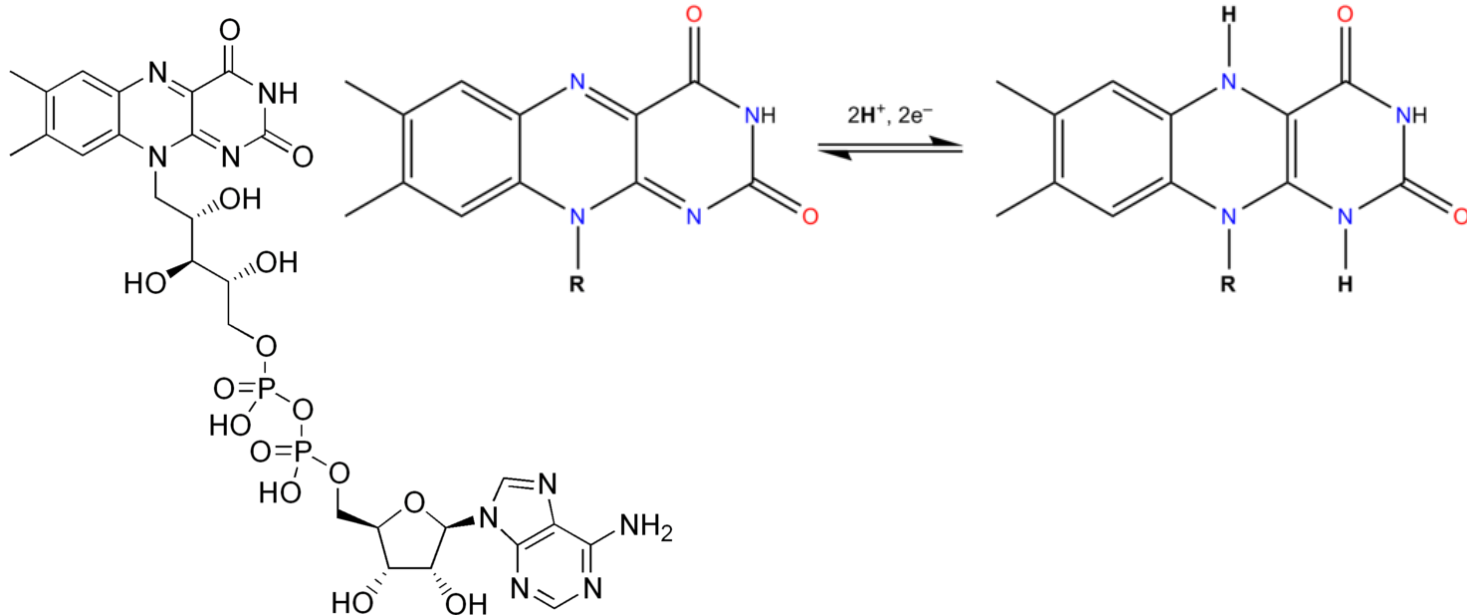
Védekezés:

Kofaktorok: 2 elektronos redukció/oxidáció

$\text{NAD}^+ \leftrightarrow \text{NADH}$

$\text{FAD}^+ \leftrightarrow \text{FADH}$

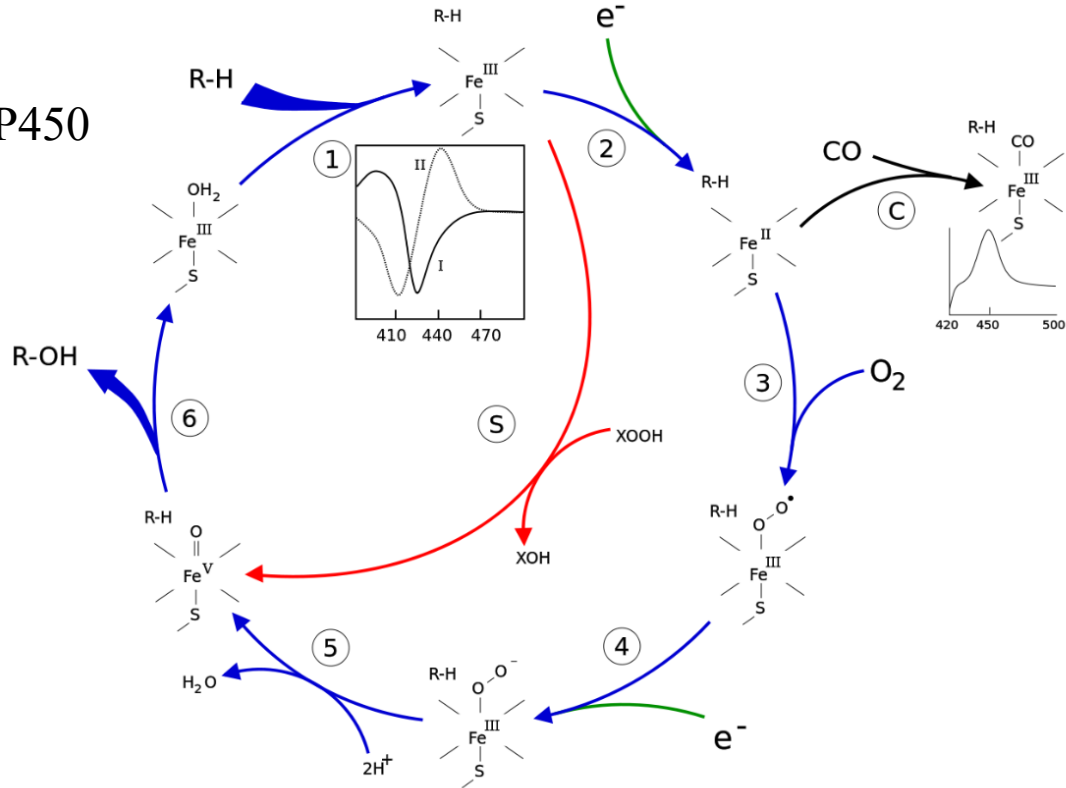
Gyökös mechanizmusú reakciók

- biológia -

Védekezés:

Elrejtett reakciócentrumok:

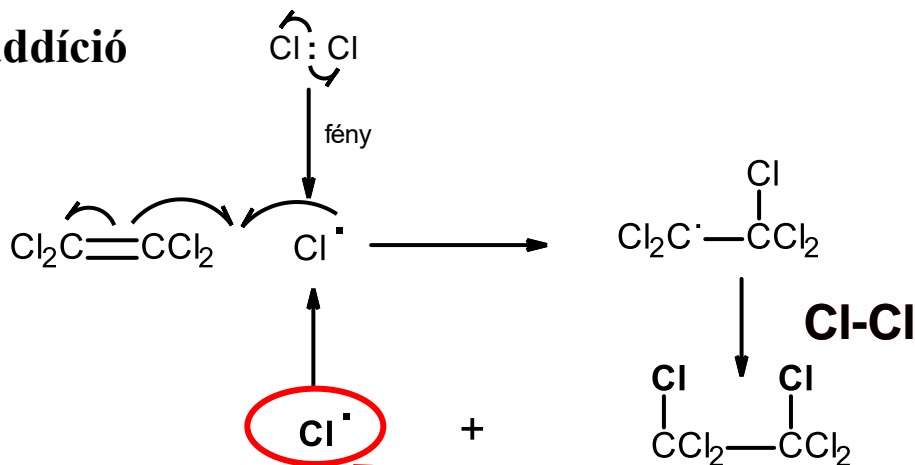
Citokróm P450

Gyökös mechanizmusú addíciós reakciók

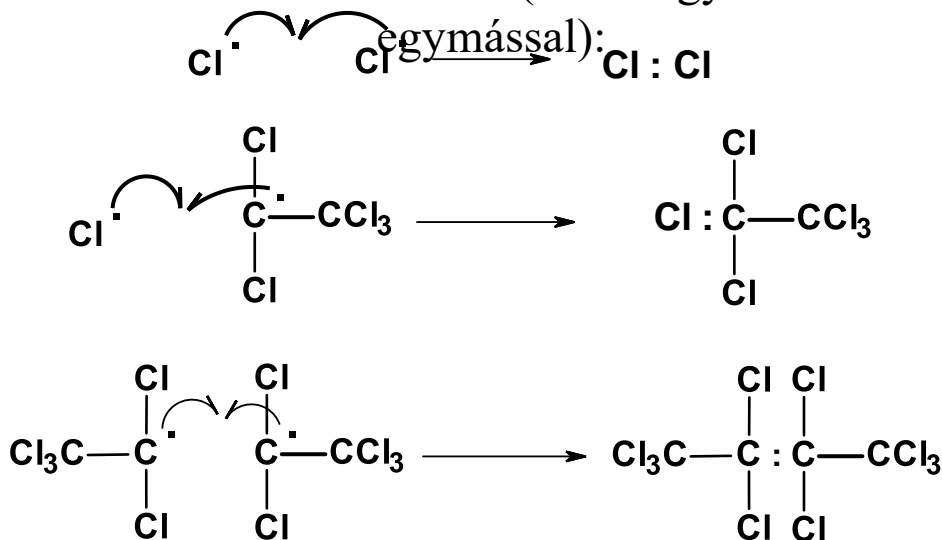
Addíció C=C kettős kötésre

1. Halogén addíció

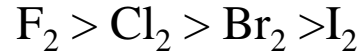

Láncreakció: reaktív gyökök zárt héjú/nem-gyök molekulákkal reagálva újabb gyök-centrumokat szabadítanak fel

Lánczáródás / Termináció (szabad gyökök reakciója)

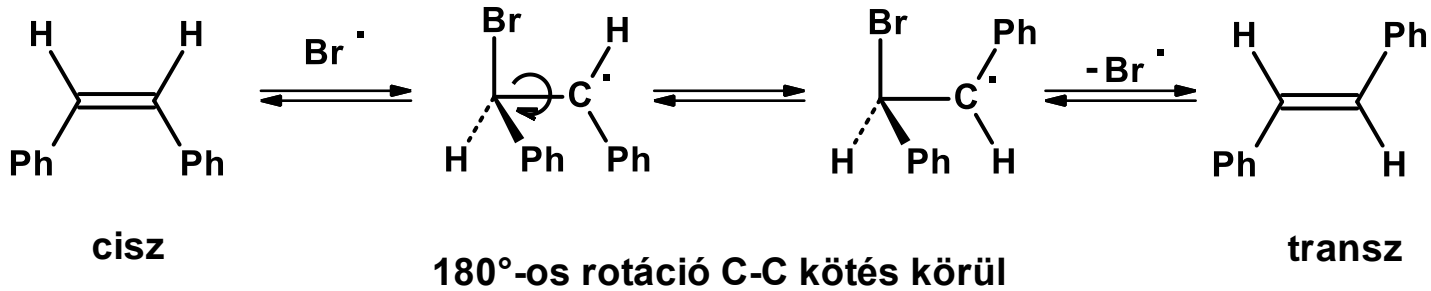

Halogének reaktivitása:

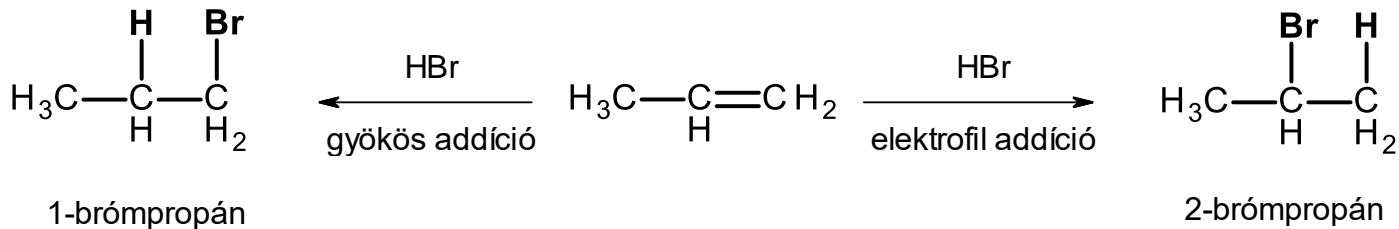
(nukleofilicitási sorrenddel megegyező)

$F_2 \rightarrow$ túl heves, $Cl_2 \rightarrow$ fényvel aktiválható, $Br_2 \rightarrow$ rövidebb láncreakció, reverzibilis addíció:

2. Hidrogén-halogenid addíció

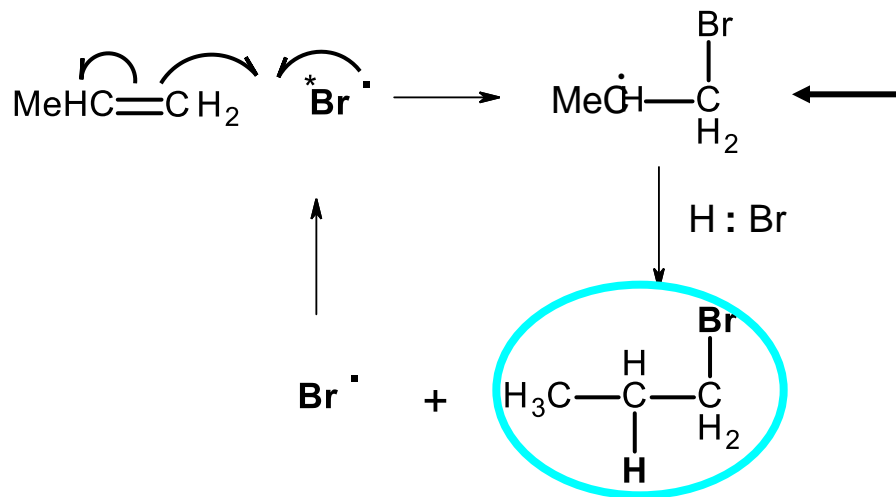
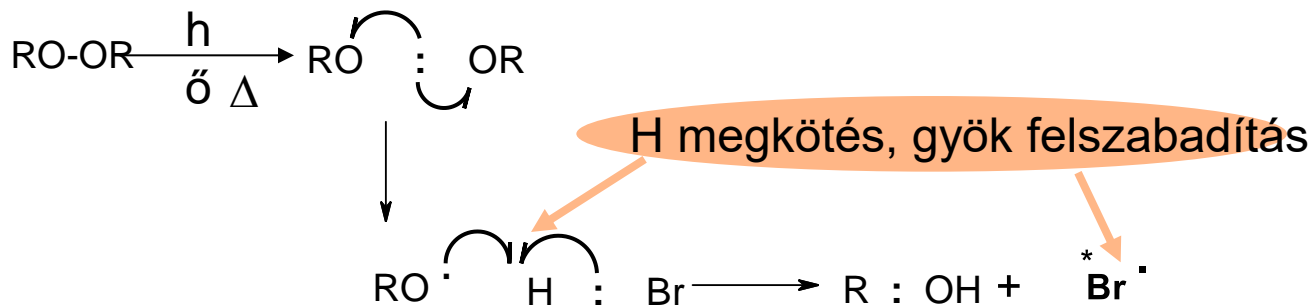
Hidrogén-halogenidek közül, csak a HBr gyökös addíciója kedvező energetikailag

HBr gyökös addíciója az elektrofil addícióval ellentétes orientációban játszódik le; a reakció termék-elegyhez vezet (szimultán játszódik le mindkét folyamat).

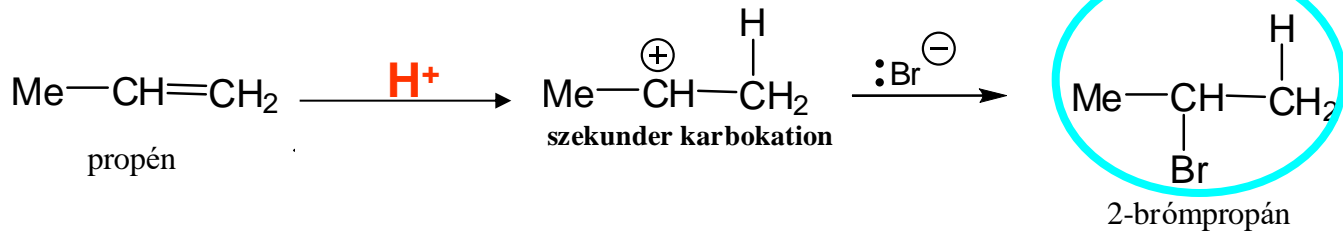
Gyökös mechanizmusú addíciót „**gyök-iniciátorok**” hozzáadásával lehet elősegíteni, ilyenek pl. a peroxidok.

Gyök-iniciátor molekula működési mechanizmusa:

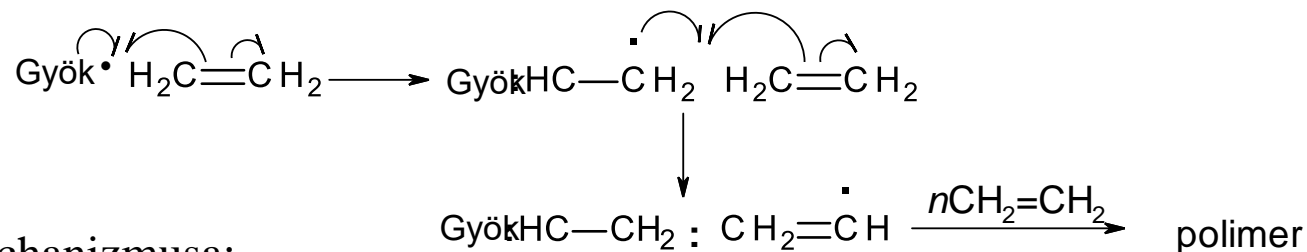
Emlékeztetőül: 1-brómpropán

Az elektrofil addíció során is a szekunder kation képződése favorizált, de ott a H⁺ addíciója játszódik le először és így eredményez ez a mechanizmus fordított elrendezésű terméket:

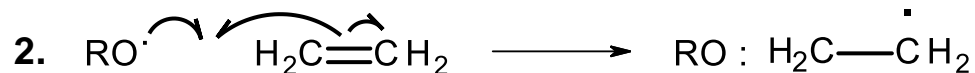
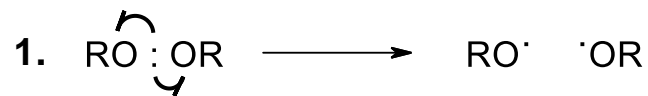
Markovnyikov termék

3. Vinil-polimerizáció

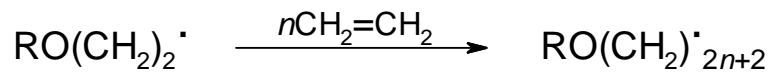

mechanizmusa:

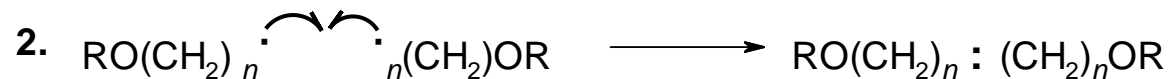
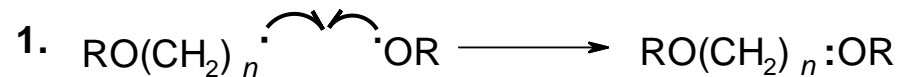
Iniciálás:

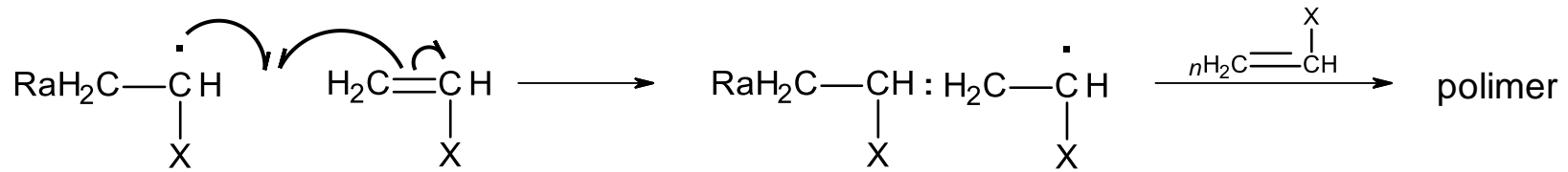
Láncnövekedés:

Lánczáródás:

Láncnövekedési lépés:

„Fej-láb” szerkezet alakul ki leggyakrabban: $-\text{CH}_2$ csoport könnyebben megközelíthető (XCH₂=CH₂X típusú diszubsztituált alkének nem csak igen nehezen polimerizálhatók)

Katalizátor: Ziegler-Natta (heterogén/homogén, Ti, Zr, Hf vegyületek és komplexek)

Elérhető láncossz függ:

- az alkalmazott monomertől,

- reakciókörülmények változtatásával befolyásolható (nyomás, hőmérséklet, iniciátor, katalizátor, közeg (gázfázisú, oldószeres, szuszpenziós vagy tömb fázisú)).

Láncossz fontos tényező (ipari jelentőség):

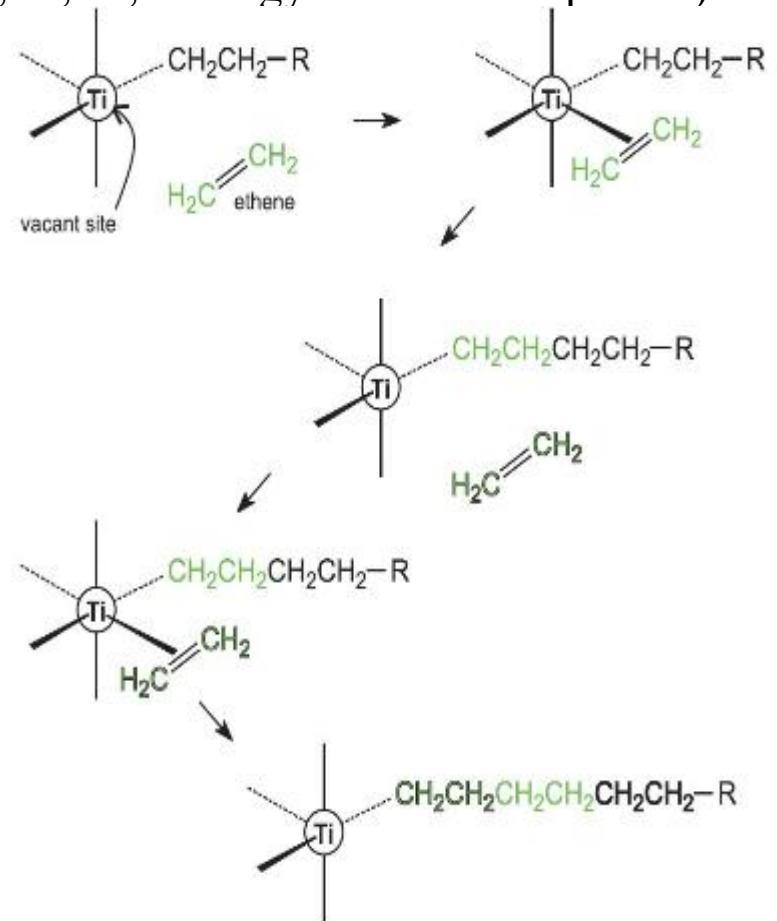
Eltérő láncosszágú polimerek eltérő fizikai tulajdonságokkal rendelkeznek.

Két azonos átlagos láncosszágú polimernek is lehetnek eltérők a tulajdonságai, ha az egyikben egyforma hosszúságú polimerláncok vannak, míg a másikban rövid és hosszú láncolatok keveréke)

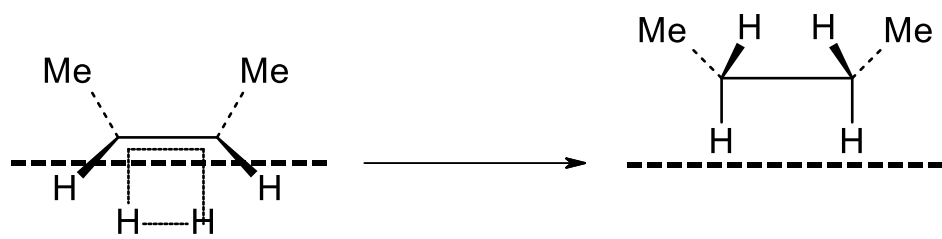
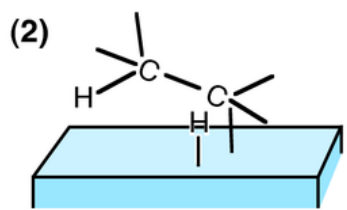
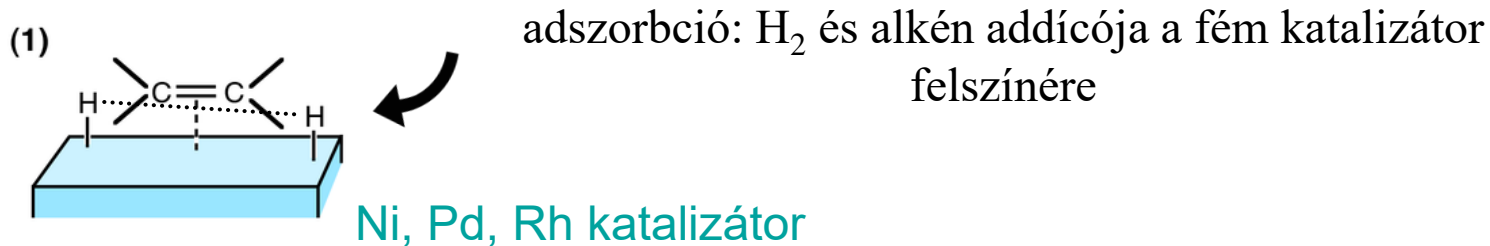
Ko-polimerizáció:

Eltérő monomerek alkalmazása (pl. szintetikus gumi gyártás: sztirén (CH₂=CHC₆H₅) és butadién (CH₂=CH-CH=CH₂) monomerekből)

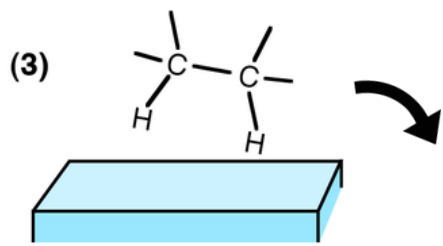
Termék lehet random(statisztikus), alternáló, blokk illetve ág eloszlású.

4. Katalitikus hidrogén (H₂) addíció

SZIN addíciós mechanizmus: hidrogének azonos oldalról kötődnek

deszorbción: alkán nem rendelkezik a fém felülettel könnyen kölcsönhatást létesítő, polarizálható elektronfelhővel (pl. π -kötés)

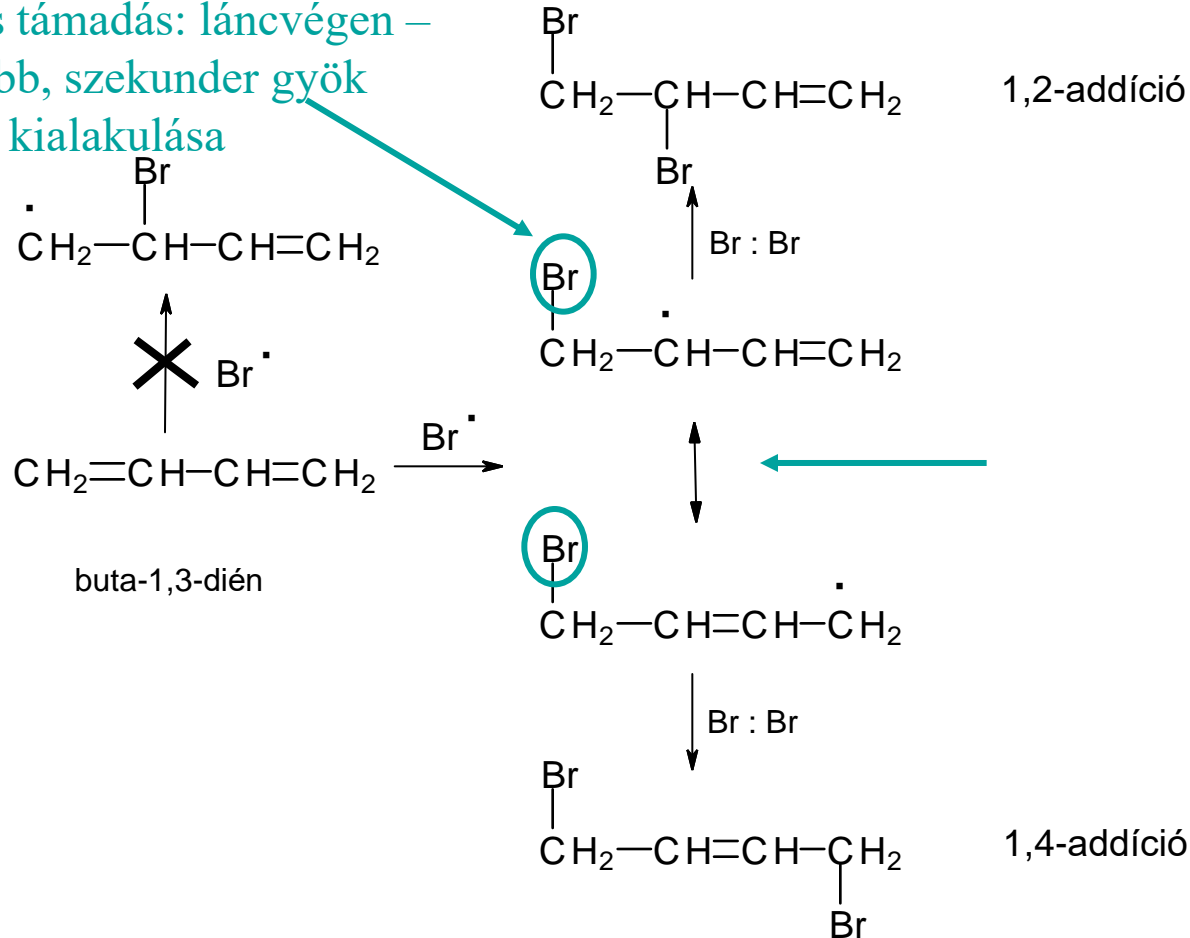
Hasonló reakcióba vihetők a C=O, C=N, C $\equiv$ C csoportok is.

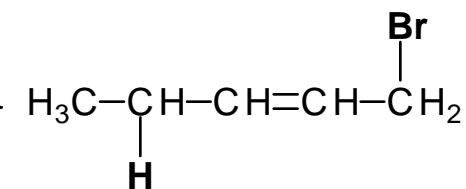
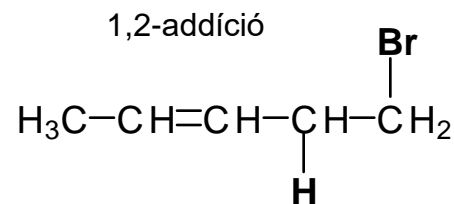
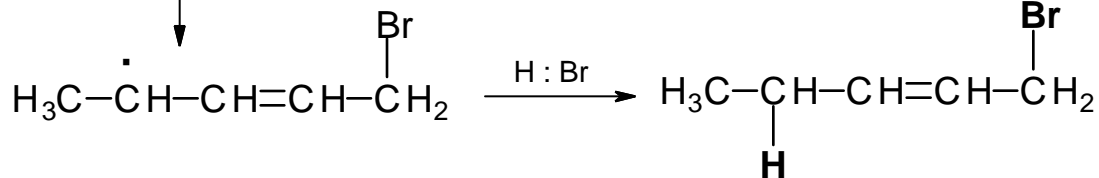
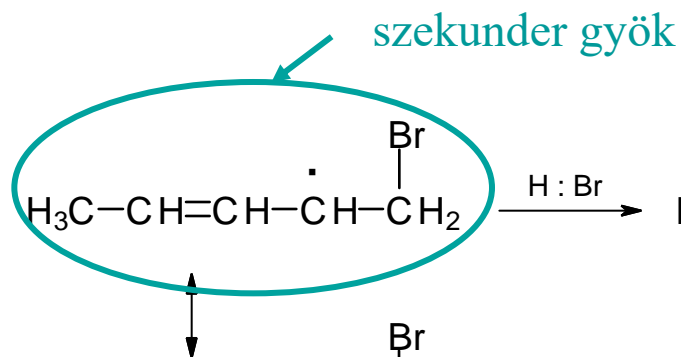
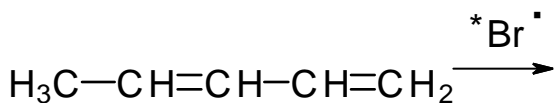
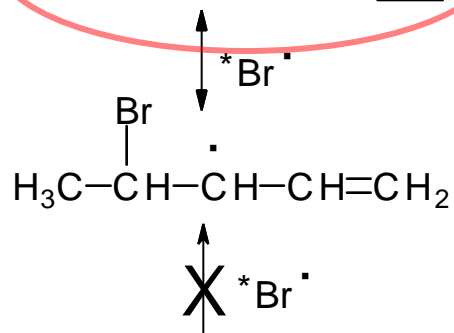
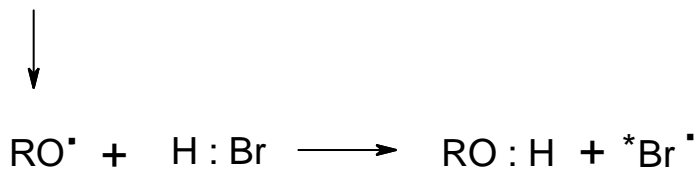
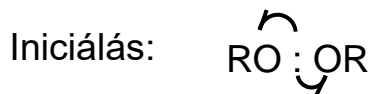
Butadién (konjugált diének) gyökös addíciós reakciói

1. Halogén addíció

elsődleges támadás: láncvégen –
stabilabb, szekunder gyök
kialakulása

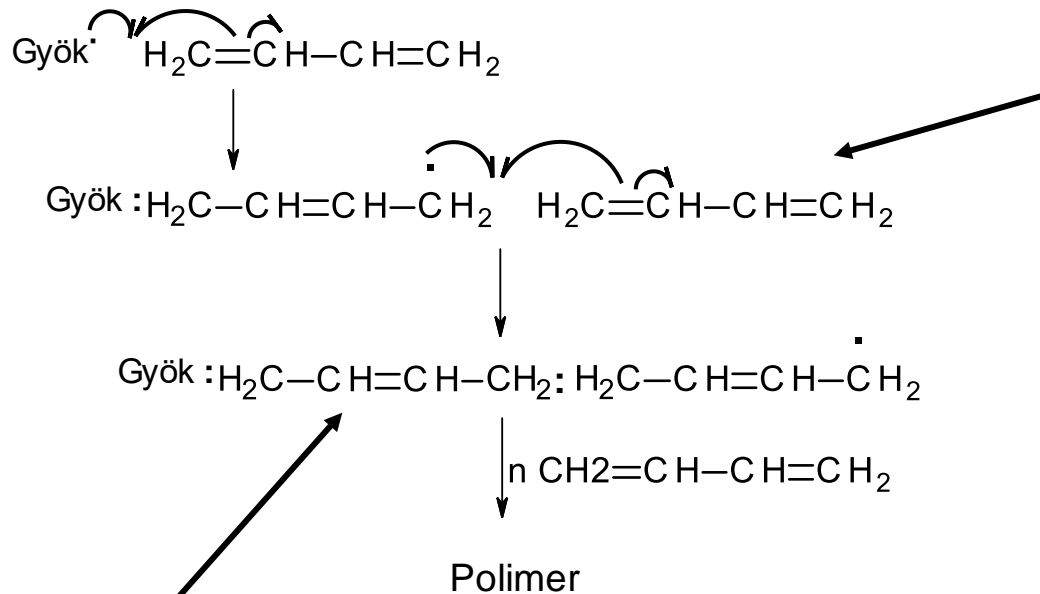

2. HBr addíció

anti-Markovnyikov termékek

3. Polimerizáció

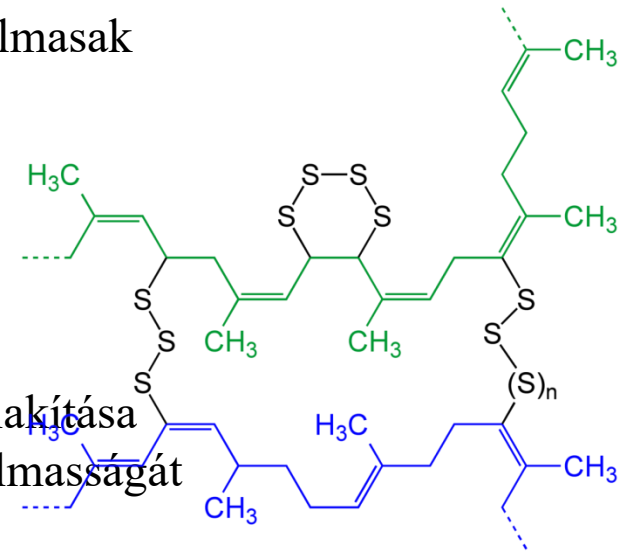

1,4 addíció
(sterikus okokból
kedvezőbb)

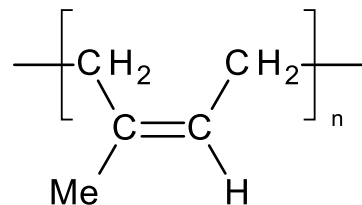
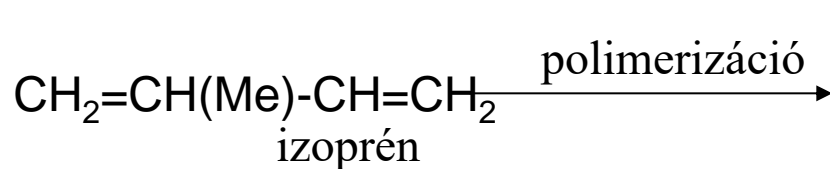
Kettős kötések maradnak a polimer-láncolatban:
ezek keresztkötések kialakítására alkalmasak

Természetes gumi vulkanizációja:

elemi S felhasználásával –S-S- (diszulfid) keresztkötések kialakítása
nyers gumiban jelentősen megnöveli annak szilárdságát és rugalmasságát

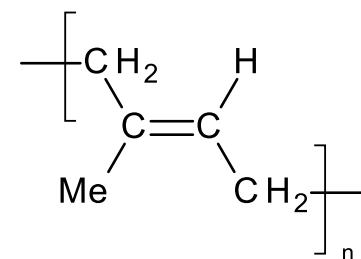

megmaradó kettős kötések mentén cisz-transz izoméria alakulhat ki:

cisz

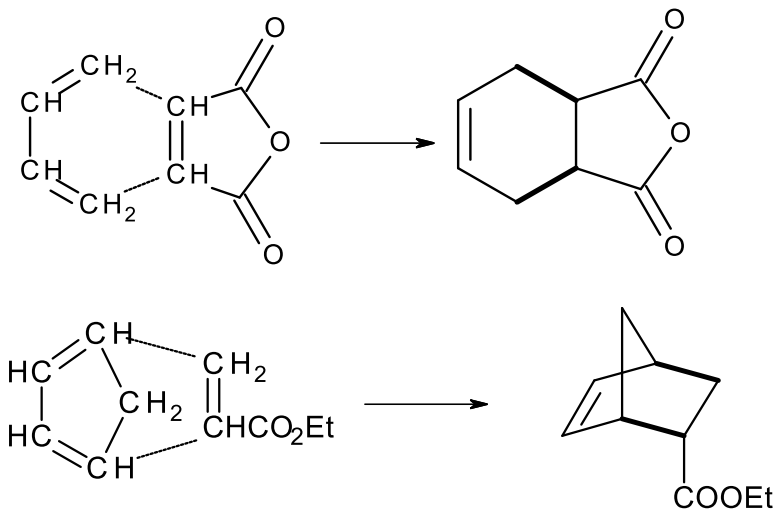
„csak cisz”:
nyers gumi –
 ragacsos,
 képlékeny

transz

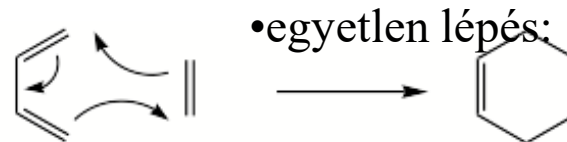
„csak transz”:
guttapercha - kemény,
 jól megmunkálható
 anyag

(4. Diels-Alder reakció – nem gyökös mechanizmus!)

Jellemzői:

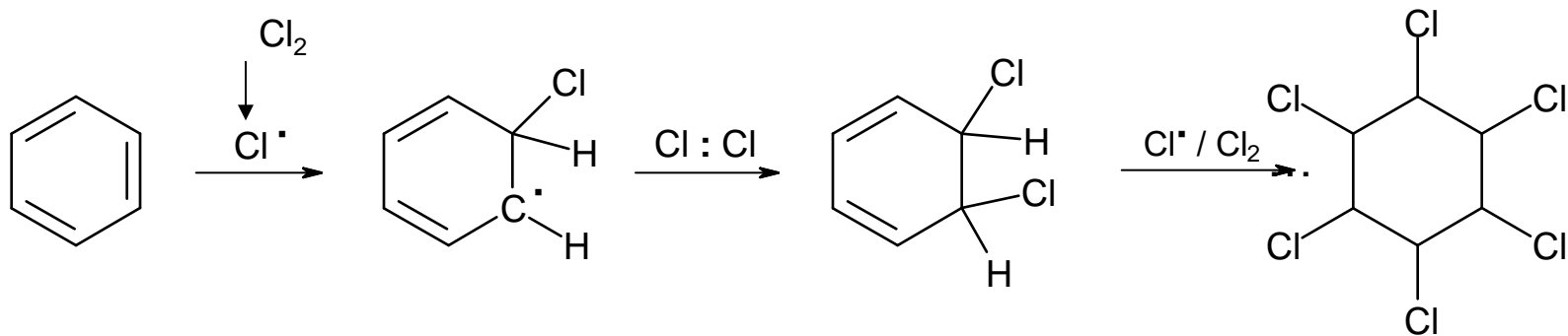
- termális aktiváció: melegíteni kell
- hattagú gyűrűk alakulnak ki
- 3π kötés bomlik fel, $2\sigma + 1\pi$ képződik

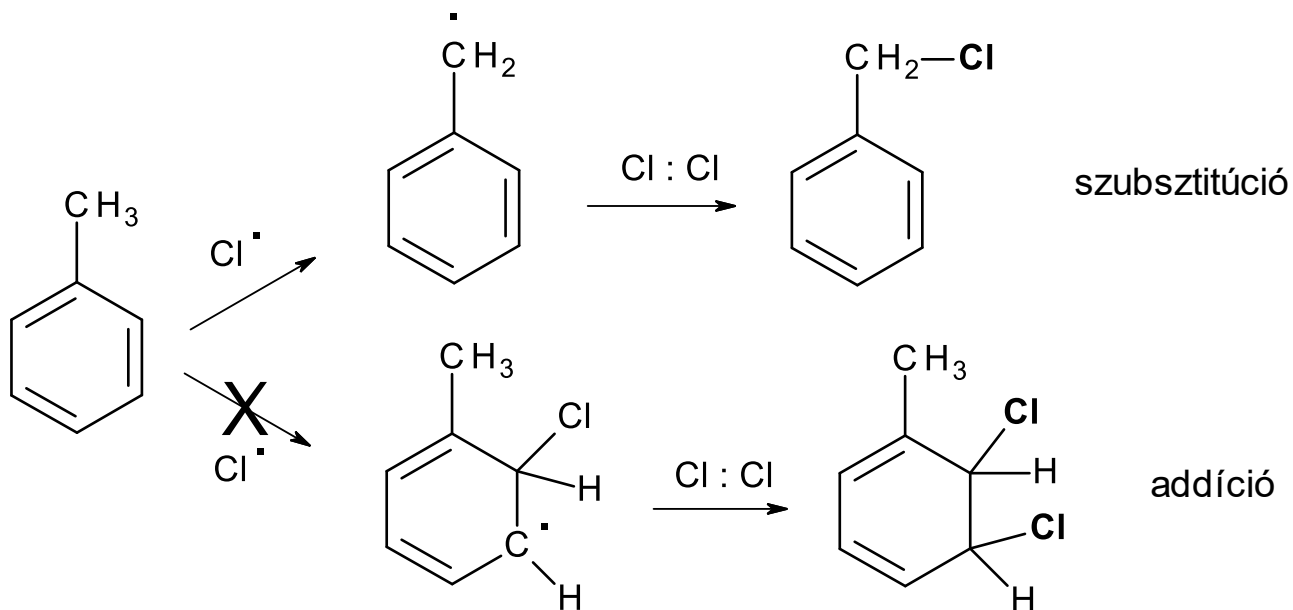
dién + dienofil

Halogén addíció aromás kötésre

Fény, peroxidok jelenlétének hatására (az elektrofil addíciónál könnyebben):

Szubsztituens jelenlétében:

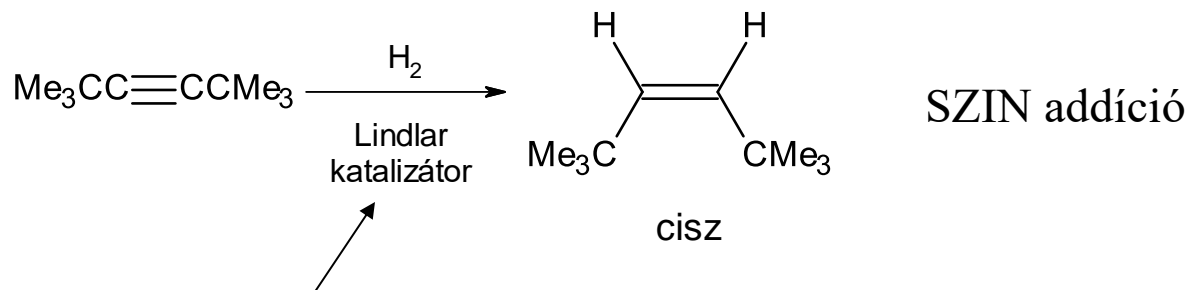

kedvezőbb mert a reakció során nem sérül az aromás jelleg

Addíció $C\equiv C$ hármas kötésre

(gyökökkel szembeni reaktivitása a $C=C$ kötéshez hasonló: hasonló reakciók)

Részleges hidrogénezése szterikusan zsúfolt, nehezen előállítható cisz alkének szintézisére ad módot:

Pb-sókkal részlegesen „mérgezett” Pd katalizátor
(csökkentett hatékonyságú)

Egyszerű Pd katalizátoron a reakció $\text{Me}_3\text{C}-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{CMe}_3$ terméket adja.